

Vad'urová, Kateřina

Typologicko-chronologické vyhodnocení dutého skla

In: Vad'urová, Kateřina. *Středověké a raně novověké sklo z moravsko-slezského pomezí*. Vydání první
Brno: Masarykova univerzita, 2024, pp. 25-108

ISBN 978-80-280-0622-8 (brožováno); ISBN 978-80-280-0623-5 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/>

Access Date: 01. 05. 2025

Version: 20250417

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3 TYPOLOGICKO-CHRONOLOGICKÉ VYHODNOCENÍ DUTÉHO SKLA

V následující kapitole je představeno typologické spektrum skleněných nádob pro období od 13. do 1. poloviny 17. století. Sklo je rozděleno do čtyř období podle uměle stanovených časových intervalů:

- 13. století až 1. polovina 14. století
- 2. polovina 14. století až 1. polovina 15. století
- 2. polovina 15. století až 1. polovina 16. století
- 2. polovina 16. století až 1. polovina 17. století

Ke každému z těchto období jsou vypracovány přehledné typologické tabulky. Původní záměr zpřesnit chronologii středověkých a raně novověkých skel a rozdělit je do období vymezených přirozenými historickými či společenskými mezníky musel být opuštěn. Důvodem je absence datace velké části kontextů či naopak absence informací o nálezových okolnostech.

Z celkového počtu 18 lokalit (města, šlechtická sídla a církevní stavby) se 48 nálezovými místy¹ byla získána data o přesném místě nálezů (objekt, vrstva atd.) a dataci pouze u 19 z nich, a to především v Opavě, například u výzkumů na ulicích Drubeží trh, Dolní náměstí, Masařská 6, Mnišská – Mezi Trhy, Kolářská, vnitroblok mezi Horním náměstím a ulicí Pekařskou a Kolářskou. Další stratifikované a datované soubory pocházejí z Krnova (ulice Školní a Požárníků), z Ostravy – Pivovarské ulice, Masarykova náměstí, Ostravského muzea a Muzejní ulice. U středověkého skla jsou v závorkách uvedeny odpovídající typy podle typologie Hedviky Sedláčkové (viz *Sedláčková ed. 2019*).

3.1 13. století – 1. polovina 14. století

Na sklonku raného středověku byly skleněné výrobky zastoupeny především malými předměty, zejména kroužky, kroužky-prstýnky a korálky, zatímco duté

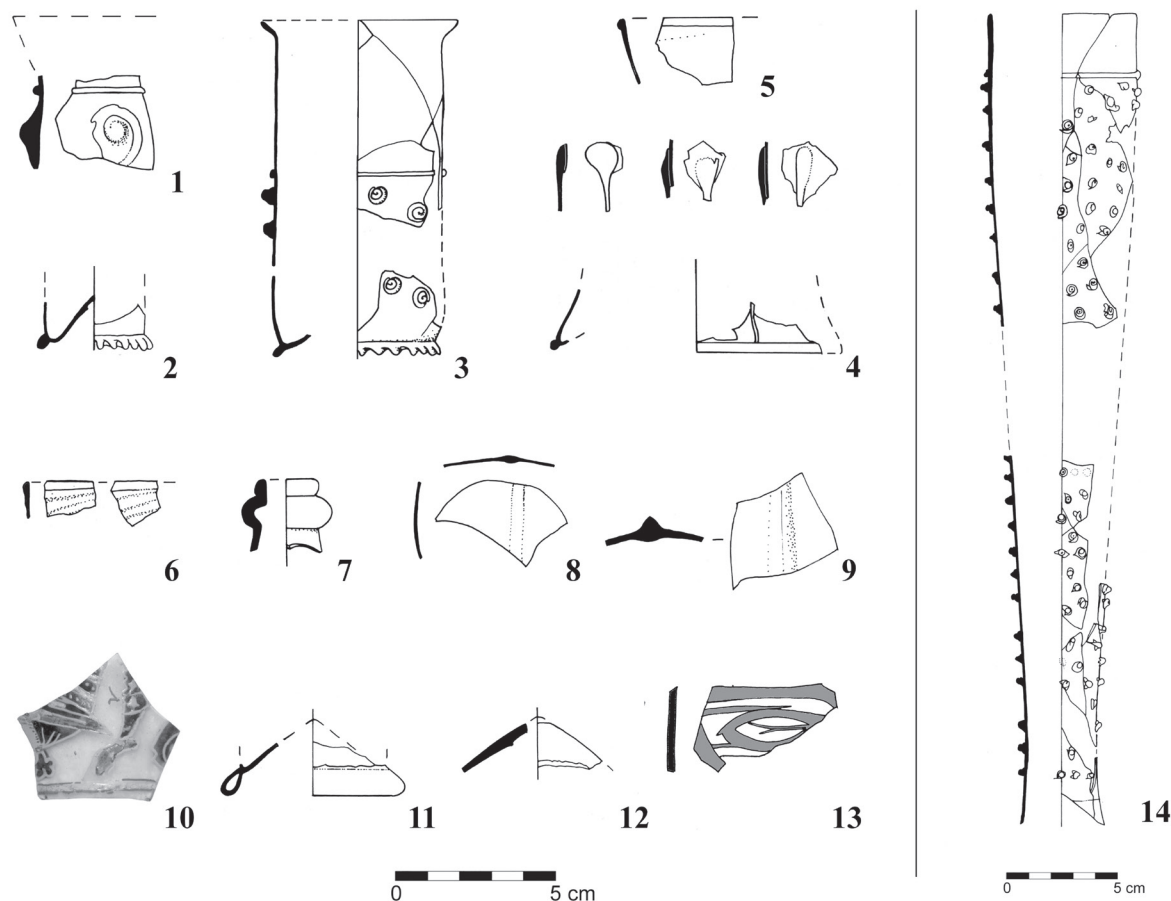
sklo téměř postrádáme. Počet skel na Moravě a ve Slezsku se začal zvyšovat v průběhu 13. století v souvislosti s kolonizací země. Do Slezska v tomto období přicházeli němečtí kolonisté, kteří si s sebou přinášeli i skleněné výrobky a znalost výroby skla. Dokladů skleněných výrobků z tohoto období je však poměrně málo. Tato situace může být do značné míry ovlivněna metodikou výzkumu. Sklo z 13. století je často silně postiženo korozí, může mít druhotně tmavou barvu a bývá ve velmi fragmentárním stavu, proto je obtížné jej při archeologickém výzkumu zachytit.

Duté i okenní sklo je zdokumentováno na několika lokalitách v centru Opavy, v Ostravě i na hradech Landek u Ostravy a Koberštejn. Nálezy především okenních skel pocházejí z kostela sv. Martina v Bohušově, kostela sv. Benedikta v Krnově-Kostelci a dominikánského kláštera v Opavě.

Typickými nádobami pro toto období jsou číšky se šnekovitě stáčenými nálepy a láhve s vnitřním prstencem. Výjimečné nálezy představují číšky zdobené emaily (obr. 6). Všechny výše uvedené nádoby náleží mezi importy. Doloženy jsou však i zlomky zkorodovaného skla, u nichž vzhledem ke stavu zachování často nelze určit původní tvar nádoby. Na základě charakteru koroze nelze vyloučit jejich původ v domácích, německých či obecně středoevropských sklárnách.

3.1.1 Číšky se šnekovitými nálepy (typ IV.1.1)

Původ nádob zdobených plastickými nálepy je hledán na Blízkém východě. Na evropském kontinentu jsou první číšky s nálepy doloženy v korintských sklárnách fungujících v 11. až 12. století (*Baumgartner – Krueger 1988, 1992*). Záhy na to se objevily i v sortimentu benátských sklářů (například *Gallo – Silvestri 2012*) a začaly se šířit do Evropy.

Obr. 6: Typologické spektrum dutého skla v oblasti moravsko-slezského pomezí v letech 1250–1350

Číšky se šnekovitými nálepy byly vyráběny z bezbarvého, žlutozeleného, hnědého nebo žlutohnědého skla vysoké kvality. V českých zemích jsou nejpočetněji doloženy číšky z hnědého až žlutohnědého (jantarově zbarveného) skla, které jsou typické pro 13. až 1. polovinu 14. století. Tyto číšky byly rozšířeny především na jižní Moravě (Sedláčková ed. 2019, 100–121), v Dolním Rakousku, západním Maďarsku a na jihozápadě Slovenska (Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončíčová Koošová 2014, 239–241). V Čechách jsou zastoupeny ojediněle (například Žďárská 2014, 107–108).

Na moravsko-slezském pomezí jsou tyto číšky doloženy většinou pouze drobnými zlomky (obr. 7: 1–11). V Opavě je používání těchto číšek bezpečně doloženo ve 2. polovině 13. století nálezy z Dolního náměstí, odkud byly získány zlomky nejméně dvou číšek z hnědého skla (Sedláčková 2011a, obr. 170). Fragment horní části číšky se šnekovitými nálepy, která měla ústí od těla oddělené hladkým vláknem, byl nalezen na Pekařské ulici a zlomek ze žlutohnědého skla pochází z vnitrobloku mezi ulicemi Pekařskou a Kolářskou, z vrstvy datované do 14. století.

Z číšek se šnekovitými nálepy zřejmě pochází i zlomek okraje z hnědého až žlutohnědého skla z dominikánského kláštera. Ve vrstvách pod podlahou Moravské kaple byly nalezeny ještě další fragmenty z jasně žlutého skla, které bylo silně zkorodované a lze vyloučit, že by se jednalo o sodné sklo. Ve stejné vrstvě byly zdokumentovány četné zlomky červených skelných strusek a zkorodovaný zlomek okraje číše/číšky s optickými žebry. Další fragment skla žluté až jantarové barvy byl nalezen ve vrstvě uhlíků podél jižní zdi presbytáře v kostele sv. Václava.

Drobný zlomek dna z hnědožlutého skla byl nalezen na Drůbežím trhu. Další zlomek číšky s velkým plochým šnekovitě stáčeným nálepem z čirého hnědého skla pochází z Ostrožné ulice 40 a údajně také z jímky na Masařské ulici 6. Celkem je tedy v Opavě doloženo nejméně osm až jedenáct těchto číšek. Kromě Opavy jsou číšky jediným exemplářem doloženy na hradě Landek u Ostravy (Měchurová 2004, 240). Z polské části Slezska doposud nebyly publikovány žádné číšky se šnekovitými nálepy z hnědého nebo žlutého skla.

3.1.2 Číšky s nálepy z bezbarvého skla (typ IV.1.2 a IV.1.7)

Vzácným nálezem jsou ve Slezsku číšky s nálepy z bezbarvého skla. Donedávna nebyly z české části Slezska známy exempláře starší než z 15. století, přestože na jižní Moravě jsou tyto číšky doloženy již od 2. poloviny 13. století (*Sedláčková 2006*, fig. 4: 4). U číšek z kvalitního bezbarvého skla byl obecně přijímán jejich benátský původ. Novější výzkumy ale prokázaly, že ve 13. až 14. století dokázaly zcela bezbarvé čiré sklo vyrobit i jiné sklárny, například v jižní Francii a v Čechách (*Baumgartner – Krueger 1988*, 192–193). Velké obliby dosáhlo benátské sklo v Uhrách, kde byly ve středověku napodobovány nejen číšky s nálepy, ale i další tvary (*Mester 2003*, 61–65). V zaalpské oblasti však zatím chybí doklady výroby číšek s nálepy ze sodného skla. Výroba sodného skla ale nebyla doménou pouze Benátek. Nádob z bezbarvého sodného skla téměř nerozeznatelné od výrobků z Murana byli schopni vyrobit například sklářští mistři v Dubrovniku (*Stamenković 2015*, 376–377).

Ve Slezsku patří číšky s nálepy z bezbarvého skla mezi vzácné typy. Již do 1. poloviny 14. století lze klást původ dvou číšek z Opavy. První z nich byla nalezena ve výplni hospodářského objektu datovaného podle keramiky do 1. poloviny 14. století (viz *Malíková – Skalická 2016*). Z miniaturní číšky (průměr těla je pouhých 31 mm) z kvalitního bezbarvého skla se zachovala pouze spodní část se dnem ovinutým zaštípaným vláknem, proto nelze s jistotou říct, zda bylo tělo zdobeno nálepy, nebo se jedná o číšku s hladkým tělem (obr. 7: 13). Vzhledem k vysoké kvalitě použité skloviny lze předpokládat, že je vyrobena ze skla sodného složení.² Drobné rozměry číšky vzbuzují otázku její funkce. Vedle využití k pití destilátů nelze vyloučit ani možnost, že se jedná o hračku. Další miniaturní číšky s nálepy jsou známy z Moravy, například z Brna – náměstí Svobody 8, z Panenské ulice (průměr těla kolem 50 mm; *Merta – Peška – Sedláčková 2002*, 365) a ze studny na Petrově (průměr ústí 36 a 32 mm; *Sedláčková ed. 2019*, 125, 139, fig. IV.1.2f).

Druhý exemplář představuje válcovitá číška s vysokým ústím s vně vyhnutým okrajem a menšími pečlivě svinutými nálepy (obr. 7: 12). Dno číšky je také ovinuto zaštípaným vláknem. Sklo je čiré, velmi kvalitní, bezbarvé. Analýzy potvrdily, že se jedná o výrobek ze sodno-popelového skla podobného benátským sklům typu *Vitrum blanchum* (tab. 5: CI; *Břečková 2017*, tab. 1: A1).³ Tyto číšky byly ve 14. až 15. století používány na širokém území severně až severovýchodně od Alp (od Francie po Maďarsko),

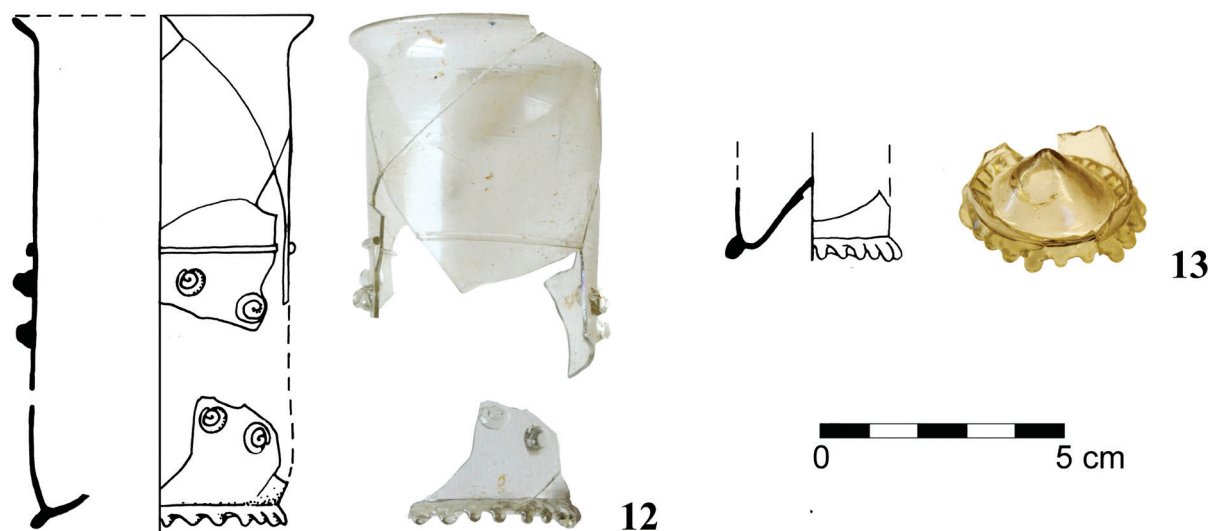
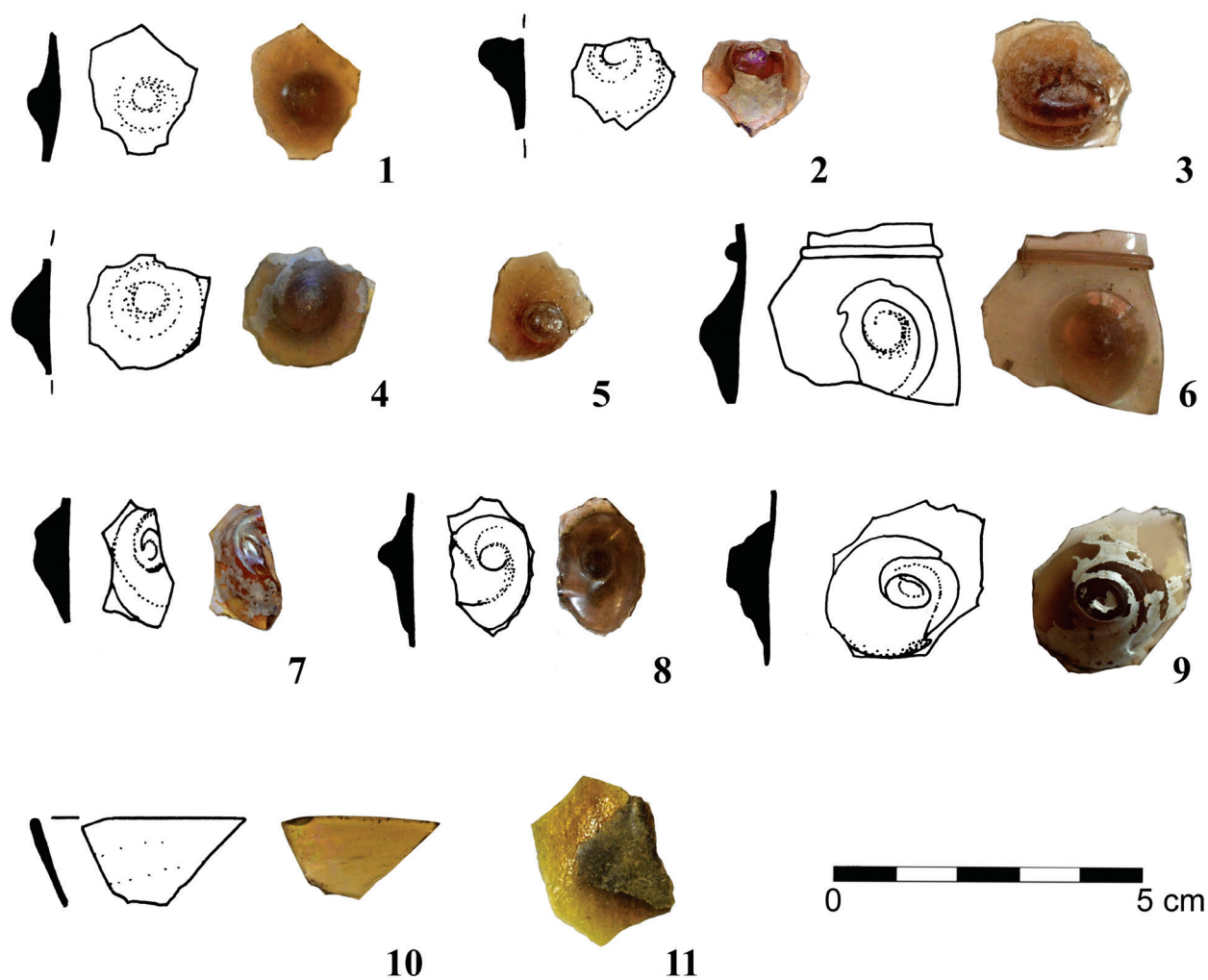
ale patří spíše mezi sporadické nálezy (obr. 8; *Baumgartner – Krueger 1988*, 202–203; *Hannig 2009*, 119, abb. 175: 1; *Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončičová Koošová 2014*, 222, fig. 5: 3, 6: 7). Číšky jsou vyrobeny z kvalitního bezbarvého skla a tělo bývá zdobeno svinutými nebo hrotitými nálepy. Výjimkou je číška ze zeleného až modrozeleného skla z Řezna (*Hannig 2009*, 119, abb. 175: 2). V zemích Koruny české se s tímto typem číšek setkáváme především v 1. polovině 15. století (*Sedláčková 2006*, 16, fig. 5: 13, fig. 8: 7, 12, fig. 8b). Jako příklad lze uvést nálezy ze Znojma a Brna, kde jsou doloženy minimálně devíti exempláři, například na Petrově, Dominikánském náměstí (*Haggrén – Sedláčková 2007*, fig. 13, fig. 8: 44), Dominikánské ulici a na náměstí Svobody čp. 8.⁴ V moravských souborech jsou obvykle doprovázeny dalšími nádobami z kvalitního bezbarvého skla, především jinými číškami a stolními lahvemi. V Čechách jsou doloženy exemplářem s hrotitými nálepy z Hradební ulice v Chrudimi, z kontextu 14. století (*Kozáková – Klikarová – Frolík 2010*, 143–144, obr. 14 na s. 166). Číška s vysokým ústím z Opavy – Masařské ulice 6 tedy představuje nejenom nejstarší doložený exemplář v našich zemích, ale spolu s chrudimskou číškou reprezentuje i nejsevernější rozšíření tohoto typu nádob.

Drobné zlomky dalších číšek s hrotitými nálepy byly nalezeny v sondě 1 na Mnišské – Mezi Trhy (*Břečková 2017*, 267). Číšky s nálepy z kvalitního bezbarvého skla se v Opavě objevují i v mladším období, téměř vždy se ale jedná o drobné zlomky neumožňující rekonstrukci.

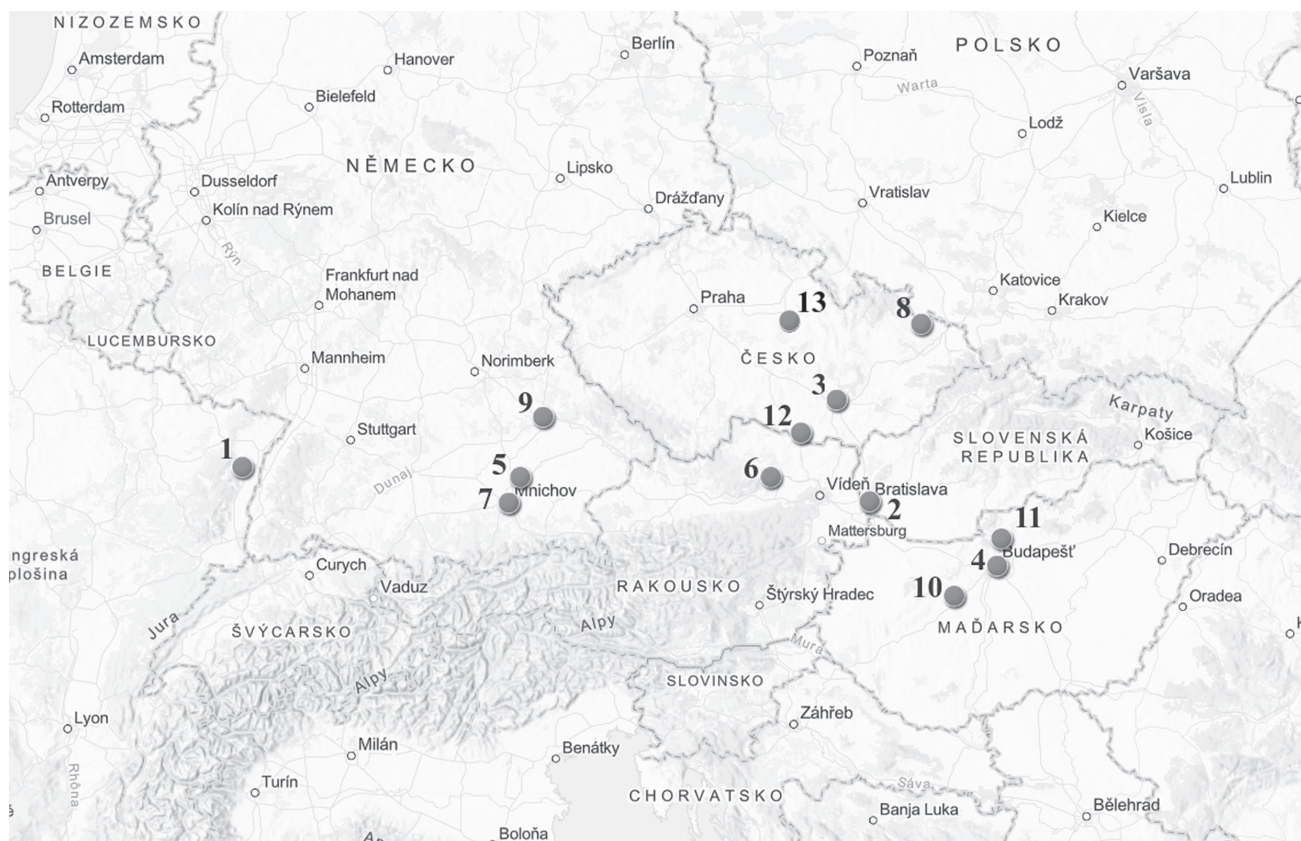
V polském Slezsku jsou číšky s nálepy doloženy již od 13. století, ale ani zde nejsou nijak početné (*Biszkont 2005a*, 28–36; *Krawczyk – Romiński 1999*, 138, ryc. 4b). Číšky z bezbarvého skla datované do 2. poloviny 13. století až 14. století byly nalezeny například na vratislavském Rynku a v Lehnici (*Biszkont 2005a*, tabl. 19c, 62a–e, 63f).

3.1.3 Číšky s emaily (typ IV.5.2)

Dalším typem středověkého skla jsou číšky s dekorem provedeným barevnými emaily. Výroba číšek zdobených oboustrannými emaily je doložena v Benátkách mezi lety 1280–1350. Tyto číšky byly vysoce ceněným artiklem vyváženým nejen do Evropy, ale i do Asie, a byly dostupné pouze nejvyšší společenské vrstvě.⁵ Benátské číšky z bezbarvého skla zdobené emaily na obou stranách představují ve Slezsku unikátní nálezy.

Obr. 7: Číšky s nálepy. 1-5 – Opava – Dolní náměstí; 6 – Opava – Pekařská; 7 – Opava – vnitroblok Horní náměstí – Pekařská – Kolářská; 8 – Landek; 9 – Opava – Ostrožná 40; 10-11, 13 – Opava – dominikánský klášter; 12 – Opava – Masařská 6

Obr. 8: Rozšíření číšek s nálepy a vysokým ústím. 1 – Alsasko; 2 – Bratislava; 3 – Brno; 4 – Budapešť; 5 – Freising; 6 – Kremže; 7 – Mnichov; 8 – Opava; 9 – Řezno; 10 – Székesfehérvár; 11 – Vác; 12 – Znojmo; 13 – Chrudim

Na moravsko-slezském pomezí jsou tyto číšky doloženy pouze v Opavě na Drubežím trhu (obr. 9: 2; *Sedláčková 1999*, 116; *Sedláčková 2011a*, 769, obr. 171) a na bývalé Radniční ulici ve vrstvě z konce 13. až poloviny 14. století (obr. 9: 1; *Skalická 2012*, 66–67). U prvního zlomku kvůli jeho rozměrům není možné rekonstruovat motiv malby. Druhý fragment je zdoben dvěma ptáky nebo gryfy. Obě číšky jsou vyrobeny z kvalitního čistého bezbarvého skla, pravděpodobně sodno-popelového složení. Bohužel ani jeden ze vzorků nebyl analyzován.

Další benátské číšky jsou známy z Olomouce (*Sedláčková 2001a*, 414, obr. 1.1), Rokštejna, Křivokláta (*Černá ed. 1994*, 61) a Prahy (*Žďárská 2014*, 111–114; *Černá – Podliska 2008*). Dvě téměř celé číšky s vyobrazením lvic a pravděpodobně jednorožců byly zdokumentovány v Bratislavě na Františkánském náměstí 7 (*Hoško – Lesák – Resutík 2002*, 609, obr. 2: 1, 3; *Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončíčová Koošová 2014*, 217, 242–243, obr. 2: 1, 2). Další dva fragmenty byly nalezeny v Bratislavě na Radničné ulici 1 v odpadní jámě 3/06 a 7/06 (*Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončíčová Koošová 2014*, 243).⁶

Do českých zemí se ve 12. až 14. století dostávalo emaily malované sklo ze dvou směrů, a to z Bená-

tek a Blízkého východu.⁷ Tyto dvě skupiny lze rozlišit mimo jiné na základě chemického složení (liší se obsahem NaO a CaO; *Černá – Hulínský – Macháček – Podliska 2009*). Mezi oblíbené dekory patřily zoomorfní, architektonické a heraldické vzory. Malba emaily je často doprovázena zlateným dekorem. Řada takto zdobených nádob se do českých zemí dostala jako dary nebo suvenýry z cest. V pražských souborech se tyto číšky ve 14. století objevují i mimo nejvyšší společenské vrstvy v měšťanských domácnostech. Stejně tomu bylo i v případě opavských nálezů.

3.1.4 Číšky s taženými kapkami (typ IV.6)

Jiné typy číšek jsou reprezentovány pouze malými zkorodovanými fragmenty, a podle dekoru je lze rozdělit na číšky hladké, s optickým dekorem žeber nebo s taženými kapkami. Vzhledem k nižší kvalitě skla užitého k výrobě těchto číšek nelze vyloučit produkci v regionálních sklárnách. To platí zejména pro číšky s taženými kapkami, které jsou typickými výrobky středověkých sklářských hutí v Čechách. Jejich typologií se mimo jiné zabýval František Frýda (1991, 242–243).

Nejstarší číšky s taženými kapkami pocházejí již z 12. století z Prahy a Staré Boleslavi (*Haggrén –*

Sedláčková 2007, 188). Postupně se šířily severně od českých zemí do dnešního Německa, Polska (například *Majewski 2012*, ryc. IV.1; *Starski 2017*, ryc. X9: 6–9) a Skandinávie. V Čechách byly starší exempláře (do 14. století) zdobeny hladkými taženými kapkami, teprve později se začal uplatňovat dekor modrých zrněk natavených na jednotlivých žebrech (*Haggrén – Sedláčková 2007*, 245). Analýzy modrého skla prokázaly, že bylo barveno kobaltem z Krušných hor. Jejich výroba je doložena na konci 14. až v 15. století v českých sklárnách Moldava I a Doubice (*Černá 1995*, 254, 260, pozn. 4; *2003*, obr. 10: II.2; *Černá – Frýda – Himmelová 2005*, 87, pozn. 27, 121). Číšky s taženými kapkami ze světle zeleného skla byly vyráběny v severním Německu, ale od českých výrobků se liší složením skloviny (viz *Haggrén – Sedláčková 2007*, 246).

Ve Slezsku číšky s taženými kapkami patří mezi vzácné tvary stolního skla. V oblasti moravsko-slezského pomezí byly doposud zachyceny pouze tři až čtyři exempláře, a to při výzkumu bývalého dominikánského kláštera (obr. 9: 10) a na Dolním náměstí v Opavě (obr. 9: 8). Zlomky z Dolního náměstí mohou pocházet z jedné nádoby. Přestože se v dominikánském klášteře z číšek zachovalo více zlomků s taženými kapkami i část dna ovinutého vláknem, nebylo ani tak možné rekonstruovat původní tvar číšky. Spolu s nimi zde byly nalezeny i zkorodované zlomky okrajů a těl dalších číšek a zřejmě i láhve.

Z polské části Slezska pocházejí nejstarší exempláře z 2. poloviny 13. až 14. století, jak dokládají číšky s taženými kapkami bez modrých zrníček z vratislavského Rynku a z ulice Wita Stwosza 4 (*Biszkont 2005a*, tabl. 64b–c, tabl. 69c, e; *Haggrén – Sedláčková 2007*, 242).

3.1.5 Číšky/číše hladké nebo s optickým dekorem (typ IV)

Hladké číše/číšky a číšky s optickým dekorem žebor byly zachyceny na několika lokalitách v Ostravě a Opavě, například v dominikánském klášteře, na Dolním náměstí a Drubežím trhu. Ve všech případech se jedná o drobné zkorodované zlomky neumožňující bližší typologické zařazení.

V dominikánském klášteře byly okraje číšek s jemnými šikmými žebry (obr. 9: 5–6) nalezeny v roce 1970 ve vrstvách spolu se zlomky nádoby z jasně žlutého zkorodovaného skla, které je charakteristické pro 13. až počátek 14. století, a s kusy opakní červené skelné strusky. Nálezy pocházejí z objektu č. 1 pod podlahou Moravské kaple, který byl zasypán v souvislosti se stavbou kláštera na počátku 14. století. Spolu s červenou

struskou byly zlomky s optickým dekorem žebor nalezeny i na Drubežím trhu, v jímce 570 z konce 13. století (*Vadurová 2021c*, 260).

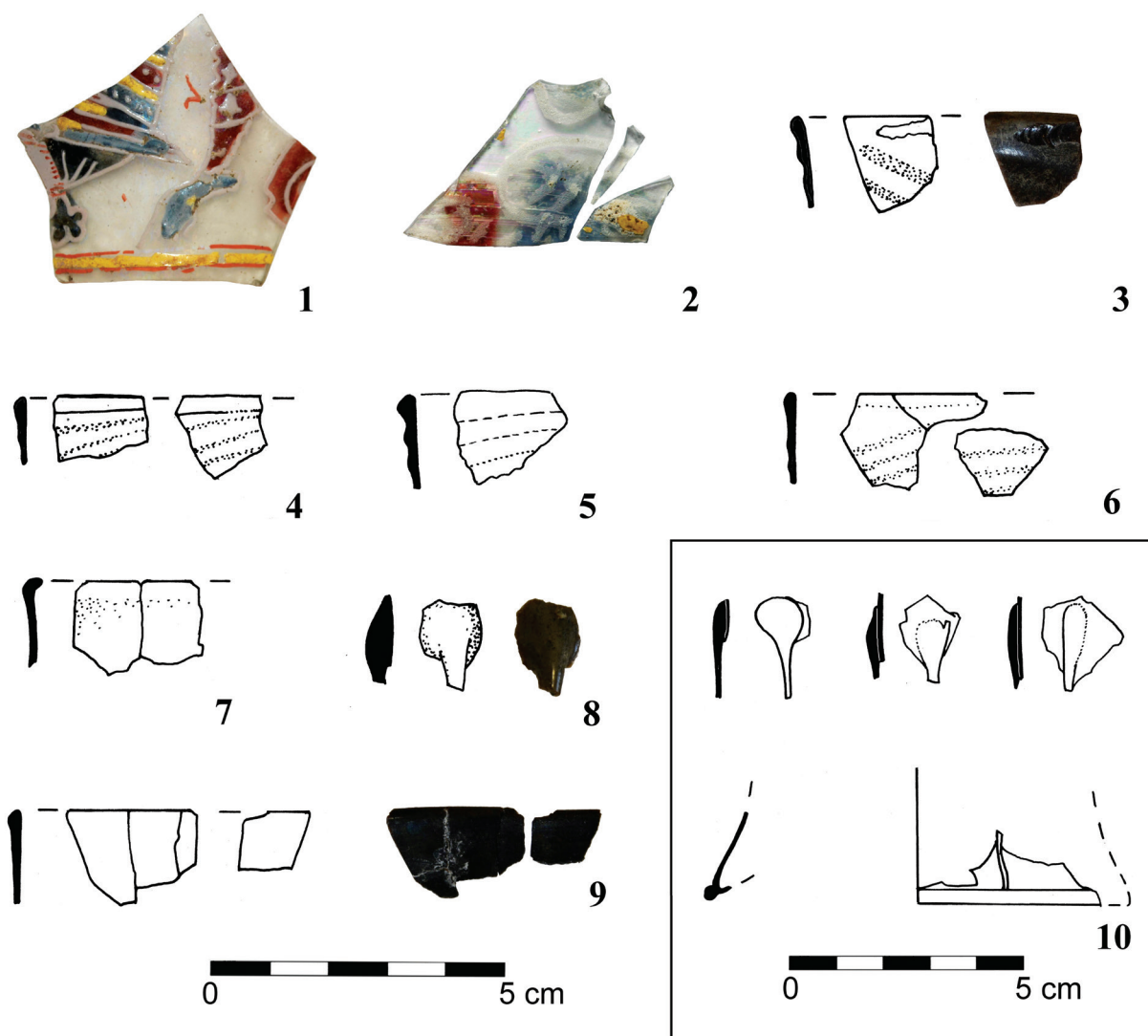
Při výzkumu spojeném s rekonstrukcí kanalizační sítě v Ostravě byly v Muzejní ulici nalezeny zlomky zkorodovaného dutého skla ve vrstvách s. j. 1103 a 1124 z 2. poloviny 13. až přelomu 13. a 14. století. Mezi nálezy jsou i okraje číší/číšek hladkých i s optickým dekorem šikmých žebor (obr. 9: 3–4). Z číše nebo číšky může pocházet i zlomek okraje a další zkorodované fragmenty z Muzejní ulice (obr. 9: 9).

3.1.6 Číše českého typu (typ IV.7.1)

Vedle nápojového skla dováženého z jižní Evropy a z německých zemí se ve Slezsku v období vrcholného středověku objevují výrobky regionálních skláren, mezi nimiž převládají číše zdobené hutnickým dekorem v podobě nálepy. Tyto vysoké číše s nálepy, označované jako číše českého typu (*Hetteš 1959*), jsou typickým produktem českého středověkého sklárství a od poloviny 14. století se staly dominantním typem dutého skla v českých zemích. Byly rozšířeny také na území dnešního Německa (například *Neugebauer 1967*; *Lappe 1983*; *Rademacher 1933*, 111; *Mechelk 1970*), Švédska (*Hofrén 1961*) a severního Polska (*Ehrlich 1917*, 34–47; *Rademacher 1933*, 110). Méně často se objevují jižně od našich zemí, například v Budě (*Mester 2010*, 649, fig. 6: 1–3) ve Vídni (*Tarcsay 1999*, 123), v Bratislavě (*Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončíčová Koošová 2014*, 251) a Trnavě (*Meszárosová 1983*, 122–124).

Číše českého typu jsou často zachyceny na dobových vyobrazeních ze 14. a 15. století (obr. 15–17). Mezi jedny z nejstarších patří iluminace ve Velislavově bibli z doby kolem roku 1340 a v Životopise sv. Hedviky *Vita beatae Hedwigis*, který byl zhotoven pro Ludvíka Slezského roku 1353 v Lublině (*Wolfskron 1846*). Vzhledem k výskytu číší s nálepy na iluminacích před polovinou 14. století lze předpokládat, že v té době již byly běžně rozšířené. Bohužel archeologických nálezů datovaných spolehlivě do 1. poloviny 14. století není v prostoru moravsko-slezského pomezí mnoho. Nelze však vyloučit jejich používání již ve 2. polovině 13. století, neboť z mnoha lokalit v Opavě a Ostravě pocházejí drobné fragmenty, které mohou náležet číším českého typu nebo jiné formě číší/číšek.

Číše českého typu z moravsko-slezského pomezí lze rozdělit podle dekoru na číše se svinutými nálepy, se srpečkovými, případně s čárkovitými nálepy a číše zdobené vlákny promačkávanými rádélkem. Podle tvaru pak na vyšší píšťalovité a kyjovité. V Opavě se číše se

Obr. 9: Číšky s emaily (1–2), s optickým dekorem (3–6), hladké (7, 9) a číšky s taženými kapkami (8, 10).

1 – Opava – Radniční ulice; 2 – Opava – Drůbeží trh; 3–4, 9 – Ostrava – Muzejní ulice; 5–6, 10 – Opava – dominikánský klášter; 7–8 – Opava – Dolní náměstí

svinutými nálepy objevují ve starších kontextech než číše zdobené méně precizními nálepy srpečkovými až čárkovitými. V letech 1250–1350 jsou zde doloženy pouze číše se svinutými nálepy ze silně zkorodovaného skla. Chronologicky citlivým prvkem je také výška ústí, která se s postupem vývoje zvyšuje.

Do 14. století, spíše do jeho 1. poloviny, je datována výplň jímky 1 na Masařské ulici 6, která mimo jiné obsahovala minimálně čtyři číše českého typu zdobené pečlivě svinutými nálepy. Všechny číše mají nízké ústí (29–53 mm) oddělené od těla hladkým vláknem. Tato varianta číší se na zkoumaném území jeví být starší než číše zdobené nálepy srpečkovými až čárkovitými (Břečková 2017, 259; zde i další literatura).

Z číše českého typu pocházejí také zkorodované fragmenty zdobené svinutými nálepy nalezené v jímce na Ostrožné ulici 40, která byla zaplněna v 1. polovině 14. století. Číše měla válcovité tělo s nízkým

ústím (16 mm) a kolem okraje o průměru 65 mm i pod ústím bylo ovinuto hladké vlákno. Fragmenty několika dalších číší českého typu byly nalezeny při výzkumu dominikánského kláštera. Příčinou malého počtu nálezů číší z této lokality může být hiát, který se zde projevuje v archeologickém materiálu v období 2. poloviny 14. až 16. století. Zkorodované zlomky patky číše byly nalezeny v Moravské kapli pod kostrou jedince pohřbeného v hrobě č. 40 a v kapli sv. Dominika. Bohužel je nelze blíže datovat.

Mimo Opavu nejsou číše českého typu v tomto období spolehlivě doloženy. Z tohoto typu nádob však mohou pocházet zkorodované fragmenty nalezené v Ostravě na Muzejní ulici ve vrstvách 2. poloviny 13. až přelomu 13. a 14. století (s. j. 138) a zlomek číše s nálepy a nízkým ústím z hradu Landeku u Ostravy.

V polském Slezsku patří mezi nejstarší číše českého typu nálezy z Rynku ve Vratislavi datované

do 2. poloviny 13. až 14. století (*Biszkont 2005a*, 110–111). Více se ale ve Slezsku, stejně jako v Čechách a na Moravě, objevují číše českého typu až kolem poloviny 14. století.

3.1.7 Láhve s vnitřním prstencem (typ III.3, III.4)

Spolu s fragmenty čísek se šnekovitými nálepy se často nacházejí zlomky dalšího importovaného skla – láhve s vnitřním prstencem. Tyto láhve představují starobylý tvar, který byl používán již od 10. až 12. století, ale větší oblibu získal až ve 13. a 14. století. Tato specifická forma láhví byla rozšířena ve velké části Evropy – na území dnešní Itálie (*Uboldi 2017*, fig. 4), Švýcarska, Německa, Rakouska, Maďarska (*Baumgartner – Krueger 1988*, 266–270; *Tarcsay 1999*, 42–43), Slovenska (*Füryová – Janovíčková – Ižof 2000*, 71; *Mészárosová 1983*, obr. 3; *Mináriková 2000*, obr. 9; *Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončíčová Koášová 2014*) a v zemích bývalé Jugoslávie (*Lazar 2003*, 87). Objevují se také ve východní Evropě a v Rusku. V českých zemích jsou nejpočetněji doloženy na Moravě.⁸ V Brně představují druhý nejčastější tvar dutého skla ve 13. až 14. století (po číškách s nálepy).

Otázku původu láhví s vnitřním prstencem nelze vzhledem k jejich velkému rozšíření jednoduše vyřešit. Starší exempláře z bezbarvého nebo hnědého skla vysoké kvality jsou pokládány za výrobky benátských skláren, zatímco v pozdějším období je situace složitější. Láhve s vnitřním prstencem byly po vzoru benátských produktů vyráběny v uherských sklárnách (*Mester 1997*, 48; *Megyeri 2015*, tab. VII–X, XIV–XX) a v 16. století i v Lublani (*Šimek 2010*, 310). Také kolem jejich funkce a využití se vedou diskuse. V našem prostředí jsou láhve s vnitřním prstencem považovány za stolní láhve. Na jinou možnost použití upozornila S. I. Valiulina, která při výzkumu alchymistické dílny z konce 12. až počátku 13. století v Bilyaru objevila velké množství laboratorního skla. Mezi nálezy byly kromě alembiků, baněk a zkumavek také láhve s vnitřním prstencem, jež sloužily k dekantaci (*Valiulina 2016*, fig. 7).

Láhve s vnitřním prstencem byly vyráběny z různých barevných sklovin. Starší exempláře bývají vyrobeny ze skla hnědého nebo nazelenalého a objevují se již v kontextech 13. století. Láhve ze světle zeleného skla jsou doloženy především v Německu ve 13. až 14. století (*Baumgartner – Krueger 1988*, 268). Jako příklad z českých zemí lze uvést nález z Brna – náměstí Svobody 17 (*Merta – Peška – Sedláčková 2002*, 362–364). Zároveň s touto barevnou variantou se od poloviny

13. do 14. století na Moravě i ve Slezsku setkáváme s láhvemi z hnědého až hnědofialového kvalitního skla (*Břečková 2017*, 273; *Sedláčková 2011a*, obr. 170, 768–769). Mladší láhve byly vyráběny z kvalitního bezbarvého skla. Tato varianta se objevuje od závěru 13. století (*Sedláčková 2004a*, 369), ale přetrvává až do 15. století.

Na základě morfologie lze láhve s vnitřním prstencem rozdělit na čtyři varianty (*Sedláčková 2003*, 128; 2010):

III.1 – láhve s hruškovitým tělem

III.2 – láhve s kónickou spodní částí

III.3 – láhve s válcovitou spodní částí

III.4 – láhve se soudkovitou spodní částí

Na rozdíl od jižní Moravy jsou v prostoru moravsko-slezského pomezí v období 13. až poloviny 14. století láhve s vnitřním prstencem zastoupeny méně často a většinou se jedná pouze o drobné fragmenty, jež nedovolují rozlišit konkrétní variantu.

Na devíti lokalitách ve středověkém jádru Opavy jsou doloženy láhve s vnitřním prstencem z hnědého nebo hnědofialového skla. Zlomky prstenců a výdutí těchto láhví byly nalezeny ve vrstvách s. j. 172, 296 a 416 na Dolním náměstí (obr. 10: 1, 4). V jednom případě byl nalezen i zlomek hrdla s masivním vývalkem. Z další uloženiny, s. j. 201, byl získán zlomek prstence a těla láhve z lehce hnědého až nažloutlého skla. Zlomky nejmeně dvou dalších láhví z hnědého až hnědofialového skla byly nalezeny při výzkumu bývalého dominikánského kláštera, v kapli sv. Dominika (obr. 10: 3). Z počátků městského osídlení pocházejí drobné fragmenty hnědofialového až fialového skla získané z náměstí Osvoboditelů, z vrstev datovaných do 13. století. Kvůli drobným rozměrům však nelze tyto zlomky s jistotou přiřadit láhvím s vnitřním prstencem.

Také na Drůbežím trhu jsou láhve s vnitřním prstencem doloženy několika exempláři z objektů 504, 505, 508, 534 a ze sídlištních vrstev v sondách S2 a S5. V objektu 534 zaplňovaném v průběhu 2. poloviny 13. století (*Kiecoň – Zezula 2007a*, 12) jsou po jednom kuse zastoupeny láhve z fialového a hnědého skla (s. j. 199 a 220; obr. 10: 7; *Sedláčková 2011a*, obr. 170, 768–769). Podle analýz je druhá jmenovaná láhev vyrobena ze sodného skla a hnědého zbarvení bylo dosaženo pomocí manganu (tab. 5: A24). Další fragmenty láhví z hnědého skla byly nalezeny ve vrstvách s. j. 225 a 279 v sondě S5 (obr. 10: 8). Z období mezi lety 1270–1350 zřejmě pocházejí i zlomky prstence z bezbarvého skla s nádechem do zelena, které byly nalezeny v sondě S2 (obr. 10: 12). Láhve z odpadních jímek 504, 505 a 508 jsou mladší, proto jim bude pozornost věnována později.

Další láhve byly zachyceny při výzkumu v roce 2002 ve vnitrobloku mezi Horním náměstím, ulicí Pekařskou a Kolářskou⁹ a na Pekařské ulici. I zde byly nalezeny pouze drobné fragmenty vnitřních prstenců a těl láhví z hnědého a hnědofialového skla. Z vrstvy s. j. 181 z Pekařské ulice pochází i fragment vnitřního prstence láhve z bezbarvého skla (obr. 10: 6), u níž ale nelze vyloučit mladší dataci. Ani u několika exemplářů z Mnišské – Mezi Trhy nelze vyloučit, že se do archeologických vrstev dostaly až ve 2. polovině 14. století. Jedná se o zlomky den zřejmě dvou láhví z hnědého skla z vrstev s. j. 109 (obr. 10: 5) a 177 a zlomek těla ze s. j. 315 (obr. 10: 2). Stejně je tomu i v případě dna bezbarvé láhve z vrstvy s. j. 281 (obr. 10: 13). Na základě analogií lze přinejmenším láhve z hnědého skla oprávněně řadit do tohoto období. Nejistá datace je i v případě láhví z Ostrožné ulice 40 a 10. Na Ostrožné 40 byl nalezen zlomek vnitřního prstence láhve z hnědého skla (obr. 10: 9), zatímco na Ostrožné 10 byly zastoupeny láhve z hnědého i bezbarvého skla (obr. 10: 10–11). V prvním případě se jedná o část hrdla s výrazným vývalkem pod okrajem, ve druhém o tenkostěnné zlomky těla a dno drobné láhve.

3.1.8 Láhve se žebry (typ I.3)

V archeologických situacích ze 13. až 14. století se můžeme setkat ještě s dalším typem láhví, a to s láhvemi s optickým dekorem svislých nebo šikmých žebířů. Láhve se žebry byly rozšířené na rozsáhlém území střední a jižní Evropy. U exemplářů vyrobených z kvalitního bezbarvého skla je přijímán jejich původ v benátských sklárnách, ale v pozdějším období nelze vyloučit ani výrobu severně od Alp. V prostoru moravsko-slezského pomezí nebyly doposud nalezeny nebo identifikovány žádné láhve se žebry z období 13. až 14. století. Ve srovnání s Brnem, kde je doloženo několik variant láhví z kvalitního bezbarvého i hnědého skla, se jedná o zajímavý fenomén, který pravděpodobně souvisí s celkovým nízkým počtem servisovacích skleněných nádob (konviček, stolních láhví, džbánek) v průběhu středověku.

Výjimkou může být zlomek výdutě získaný v roce 1970 z Moravské kaple v kostele sv. Václava u dominikánského kláštera (obr. 13: 1). Zlomek pochází z nádoby vyrobené z kvalitního tenkostěnného bezbarvého skla. Na základě podobnosti s již analyzovanými nálezy lze předpokládat sodné složení skla. Kvůli

drobným rozměrům fragmentu nelze s jistotou určit, zda zlomek pochází z láhve nebo ze šálku s optickým dekorem svislých žebířů (pro srovnání viz *Sedláčková 2005*). V obou případech by se však jednalo o nález na moravsko-slezském pomezí unikátní.

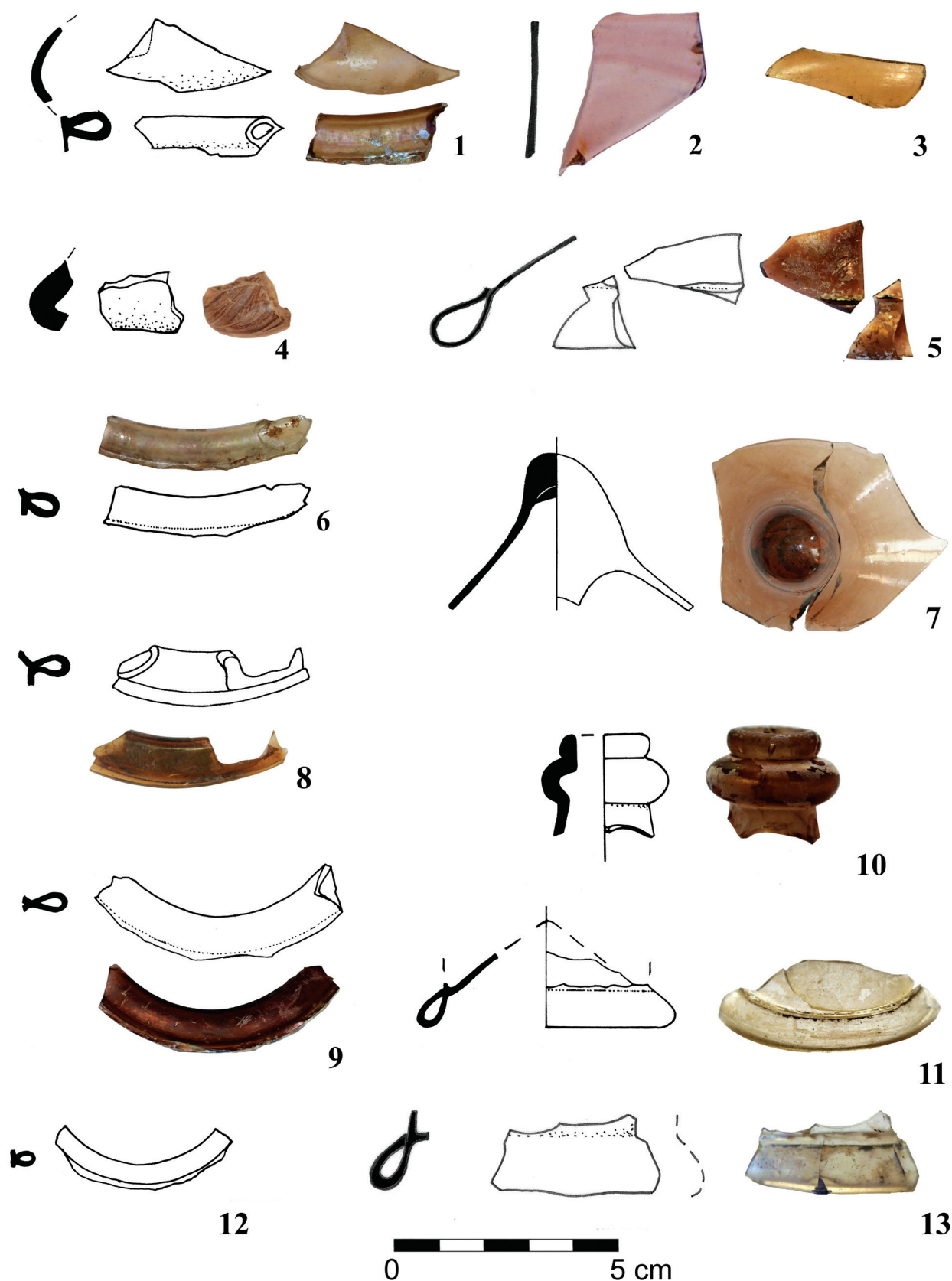
3.1.9 Lampy (typ IX.B)

Mezi vzácné nálezy v městském prostředí patří závěsné olejové lampy, které byly v podstatě v nezměněné podobě užívány od raného středověku až do novověku. Sloužily především v kostelech k osvětlení oltářů či hrobů svatých (*Rademacher 1933*, 83). Výjimečně našly své využití v měšťanských domácnostech.

V moravských souborech se v období středověku objevují lampy několika základních typů, a to lampy s cylindrickým tělem a vykloněným okrajem, lampy islámského typu s kulovitým tělem a trychtýřovitým ústím a lampy se zúženou spodní částí a vykloněným okrajem (*Sedláčková ed. 2019*, 452–455).¹⁰ Právě lampy se zúženou spodní částí jsou známy i z řady dobových vyobrazení, například z Velislavovy bible (obr. 11) a Životopisu sv. Hedviky (obr. 48). V Čechách jsou doloženy již ve 14. století v Praze ve Svatopetrské čtvrti (*Černá ed. 1994*, 96) a v Mostě (*Černá 1997*, 335).

Jedinými doklady používání skleněných svítidel v prostoru moravsko-slezského pomezí již ve 13. až polovině 14. století jsou nálezy z kostela sv. Martina v Bohušově. Mezi nejstarší svítidla v kostele zřejmě patří lampy velkých rozměrů (*Sedláčková 2011c*, 305), z nichž pocházejí i zkorodované zlomky trychtýřovitých ústí ze zásypů hrobů, které jsou datovány do období po roce 1275 až do přelomu 16. a 17. století. Z lampy islámského typu mohou pocházet zkorodované zlomky zaobleného těla nalezené ve vrstvě s. j. 141 v sakristii, jež vznikla po požáru kostela roku 1486 a obsahovala materiál z konce 13. až 15. století. Hedvika Sedláčková tyto lampy na základě odlišných rozměrů i charakteru skloviny pokládá za nejstarší lampy používané v chrámu již v poslední třetině 13. století. Do stejného období lze klást původ lamp ze zeleného a jantarového skla (*Sedláčková 2011c*, 290–291).

V zásypu hrobové komory u jižní zdi presbytáře kostela byl nalezen další zlomek lampy z tenkostěnného bezbarvého skla datované do 14. století (*Sedláčková 2011c*, 306, obr. 130: 7). Vzhledem ke kvalitě skla může být výrobkem benátských skláren. V Brně jsou podobné lampy doloženy v odpadních jímkách z 2. poloviny 14. století (*Sedláčková 2011c*, 290).

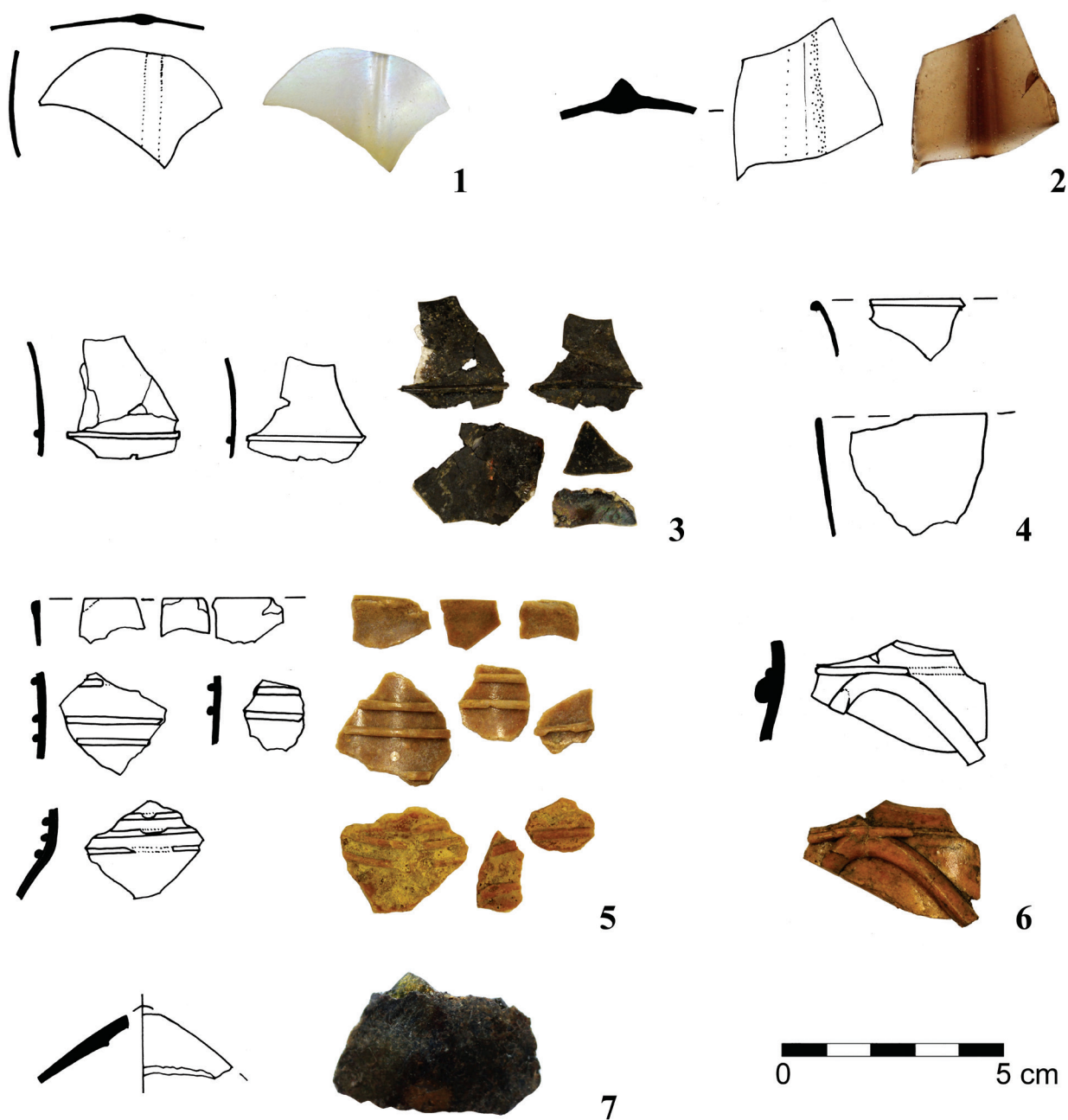
Obr. 10: Láhve s vnitřním prstencem z Opavy. 1, 4 – Dolní náměstí; 2, 5, 13 – Mnišská – Mezi Trhy; 3 – dominikánský klášter; 6 – Pekařská; 7-8, 12 – Drůbeží trh; 9 – Ostrožná 40; 10-11 – Ostrožná 10

Obr. 11: Vyobrazení skleněných lamp. Velislavova bible, fol. 123v (výřez), kolem roku 1340.
Národní knihovna České republiky

Obr. 12: 1 – Láhev z Elwangen (Baumgartner – Krueger 1988, 111, 113); 2 – miska z Brna – Mečové ulice (Muzeum města Brna)

Obr. 13: Duté sklo z období 1250–1350 z Opavy. 1, 3–5, 7 — dominikánský klášter;
2 — Drůbeží trh; 6 — náměstí Osvoboditelů

3.1.10 Ostatní

Téměř ze všech lokalit, kde bylo zdokumentováno sklo ze 13. století, byly získány silně zkorodované fragmenty dutého skla, u nichž nelze určit, z jakého typu nádob pocházejí. Jako příklad lze uvést nálezy z výzkumu dominikánského kláštera, z Moravské kaple. Jedná se o zkorodované zlomky okrajů a těl nádob, z nichž část je ovinuta hladkými vlákny (obr. 13: 3–4). Některé z okrajů mohou patřit číšce s taženými kapkami. Zkorodované zlomky další nádoby zdobené horizontálními vlákny byly nalezeny v roce 1972 v objektu, který byl využíván jako odpadní jímka před stavbou kláštera a jeho zánik lze spolehlivě datovat před rok 1336 (obr. 13: 5).

Jedinečným nálezem je fragment silnostěnné nádoby zdobené silnými hladkými vlákny z náměstí Osvooboditelů v Opavě, z vrstvy datované do 13. století (obr. 13: 6). Podobná výzdoba je viditelná na láhvi z Ellwangu a dalších nádobách z 12. a 13. století z území dnešního Německa (obr. 12: 1; *Baumgartner – Krueger 1988*, 111, 113). Tento fragment výdutě tak může pocházet z jedné z nejstarších skleněných nádob, které do své nové vlasti přivezli němečtí kolonisté.

Do 13. až 1. poloviny 14. století lze datovat silně zkorodované dno nádoby ze skla jasně žlutozelené barvy nalezené v dominikánském klášteře. Na základě analogií lze předpokládat, že dno pochází z láhve nebo čísky vyrobené z draselno-vápenatého skla (tab. 4: A1).

Kromě Opavy jsou fragmenty zkorodovaného skla z tohoto období doloženy také v Ostravě. Například v Muzejní ulici ve vrstvách s. j. 114, 138 a 159, jež jsou součástí nejstaršího lokačního horizontu z 2. poloviny 13. až přelomu 13. a 14. století, byly nalezeny zlomky nádob a zřejmě i okenního skla. Z 1. poloviny 14. století může pocházet zkorodované silnostěnné dno nádoby (pravděpodobně láhve) z hnědého skla z hradu Koberštejna. Dataci však nelze potvrdit, vzhledem k absenci informací o nálezo- vých okolnostech.

Z misky (nebo z láhve) se žebry vyrobené z kvalitního skla hnědé barvy pochází zlomek výdutě s masivním žebrem, který byl získán ze sondy S4 na Drůbežím trhu (obr. 13: 2). Podobná miska s výraznými žebry, datovaná do let 1270–1350, je doložena v Brně na Mečové ulici (*Sedláčková 2006*, fig. 4d). Na rozdíl od opavského exempláře však byla vyrobena z našedlého až nažloutlého skla a má analogie na Sicílii (obr. 12: 2; *Stiaffini 1999*, obr. 177). Další nádoby tohoto typu nejsou z českých zemí známy. Misky jsou velmi vzácným tvarem středověkého skla v českých zemích i ve střední Evropě obecně.

3.2 Polovina 14. století – 1. polovina 15. století

Ve 2. polovině 14. století došlo v oblasti moravsko-slezského pomezí k výrazné změně typologického spektra skleněných nádob a poměrného zastoupení jednotlivých tvarů. Proti předchozímu období výrazně dominují výrobky českých skláren, zatímco téměř mizí importy dutého skla z benátských skláren (číšky s nálepy, láhve s vnitřním prstencem) a z Německa.

Synonymem českého sklářství vrcholného středověku jsou vysoké číše zdobené nálepy, které v oblasti moravsko-slezského pomezí tvoří naprostou většinu nálezového fondu. Změna se dotkla také okenního skla, kde se vedle okenních tabulí a vitrají začínají objevovat kruhové terčíky.

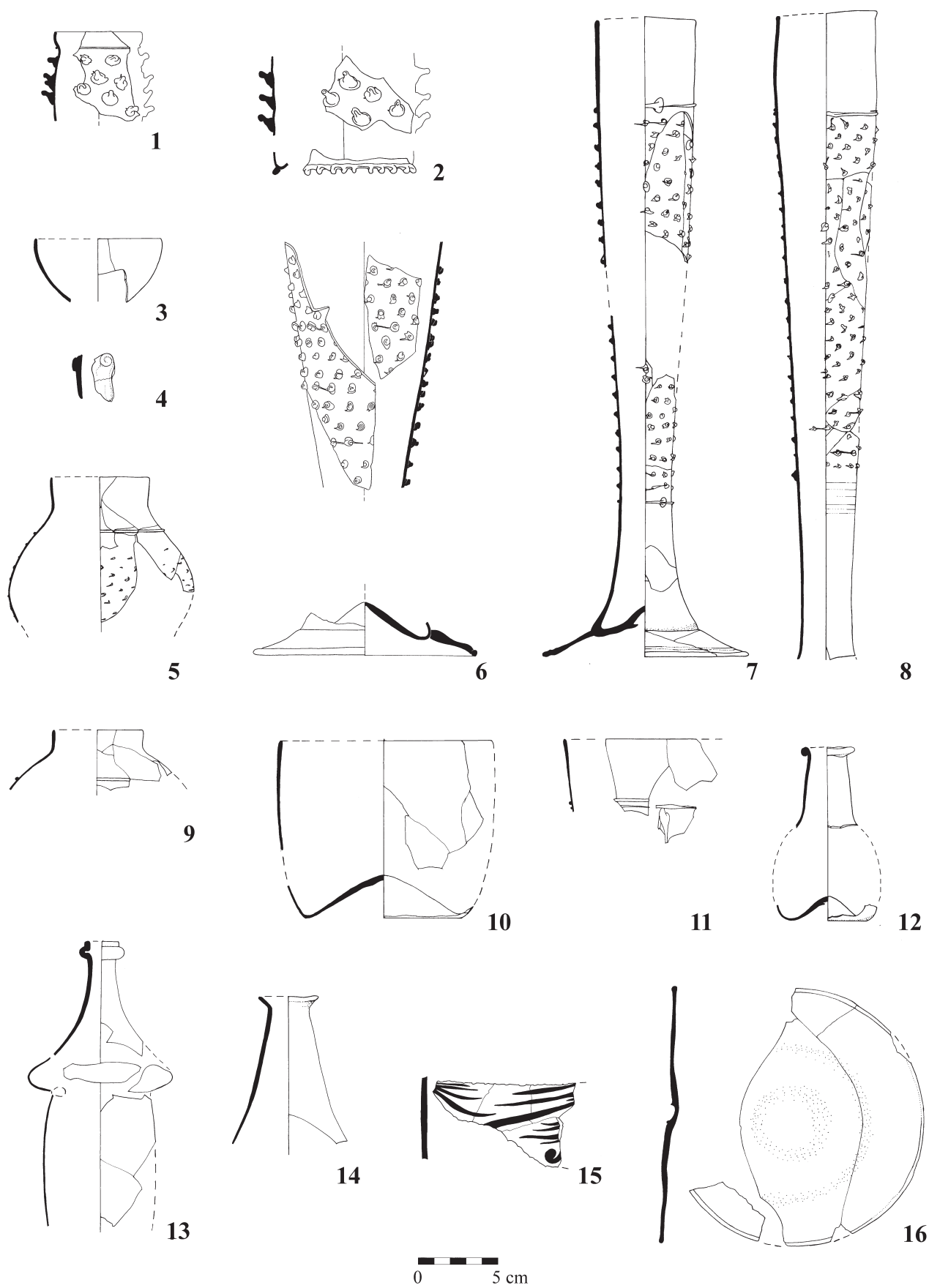
Početnější soubory skla z tohoto období pocházejí například z Opavy z Masařské ulice 6, z Mnišské – Mezi Trhy, z jímek 504 a 505 na Drůbežím trhu, z vnitrobloku mezi ulicí Pekařskou a Kolářskou a z ulice Kolářské. V Ostravě je sklo z 2. poloviny 14. až poloviny 15. století doloženo již výrazně početněji než v přechodném období, ve většině případů se ale jedná o drobné fragmenty. Do tohoto období spadají i nálezy z hradu Vartnova a z Rýmařova – Hrádku.

3.2.1 Číšky s protáhlými šnekovitými nálepy (typ IV.1.5)

Kromě číšek se šnekovitými nálepy vyrobených z kvalitního čirého hnědého nebo hnědožlutého skla, jaké známe již ze 13. století, jsou ve Slezsku doloženy číšky s velkými plochými protáhlými nálepy, jež jsou zcela zkorodované (obr. 14: 4).

Jedná se především o nálezy z Ostravy, kde byly u Ostravského muzea ve vrstvě s. j. 146 nalezeny zlomky výdutí s protáhlými nálepy a zlomky den ovinutých hladkým vláknem, přičemž u dvou z nich bylo zachováno skelné jádro z lehce nažloutlého a hnědého skla. Další fragmenty s protáhlými nálepy pocházejí z vrstev s. j. 128 a 389. Na základě zbarvení skla by některé nálezy mohly být řazeny již do období 13. až poloviny 14. století, ačkoliv datace vrstev odpovídá době přelomu 14. a 15. až průběhu 15. století.

Další drobné fragmenty jsou doloženy v centru Opavy, a to na Drůbežím trhu. Zde byl ve vrstvě s. j. 177 nalezen zkorodovaný zlomek číšky s velkými protáhlými šnekovitě stáčenými nálepy spolu se zlomky číšky s hrotitými nálepy a láhve s vnitřním prstencem z bezbarvého skla. Zkorodovaný zlomek další číšky s protáhlým šnekovitým nálepem byl nalezen v sakristii kostela

Obr. 14: Typologické spektrum skla v oblasti moravsko-slezského pomezí v letech 1350–1450

sv. Martina v Bohušově, ve vrstvě s. j. 141 datované mezi roky 1476–1486 (*Sedláčková 2011c*, obr. 131: 7, 132: 2).

V polském Slezsku jsou čísky s oválnými nálepy doloženy na řadě lokalit od 14. do 15. století, například ve Vratislavi na ulici Igielnej 8 a na Rynku (*Biszkont 2005a*, 30–31, tabl. 59d, 63), na zámku v Gniewoszu a v Lehnici (*Biszkont 2005a*, tabl. 1c–j, 19g–i). Další nálezy pocházejí z Nisy a Barda (*Biszkont 2005a*, tabl. 1a, 23d). Mezi jednotlivými čískami lze pozorovat rozdíly v kvalitě zpracování nálepů. Zatímco některé jsou oválné a pečlivě svinuté v horní části, jiné jsou plošší bez výrazného svinutí. Sklo všech výše uvedených číšek je silně zkorodované, stejně jako v případě opavských a ostravských nálezů.

Několik číšek s protáhlými nálepy bylo nalezeno v moravských souborech, například v Brně, ve studni na Petrově (*Sedláčková ed. 2019*, 170) v kontextu 1. poloviny 15. století. Starší nález, z 2. poloviny 13. století, pochází ze zaniklé vesnice Koválova (*Sedláčková ed. 2019*, 160). V Čechách jsou doloženy v 1. polovině 14. století v Mostě – Horově ulici 26 (*Černá ed. 1994*, 46) a na hradě v Litomeřicích (*Černá – Zlámalová Cílová – Frýda – Hanáková – Faltusová 2023*, 67–68, obr. 39: 1–3, 18). E. Černá uvažuje o jejich produkci v českých sklárnách (*Černá 1997*, 338), vyloučit však nemůžeme ani výrobu v Německu nebo ve Slezsku, kde jsou také rozšířeny (*Biszkont 2005a*, 31).

Vzhledem k časovému odstupu, s jakým se objevují čísky se šnekovitými nálepy ze zkorodovaného skla v porovnání s čískami z kvalitního hnědého nebo žlutého skla, je možné, že se jedná o dostupnější napodobeniny těchto kvalitnějších a dražších číšek vyráběné v českých nebo slezských sklárnách. Výskyt nálezů tohoto typu v Ostravě může svědčit o tom, že tyto čísky byly určeny především pro měšťany, kteří neměli přístup ke kvalitnějšímu importovanému sklu.

3.2.2 Čísky s hrotitými nálepy (typ IV.1.2)

Mezi tvary dutého skla, které přetrvávají z předchozího období, patří čísky s nálepy vytaženými do hrotů z čistého bezbarvého skla vysoké kvality. Většina nálezů pochází právě z 2. poloviny 14. století a 1. poloviny 15. století. Početně jsou zastoupeny především v Brně, ale byly nalezeny také v dalších moravských městech, například v Olomouci, Znojmě, Jihlavě a Uherském Hradišti, i na šlechtických sídlech. Jako příklad lze uvést nálezy z hradu Melice, z Konůvek (více viz *Sedláčková ed. 2019*, 122–143) a hradu Skály u Nového Jiřmramova (*Vaďurová 2022*, 483–486).

Do tohoto období lze s největší pravděpodobností zařadit čísky z Opavy – Kolářské ulice (obr. 14: 1–2), Drubežského trhu a z vnitrobloku mezi ulicemi Mnišskou a Mezi Trhy. Na rozdíl od Brna, kde se tyto čísky často vyskytují v početných sériích, v Opavě se jedná spíše o jednotlivé kusy doprovázené výrobky českých skláren, především čískami s nálepy. Číska z bezbarvého skla byla nalezena v Kolářské ulici spolu s láhví s vnitřním prstencem a čískami českého typu v odpadní jímce 11/63 datované do 14. století (*Sedláčková 2004b*, 232, 242, obr. 5). Zlomky náležely variantě se soudkovitým tělem a nízkým mírně klenutým ústím. Také na Drubežském trhu byly ve vrstvě s. j. 177 v sondě S2 nalezeny zlomky čísky s hrotitými nálepy z kvalitního bezbarvého skla. Analýzy prvkového složení potvrdily předpoklad, že číska byla vyrobena ze sodno-popelového skla typu *Vitrum blanchum* (tab. 5: A35). Ve vnitrobloku Mnišská – Mezi Trhy se zachovaly pouze dva drobné zlomky těchto číšek z bezbarvého skla ve vrstvě 103 a 109.

V polském Slezsku byly čísky s nálepy vytaženými do hrotů datované do 14. století nalezeny například na Starém městě v Hlohově (*Biszkont 2005a*, 29, tabl. 4d, 7b). V jednom případě bylo možné rekonstruovat celý tvar čísky s lehce soudkovitým tělem a nízkým mírně klenutým ústím, jaké známe i z Opavy. Kolem dna nádoby je ovinuto zaštípané vlákno. Mladší exemplář z 15. století pochází z ulice Szewské ve Vratislavi (*Biszkont 2005a*, tabl. 69a). Nejmladší pozdně středověké nálezy byly získány z ulice Kazimíra Velkého ve Vratislavi a z Nisy (*Biszkont 2005a*, tabl. 23a, 56d).

3.2.3 Čísky s taženými kapkami (typ IV.6)

Jak již bylo zmíněno v typologicko-chronologickém vyhodnocení předcházejícího období, čísky s taženými kapkami byly v prostoru moravsko-slezského pomezí velmi vzácné. Vzhledem k velké fragmentárnosti nálezů a nepřesné dataci nelze vyloučit, že do tohoto období mohou být řazeny zlomky z Dolního náměstí, které byly představeny již dříve. Z čísky s taženými kapkami může pocházet i zkorodovaný fragment těla se žebrem nalezený v objektu č. 11/63 na Kolářské ulici (*Sedláčková 2004b*, 235, obr. 3: 60), jenž byl zaplňován v průběhu 14. století. Na žádném z fragmentů nebyly nalezeny tažené kapky zdobené modrými zrníčky, jaké známe z řady lokalit v Čechách i na Moravě (*Haggren – Sedláčková 2007*, 203–220).

Mladší variantu číšek s taženými kapkami zdobenou zrníčky zastupují v polském Slezsku nálezy z Javoru (*Biszkont 2005a*, 65, tabl. 10f; *Siemianowska 2015c*),

kde byla nalezena kyjovitá číše ze zelenkavého skla se stejnobarevnými zrníčky skla na tažených kapkách datovaná do 14. století, a dva zlomky čísky s modrými zrníčky i bez nich z Lehnice ze 14. až 15. století (*Biszkont 2005a*, tabl. 19j).

Unikátní zboží představuje číška s taženými kapkami z tenkostěnného jasně žlutého skla získaná z jímky 515 na Drůbežím trhu (obr. 14: 11). Zlomky byly nalezeny spolu s fragmenty číší českého typu se svinutými nálepy ve vrstvě s. j. 192, která ležela ve spodní části jímky, nad vrstvou s. j. 230.¹¹ Číška má mírně kónické ústí oddělené od těla hladkým horizontálním vláknem, od něhož se spouštějí vertikální kapky. K tomuto tvaru se nepodařilo nalézt žádné analogie, proto bylo přistoupeno k analýzám prvkového složení skla, za účelem pokusit se odhalit provenienci nádoby. Výsledky analýz ukázaly, že číška je vyrobena z binárního olovnatého skla (tab. 5: A23). Podobné složení bylo zjištěno u čísky ze Smilova Hradiska datované do let 1250 až 1300 (*Sedláčková ed. 2018*, 162, tab. 7: A11a). Binární olovnaté sklo bylo vyráběno například ve 12. až 14. století v Německu (*Mecking 2013; Wedepohl – Krueger – Hartmann 1995*¹²), ale také v dalších zemích.

3.2.4 Čísky jednoduché s válcovitým tělem

Vzácným nálezem je torzo téměř válcovité až mírně kónické čísky nalezené v roce 1961 při stavbě kina Mír v Opavě. Jedná se o nízkou válcovitou číšku s jednoduchým nezdobeným tělem, které plynule přechází ve vpíchnuté dno. Výška rekonstruované čísky je ca 11,3 cm a průměr okraje 13,6 cm. Číška byla nalezena v odpadní jámě 2 a je datována na konec 14. století (obr. 14: 10). Tento nález zůstává ve Slezsku zatím bez analogií. Je však možné, že vzhledem k jejich nevýraznému provedení, nebyly tyto čísky v archeologickém materiálu rozpoznány, pokud se zachovaly pouze drobné fragmenty.

Jednoduché čísky s kónickým nebo válcovitým tělem se objevují v archeologických souborech již od závěru 13. století, ale bývají vyrobeny z kvalitního bezbarvého skla a nedosahují takových rozměrů jako opavský exemplář (srov. *Sedláčková ed. 2019*, 228, fig. IV.3.2a).

3.2.5 Číše českého typu (typ IV.7.1, IV.7.2)

V období 2. poloviny 14. století a 1. poloviny 15. století patří číše českého typu mezi běžné tvary dutého skla na Moravě i v Čechách. Početné soubory pocházejí především z Brna, ale také z Olomouce a Jihlavy. Ze

14. až 15. století pochází řada iluminací a vyobrazení, na nichž jsou, ve více či méně schematickém provedení, zachyceny vysoké číše zdobené nálepy (obr. 15–17). Jako příklad lze uvést Životopis svaté Hedviky z roku 1353 nebo cestopis sira Johna Mandevilla z doby kolem roku 1420 (*Krásá 1990*, 77, 271, 293). Opomenout nelze ani Bibli Václava IV., v níž se číše s nálepy objevují hned na několika vyobrazeních.

Také v Opavě patří číše českého typu ve 14. a 15. století mezi běžné nálezy. Reprezentativní a dobře stratifikované kolekce byly získány z lokalit Drůbeží trh, Kolářská, Masařská 6 a Mnišská – Mezi Trhy. Na rozdíl od 1. poloviny 14. století, kdy jsou v Opavě doloženy spolehlivě pouze číše s pečlivě svinutými nálepy, se ve 2. polovině 14. a 1. polovině 15. století v archeologických kontextech objevují číše zdobené svinutými i jednoduššími srpečkovými nálepy.

V souboru skla z jímky 11/63 na Kolářské ulici zaplňované ve 14. století byly vedle vysokých píšťalových číší zdobených nálepy zdokumentovány i mírně kyjovité číše a jedna číše nižší varianty. Z přelomu 14. a 15. století pochází soubor skla z lokality Mnišská – Mezi Trhy, kde bylo v jímce 524 nalezeno nejméně 12 číší českého typu s pečlivě svinutými nálepy a nízkým ústím. Několik fragmentů dalších číší, bohužel bez bližší datace, bylo získáno při výzkumu bývalého dominikánského kláštera v Opavě.

Na Drůbežím trhu byla odkryta série jímek z vrcholného a pozdního středověku až počátku novověku, jejichž výplně obsahovaly četné fragmenty středověkého skla. Číše českého typu byly získány z jímek 504 (min. 27 jedinců) a 505 (min. 13 jedinců), datovaných na základě keramiky a dendrochronologie do přelomu 14. a 15. století až 1. poloviny 15. století, z jímky 508 z 1. poloviny 15. století (min. 33–35 jedinců) a ze spodních vrstev výplně jímky 515. V jímkách 504, 505 a 508 byly nalezeny číše zdobené jak svinutými, tak srpečkovými nálepy. Analýzy vybraných číší potvrdily, že receptura draselno-vápenatého skla použitého na jejich výrobu je podobná sklu, jaké bylo v českých sklárnách vyráběno již ve 14. století (tab. 6: A7–9, A12, A14–15; podrobněji viz kapitulu 8.2). V objektu 515 byly číše se svinutými nálepy zachyceny ve vrstvě s. j. 190 datované do 15. až 16. století. Několik zlomků číší se svinutými nálepy pochází z jímky 514, která byla v superpozici s mladší jímkou 508. Na většině patek číší z těchto objektů jsou patrné stopy po pracovních nástrojích (kleštích) použitých při tvarování nádoby.

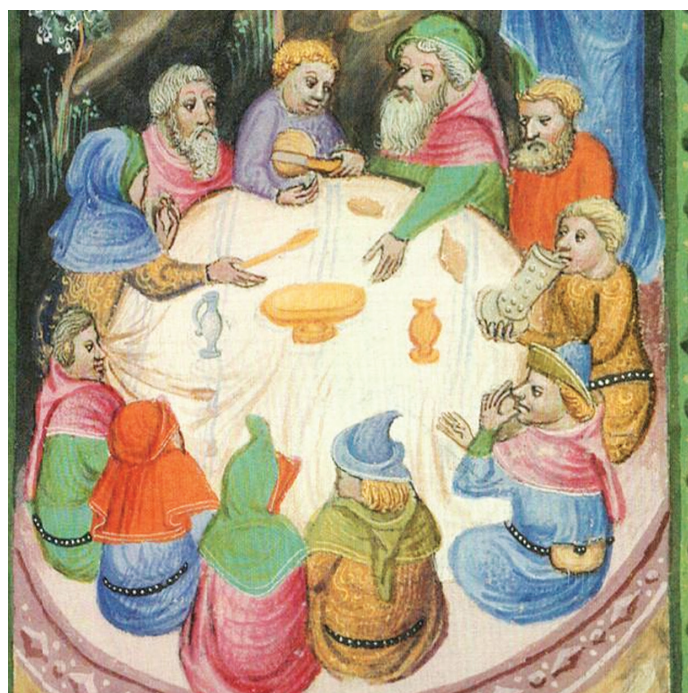
Nejpočetnější soubor číší českého typu byl vyzvednut z odpadní jímky 5 na Masařské ulici 6, kde bylo nalezeno přes 90 číší se srpečkovými nebo nepravidelně svinutými nálepy (obr. 18), mezi nimiž se objevily

Obr. 15: Vyobrazení číšky s nálepy a číše českého typu na hostině. Bible Václava IV., 1390–1395.
Österreichische Nationalbibliothek, Wien

Obr. 16: Vyobrazení číše s nálepy. Cestopis sira Mandevilla, fol. 5v (výřez), kolem roku 1420. British Library

Obr. 17: Vyobrazení číše s nálepy. Bible Václava IV. (výřez), 1390–1395. Österreichische Nationalbibliothek, Wien

Obr. 18: Číše českého typu z Masařské ulice 6

i zlomky s vlákny promačkávanými rádélkem. Ačkoliv se výška číší pohybovala většinou v rozmezí 40–50 cm, dosahují nejvyšší exempláře výšky až 55 cm. Tomuto souboru již byla věnována velká pozornost v předchozí práci (viz *Břečková 2016*, 14–15, 92–95), proto zde nebude podrobněji popisován. Vzhledem k delšímu používání jímky v průběhu 15. století a jednotnému charakteru její výplně, který neumožnil rozlišit jednotlivé vrstvy, nelze stanovit přesnější dataci konkrétních číší.

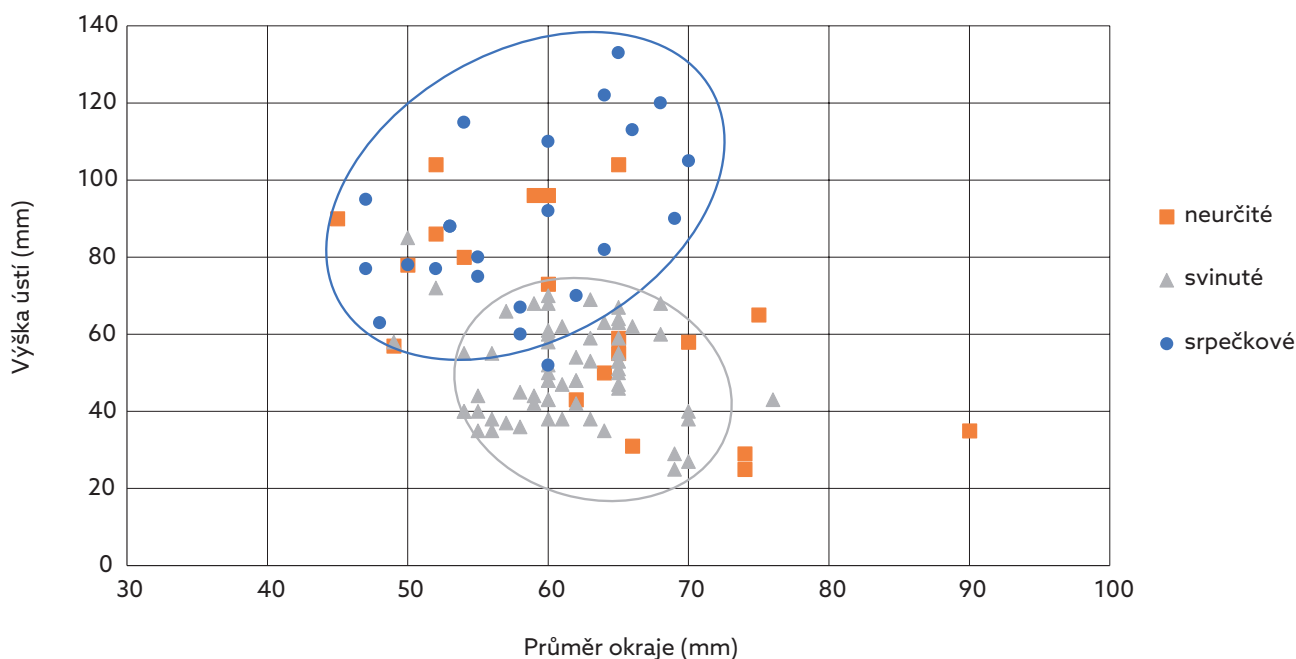
Minimálně pět až šest číší českého typu se srpečkovými nálepy nebo vlákny promačkávanými rádélkem bylo nalezeno na Kolářské ulici v odpadní jímce 3/60 zaplňované ve 14. až 15. století. Dalšíh nejmeně pět číší se svinutými nebo srpečkovými nálepy pochází z jímky 1/63 datované do 2. poloviny 14. až poloviny 15. století. Zlomky nejmeně dvou píšťalovitých číší se srpečkovými nálepy byly získány z ulice Mezi Trhy. Jednotlivé fragmenty číší se svinutými nálepy byly nalezeny i při výzkumu na Pekařské ulici v roce 2002 a na dalších lokalitách.

Z řady tvarově téměř uniformních píšťalovitých číší z Opavy vybočují číše s výrazným kyjovitým zduřením pod ústím, jaké známe například z Masařské 6 nebo z jímky 508 na Drubežím trhu. Oba exempláře pocházejí z 15. století. Tyto číše byly více rozšířené v Čechách a v polském Slezsku, kde jsou zobrazeny i na

architektonické výzdobě radnice ve Vratislavi (*Biszkont 2005a*, fot. 9). Z této doby mohou pocházet zlomky den a patek číší nalezené na hradě Vartnov a zřejmě i některé fragmenty číší z Ostravy – Kostelní ulice. Nádobu zdobená většími výraznými svinutými nálepy byla nalezena v Ostravě na Pivovarské ulici. Jedná se o zkorodovanou číšku nebo číši, která má kolem širokého dna ovinuté hladké vlákno v několika řadách. Vzhledem k absenci nálezových okolností není jisté, zda pochází ze 14. nebo 15. století.

Na základě dosud zpracovaných souborů, srovnání stratigrafie jímek a analýzy obsahu jednotlivých vrstev bylo potvrzeno, že číše s nálepy svinutými jsou chronologicky starší než číše s nálepy srpečkovými, případně čárkovitými (*Břečková 2017*, 275–276). Spolu se zjednodušením nálepů se projevují i změny v proporcích nádob – zvětšuje se výška hladkého ústí a zmenšuje se zdobená plocha.

Již v předchozí práci (*Břečková 2016*, 54–55) byl nastíněn vztah typu nálepů a výšky ústí číší v oblasti moravsko-slezského pomezí. Tuto vazbu potvrdily i další nově zpracované nálezy (graf 1). Zatímco číše zdobené pečlivě svinutými nálepy mají hladké ústí vysoké obvykle v rozmezí 20–70 mm, u číší s nálepy srpečkovými až čárkovitými dosahuje výška ústí 60–130 mm. Zjednodušení výzdoby a zmenšení zdobených částí nebylo zapříčiněno špatně ovládanou

Graf 1: Vztah výšky ústí k typu výzdoby u číší českého typu

technologii výroby, ale spíše rostoucí poptávkou po skleněných nádobách. V průběhu 14. a 15. století se totiž zvětšovala celková výška číší, což svědčí o dokonale zvládnuté technologii výroby.

Kvůli zjištění, zda tento vývoj souvisí i se změnami složení sklářského kmene, bylo přistoupeno k analýzám prvkového složení vybraných vzorků skel. Analýzy ukázaly, že všechny číše českého typu jsou vyrobeny z draselno-vápenatého skla velmi podobného složení. Korelace mezi různým provedením dekoru a proměnami v chemickém složení však nebyla natolik patrná, jak jsem předpokládala (viz kapitola 8.2.1; tab. 6–8).

Mezi běžné nálezy patří číše českého typu také v polském Slezsku, kde jsou ve 14. až 15. století doloženy na mnoha lokalitách ve Vratislavi, Nise, Lehnici, Jelení Hoře a dalších městech. Podobně jako na moravsko-slezském pomezí, také zde byly v tomto období používány číše se svinutými i srpečkovými nálepy. V 15. století se objevují číše se srpečkovými nálepy například ve Vratislavi na ulici Bernardyňské (*Bizskont 2005a*, 92–93, tabl. 7). Doloženy jsou i varianty s kyjovitým tělem, například v Hlohově¹³ a Jelení Hoře (*Bizskont 2005a*, 61, 66, tabl. 7a, 9b). Specifickou variantou vysokých číší jsou číše bez dekoru nebo s optickým dekorem jemných žeber, jaké známe například z Vratislavi – Igelné ulice, kde byla nalezena v kontextu 14. až 15. století (*Bizskont 2005a*, 98–100, tabl. 46a–c).

3.2.6 Láhve s vnitřním prstencem (typ III.3, III.4)

Přestože láhve s vnitřním prstencem se na moravsko-slezském pomezí objevují spíše ve 13. až 1. polovině 14. století, několik exemplářů z Opavy lze datovat i do období mladšího. Jedná se většinou o láhve vyrobené z kvalitního bezbarvého skla, které na Moravě i ve Slezsku přetrvávají až do konce 15. století, případně do počátku 16. století.

Do 14. století je datovaná láhev se soudkovitým tělem vyrobená z čirého bezbarvého skla s nádechem do žluta, která byla nalezena v objektu 11/63 na Kolářské ulici (*Sedláčková 2004b*, 232, 242, obr. 5). Láhev s vnitřním prstencem z bezbarvého skla byla zachycena také při výzkumu na ulici Pekařské. Z 15. století pocházejí láhve z odpadních jímek 504, 505 a 508 na Drubežím trhu. Z láhve z bezbarvého skla nalezené v jímce 504 se zachovala střední část s vnitřním prstencem o průměru 65 mm a náběhem na horní část.¹⁴ Na rozdíl od ní dosahovala láhev z jímky 505 větších rozměrů (průměr prstence 80–85 mm) a byla vyrobena ze skla hnědé barvy. Láhev pochází z vrstvy s. j. 148, která je na základě keramických nálezů datována do přelomu 14. a 15. století, maximálně do 1. poloviny 15. století. Jednalo by se o nejmladší doklad používání láhví s vnitřním prstencem z takto zbarveného skla. Pravděpodobnější ale je, že tento fragment představuje starší intruzi ve výplni jímky. Torzo horní části láhve z bezbarvého skla, s vývalkem

pod okrajem a s mírně soudkovitým tělem (typ III.4), bylo nalezeno v jímce 508 spolu s číselmi českého typu se svinutými nálepy. Podle analýz je tato láhev vyrobena ze skla sodno-popelového blízkého benátským sklům (tab. 5: A5). Zlomky dalších láhví byly na Drůbežím trhu nalezeny ve vrstvách v sondě S2 a S5. Jedná se o zlomek prstence z bezbarvého skla z vrstvy s. j. 385 a 206 a další fragment z novověké uloženiny v horní části profilu S5/I.¹⁵

Pokud bylo možné určit tvar těla láhve, jednalo se o typ se soudkovitou spodní částí, který byl rozšířen především na území dnešního Slovenska, Maďarska a bývalé Jugoslávie, kde jsou láhve tohoto tvaru považovány za italské importy (*Han 1975*, 124; *Lazar 2003*, 87, fig. 5: 31). Po vzoru benátských sklárů začaly láhve s vnitřním prstencem napodobovat i sklárny v Maďarsku (*Megyeri 2015*, tab. VII–X, XIV–XX; *Mester 1997*, 48) a Slovinsku. Jejich výroba je v 16. století doložena například ve sklárnách v Lublani (*Šimek 2010*, 310).

Celkem je tedy z tohoto období v Opavě doloženo nejméně sedm láhví s vnitřním prstencem z bezbarvého skla a jedna láhev ze skla hnědého. To svědčí o přetrvávajícím zájmu o kvalitní benátské sklo a kontinuitě kontaktů s Benátkami i v tomto období, přestože byly obchodní vazby zřejmě omezeny.

V polském Slezsku jsou láhve s vnitřním prstencem velmi vzácné. Jediný publikovaný exemplář pochází z Dómského ostrova (Ostrow Tumski) ve Vratislavi. Jedná se o zlomek prstence láhve z fialového skla datované do 15. století, který je považován za německý import (*Biszkont 2005a*, 41, tabl. 60e).

3.2.7 Láhve s hruškovitým nebo kulovitým tělem (typ IX.A)

Mezi běžné tvary, které ve 14. a 15. století vyráběly sklárny v zemích Koruny české, patřily láhve s hruškovitým nebo kulovitým tělem různých rozměrů (viz například *Sedláčková ed. 2019*, 431–446). Tyto láhve měly zásobní funkci, sloužily především k uchovávání tekutin, ale mohly být užívány i při stolování, k alchymistickým účelům a ke skladování lékárenských produktů a mastí. Ze středověkých kontextů jsou hruškovité láhve známy z řady měst v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Velmi oblíbené byly v období renesance, kdy se s nimi setkáváme téměř ve všech opavských jímkách obsahujících sklo.

Z láhví s největší pravděpodobností pocházejí dvě vpíchnutá dna z Kolářské ulice v Opavě, z jímky 2/63 datované do 2. poloviny 14. století. Spodní část drobné lahvičky s vpíchnutým dnem a s kulovitým tělem

(průměr u dna ca 35 mm) z velmi lehce nazelenalého skla byla nalezena v jímce 3/63 v kontextu konce 14. až 2. poloviny 15. století (*Sedláčková 2004b*, 230–231, obr. 4: 7). Z láhve s hruškovitým nebo kulovitým tělem pochází i dno získané z vrstvy s. j. 127 na Pekařské ulici, bohužel bez datace. Z nálezů datovaných do 1. poloviny 15. století lze uvést láhve z Drůbežního trhu, kde byla v uloženině s. j. 175 na dně odpadní jímky 508 nalezena zkorodovaná hrdla dvou menších láhví – jedno se zesíleným přehnutým okrajem a jedno s mírně rozšířeným ústím. Hrdlo další láhve s hruškovitým tělem vyrobené z nazelenalého skla obsahovala vrstva s. j. 173.

Z láhví se často dochovají pouze dna, která jsou masivnější než zbytek nádoby, ale neumožňují spolehlivě určit, o jaký typ nádoby se jedná. Je tedy pravděpodobné, že láhví je v archeologických situacích více, ale řada nálezů zůstává nerozpoznána. To může být i případ nálezů z Janáčkových sadů v Opavě, kde byly v roce 1967 z jámy č. 2 získány drobné zlomky nádoby s optickým dekorem svislých žeber z kontextu 14. století.

V polském Slezsku jsou láhve s kulovitým tělem doloženy již od poloviny 13. století. Mladší exempláře byly zdokumentovány například v Jelení Hoře v kontextu 14. až 16. století, a to jak ve variantě s hladkým tělem, tak i s tělem zdobeným optickým dekorem žeber (*Biszkont 2005a*, 41, 65–66, tab. 10a–e). Ve všech případech se jedná o láhve s hrdlem s jednoduchým okrajem ovinutým silnějším hladkým vláknem. Další nezdobené láhve pocházejí z objektů zaplňovaných v průběhu 14. až 15. století z Nisy – Kupiecké ulice a Rynku Garncarského (*Biszkont 2005a*, 87–88, tab. 37b–c, f). Láhve s hladkým tělem a s jednoduchým mírně rozšířeným ústím jsou známy z Dómského ostrova ve Vratislavi z kontextu 14. až 1. poloviny 15. století (*Biszkont 2005a*, 105, tab. 58a–b). Tvarem se podobají nálezům z Čech, Moravy, Slovenska i Německa.

3.3 Polovina 15. století – 1. polovina 16. století

Ve 2. polovině 15. století se v oblasti moravsko-slezského pomezí vedle tradičních tvarů skleněných nádob objevují nové tvary dutého skla. Změny se ale projeví i na tradičních tvarech, například na číších českého typu, na kterých se uplatňují nové výzdobné styly. Do popředí se dostává optický dekor vytvořený vyfouknutím baňky skla do kovové nebo dřevěné předformy (*Hais a kol. 2010*, 3). Všechny tyto změny předznamenávají nástup skla v renesančním stylu.

Mezi nové tvary patří číšky s velkými plochými nálepy, krautstrunky a stangenglasy, číšky s trychtýřovitým tělem ovinutým vláknem a patkou ze svinutého vlákna, číšky s vícebokou kupou, nové tvary láhví (poutnické a čočkovité) a první poháry, které se objevují na přelomu 15. a 16. století. V tomto období se poprvé setkáváme také s nádobami označovanými jako mucholapky. Absence džbánek, konviček a luxusních stolních láhví, kterou jsme pozorovali v předchozím období, je nyní narušena několika výjimečnými nálezy.

Většina zboží z českých, moravských i slezských skláren je vyrobena z lehce nazelenalého až téměř bezbarvého skla, pouze vzácně jsou doloženy nádoby z barevných čirých nebo opakních skel. Vedle výrobků českých sklářů se v malé míře objevuje sklo importované. Změny politické a společenské situace českých zemí ve 2. polovině 15. století zapříčinily, že se na Moravu a do Slezska dostávalo sklo z Uher. Díky Matyáši Korvínovi došlo k obnovení vazeb s Benátkami a benátské zboží v novém – renesančním – stylu se prostřednictvím Uher dostávalo i k nám. Velká obliba benátského skla vedla k tomu, že již záhy si uherští skláři osvojili nové vzory a začali vyrábět sklo v benátském stylu. Právě prostřednictvím Matyášova dvora se na Moravu v tomto období šířily renesanční vlivy (viz Hlobil 1991), které se projeví i ve skle z moravsko-slezského pomezí. Několika exempláři je doloženo sklo německé provenience.

Sklo z 2. poloviny 15. až 1. poloviny 16. století (obr. 19–20) bylo nalezeno na několika lokalitách v Opavě a Ostravě, méně pak v Krnově, Rýmařově a na hradech Cvilín u Krnova a Sovinec.

3.3.1 Číšky s hrotitými nálepy (typ IV.1.2)

Užívání číšek s nálepy v prostoru moravsko-slezského pomezí v období 2. poloviny 15. století až počátku 16. století dokládají nálezy z hradu Cvilín u Krnova a z Opavy. Na hradě Cvilín byla zachycena spodní část číšky s nálepy vytaženými do hrotů vyrobené z kvalitního bezbarvého skla (Sedláčková 2004a, 367–369, obr. 1: 1). Dvě číšky stejného tvaru byly nalezeny v Opavě na Masařské ulici 6 (obr. 21), v jímce zaplňované od konce 14. do přelomu 15. a 16. století. Obě číšky mají soudkovité tělo s nízkým ústím odděleným od těla hladkým vláknem. Liší se pouze barvou skloviny: první je z bezbarvého, zatímco druhá ze zelenomodrého skla. Podle analýz jsou obě vyrobeny ze skla sodno-popelového blízkého sklům benátským (tab. 5:

C3, C4; Břečková 2017, tab. 2: A4; Rohanová – Kumstová – Jeníková 2012).

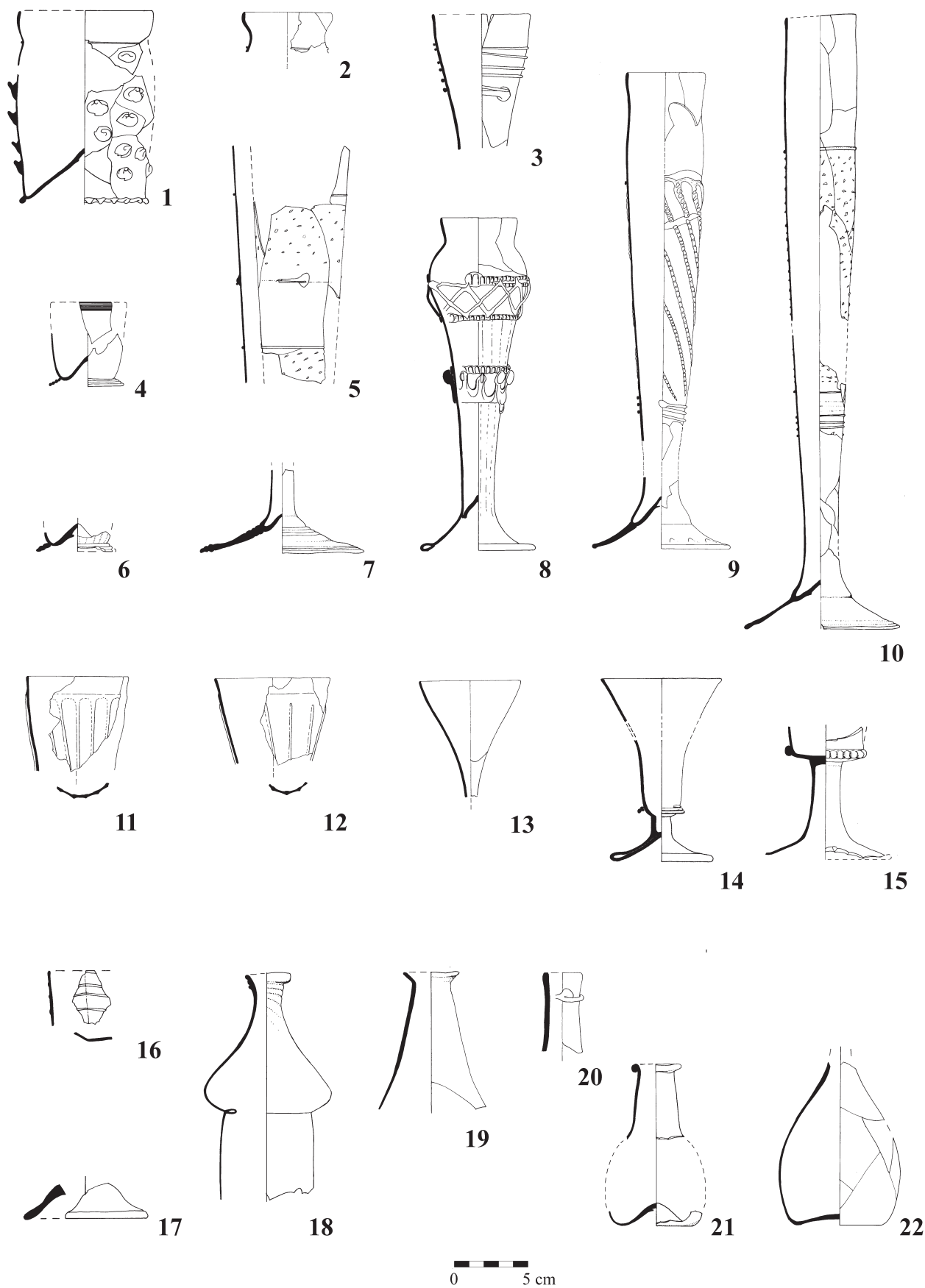
Podobné číšky ze zelenomodrého skla, označované jako typ *Schaffhausen*, se objevují již od poslední třetiny 13. století (Baumgartner – Krueger 1988, 210–217; Hannig 2009, 114–115, abb. 170: 1, 170: 2) a přetrvávají až do 15. století.¹⁶ V Čechách a na Moravě nepatří mezi běžné nálezy, doloženy jsou pouze na hradě Skály u Nového Jimramova, kde bylo nalezeno několik zlomků těchto číšek v budově purkrabství a v prostoru smetiště založeného po roce 1424 (Vaňurová 2022, 483–486, obr. 76: S24–S25, obr. 77: S13–S15). Mezi nimi byla i horní část číšky s nízkým mírně klenutým ústím odděleným od těla hladkým vláknem. Jedná se tedy o stejný tvar jako v případě číšky z Masařské ulice 6. Kromě Německa a Rakouska se ojediněle objevují i v Polsku (Biszkont 2005a, 29–30).

Také v dalších městech se s číškami s hrotitými nálepy setkáváme ještě ve 2. polovině 15. století, ale již mnohem méně než v předchozím období. Jako příklad lze uvést nálezy z Mečové ulice 2 a Kobližné 4 v Brně (Sedláčková ed. 2019, 139, fig. IV.1.2f).

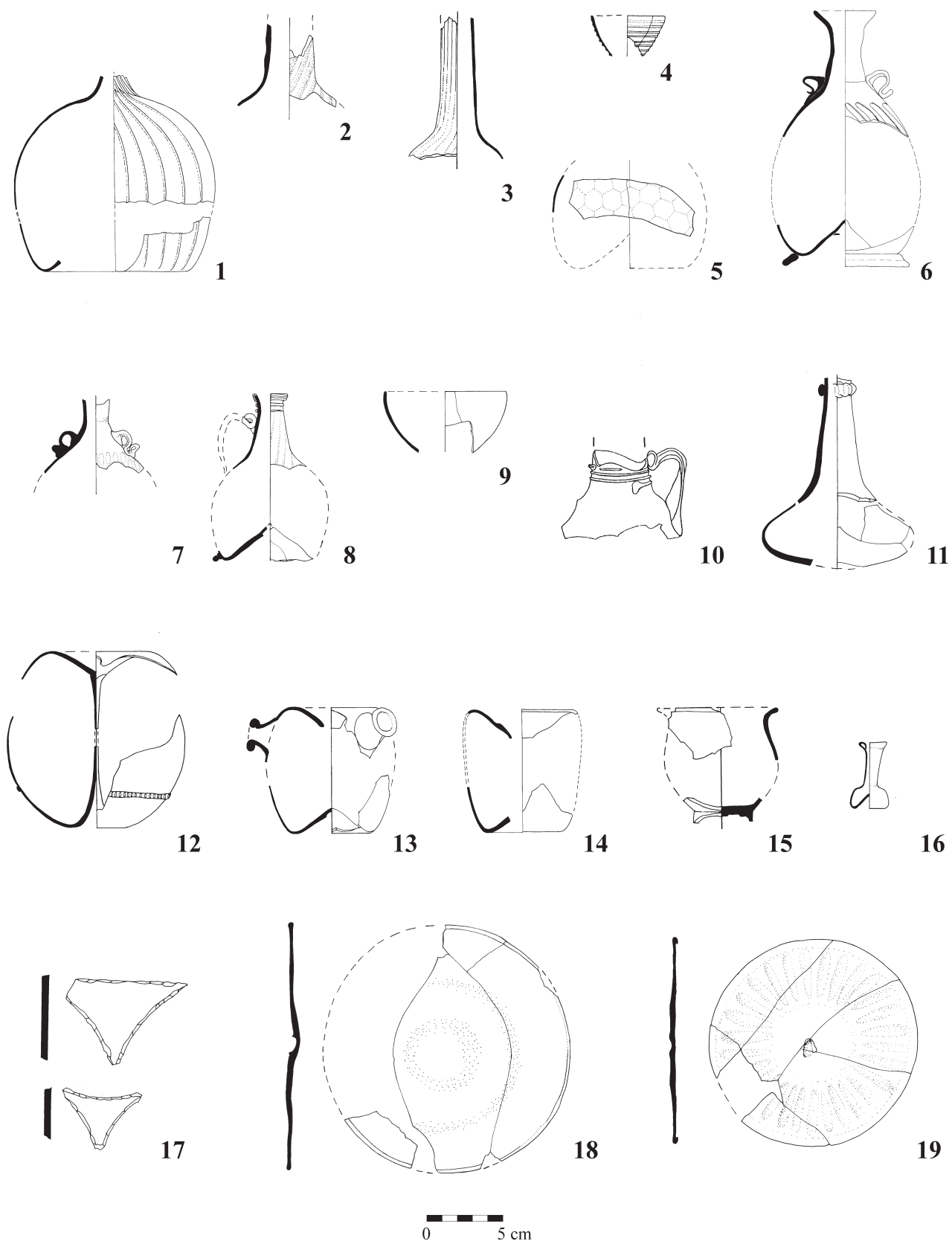
3.3.2 Číšky s vícebokým ústím (typ IV.1.4)

Nepříliš početnou skupinou jsou číše a číšky s vícebokým ústím, které se vzácně objevují již od 13. století (Pause 1993, 10–11), ale více rozšířené byly v českých zemích až v období pozdní gotiky a renesance. Na základě absence analogií v okolních regionech můžeme uvažovat o jejich výrobě v moravských nebo českých sklárnách (Sedláčková ed. 2019, 151).

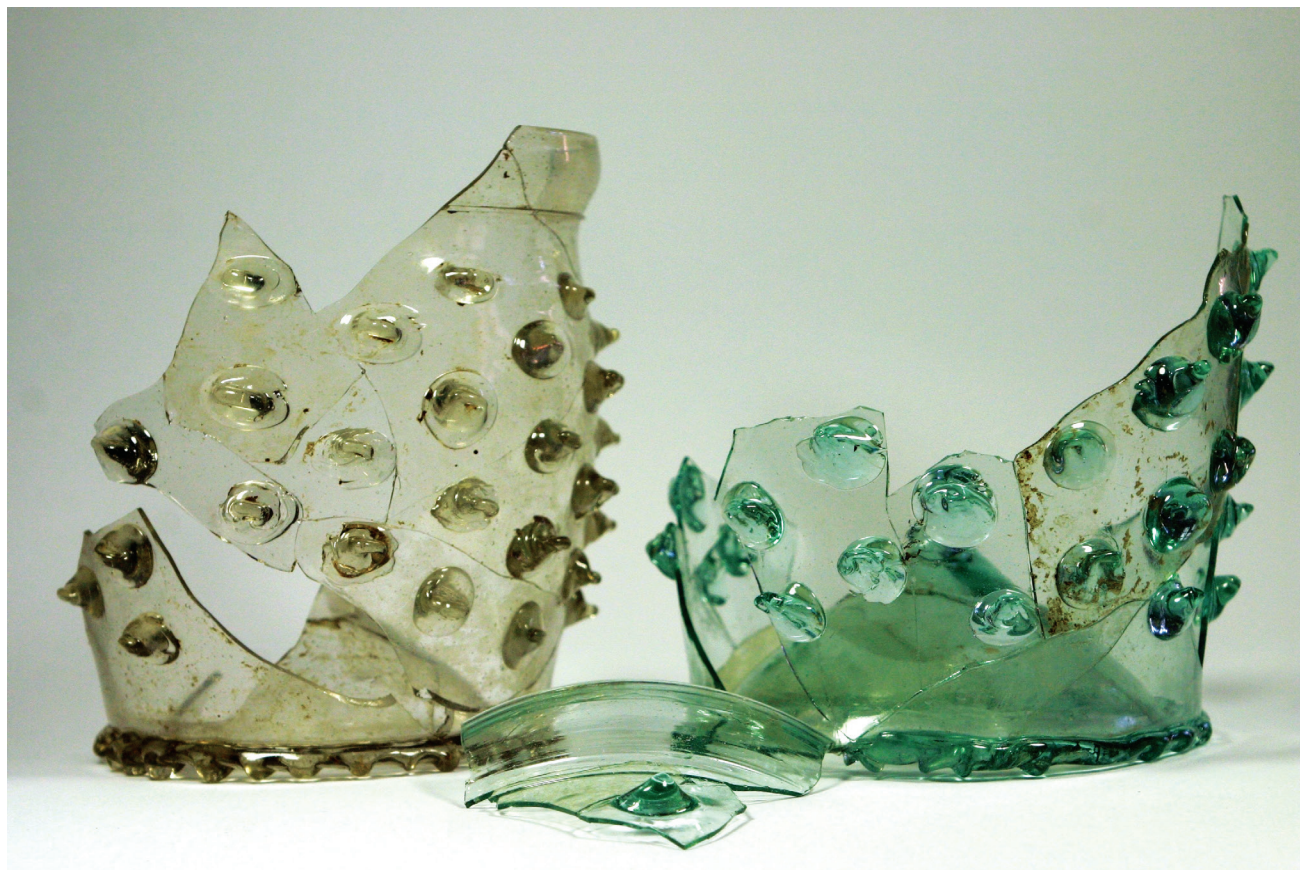
Jediné dva zlomky číšek s vícebokým ústím byly zachyceny na hradě Cvilín u Krnova (obr. 19: 16). První nález představuje okraj číšky ovinutý modrým vláknem ve více řadách, další zlomek pochází ze střední části těla (Sedláčková 2004a, 371, obr. 1: 5, 1: 60). Ústí velmi podobné číšky, které je stejně jako cvilínský exemplář ovinuto několika řadami vlákna, známe z Čajkovského ulice 34 v Jihlavě (Sedláčková ed. 2018, 143, Fig. 79). Na Moravě jsou číšky s vícebokým ústím dále doloženy v Brně, například na Mečové ulici (Černá ed. 1994, č. kat. 74), Jakubském náměstí 4, Panenské ulici (Sedláčková ed. 2019, 152–153) a na náměstí Svobody 8, odkud pocházejí jak číšky hladké, tak s optickým dekorem. V brněnských souborech se tento typ číšek objevuje od konce 13. století, ale početněji jsou zastoupeny právě až kolem poloviny 15. století a v 1. polovině století následujícího (Sedláčková 2007, 200).

Obr. 19: Typologické spektrum skla v oblasti moravsko-slezského pomezí v letech 1450–1550

Obr. 20: Typologické spektrum skla v oblasti moravsko-slezského pomezí v letech 1450–1550

Obr. 21: Číšky s nálepy. Opava, Masařská ulice 6. Foto: T. Ott

3.3.3 Krautstrunky a stangenglas (typ IV.1.8, IV.1.9)

Užívání krautstrunků a stangenglasů ze zeleného nebo zelenomodrého skla (viz *Baumgartner – Krueger 1988*, 336–361), dokládají nálezy z několika lokalit v Opavě a z hradu Cvilín u Krnova. Jako krautstrunk je označována nádoba s nízkým miskovitým ústím a soudkovitým tělem zdobeným velkými nálepy, které obvykle bývají v horní části zaštipnuté. Jejich původ se odvozuje od číšek typu *Schaffhausen* (*Baumgartner – Krueger 1988*, 296).

V objektu 12/63 na Kolářské ulici v Opavě bylo nalezeno torzo soudkovitého těla krautstrunku s velkými plochými nálepy s nahoru vytaženými hroty a s vláknem ovinutým v horní části těla. Číška byla vyrobena ze sytě zeleného skla. Druhý fragment pochází z horní části krautstrunku s miskovitým ústím, pod nímž je také ovinuté hladké vlákno (obr. 19: 2; *Sedláčková 2004b*, 237–240, obr. 8: 1, 8: 102). Fragment další číšky s velkými plochými nálepy z tenkostěnného modrozeleného skla byl nalezen na hradě Cvilín u Krnova (*Sedláčková 2004a*, 370, obr. 1: 3).

Také na Moravě se setkáváme s krautstrunkou z modrozeleného kvalitního skla, ze skla modrozele-

ného až sytě zeleného se stopami koroze nebo ze silně zkorodovaného skla bezbarvého. Tyto tři skupiny se liší nejenom zbarvením a kvalitou skla, ale i původem. První, z kvalitního modrozeleného skla, pocházejí pravděpodobně ze severoitalských skláren a na Moravě jsou doloženy již kolem roku 1400, například na biskupském hradě Melice (*Himmelová 1997*, 22, obr. 1) a v Brně (*Sedláčková ed. 2019*, 193–194). Mladší exemplář pochází z hradu Lukov (*Sedláčková 2000*, 166). V 15. století až 1. polovině 16. století se objevují číšky z modrozeleného a sytě zeleného skla dovážené z německých skláren. Do této skupiny patří krautstrunky z Kolářské ulice v Opavě. Krautstrunky z bezbarvého draselnovo-vápenatého skla postiženého korozí jsou doloženy v závěru 15. století například v Brně, ale zkorodované fragmenty krautstrunku pocházejí i ze Znojma (viz *Sedláčková ed. 2019*, 188–194).

Soubor skel ze Cvilína obsahuje kromě již zmíněného krautstrunku také spodní část nádoby s válcovitým tělem a výrazně zaštipanou lištou ovinutou kolem dna (*Sedláčková 2004a*, 370–371). Vzhledem ke stavu zachování nelze určit, zda byla číše zdobená nálepy. Vysoké válcovité číše s velkými plochými nálepy jsou označovány jako *stangenglas* a byly vyráběny

v německých sklárnách od konce 15. století (*Sedláčková ed. 2019*, 197). Stejně jako v případě krautstrunků jsou i stangenglasy vyrobeny většinou ze skla zelené či modrozelené barvy. V českých zemích se objevují exempláře s prolamovanou patkou nebo se dnem ovinutým zaštipanou lištou, jako tomu je v případě torza ze Cvilína. Obě tyto varianty jsou zastoupeny v soubořech z Brna (*Sedláčková ed. 2019*, 202–204) a téměř celý stangenglas pochází z ulice 8. května v Olomouci (*Bláha 1998*, 146, 151, obr. 8: 6).

Krautstrunku nebo stangenglasu náleží i zkorodovaný zlomek výdutě s velkým plochým nálepem, který byl nalezen ve vnitrobloku mezi ulicemi Mnišskou a Mezi Trhy v jímce 526. Z krautstrunku nebo jiné čísky s nálepy pocházejí pravděpodobně také zlomky miskovitěho ústí z odpadní jímky 500 na Drubežím trhu v Opavě. Ve stejné vrstvě byly nalezeny i fragmenty zdobené lištami promačkávanými rádélkem a výrazně vytaženými nálepy (nebo oušky). Bohužel vzhledem k poškození skla korozi nelze určit původní zbarvení. Jedinou možnou analogií je nádoba z nažloutlého skla z Mostu, z kontextu 16. století (*Černá – Zlámalová Cílová – Frýda – Hanáková – Faltusová 2023*, 36, 40–41, obr. 22: 8).

V Polsku jsou krautstrunky s velkými plochými nálepy doloženy například ve Vratislavi na ulici Kazimíra Velkého (*Biszkont 2005a*, 102, tabl. 56b). Fragmenty několika mladších, renesančních exemplářů z modrozeleného i smaragdově zeleného skla, pocházejí z ulice sv. Antonína a Kazimíra Velkého (*Nowosielska 2004*, ryc. 4: 2–3).

3.3.4 Čísky s kónickým tělem a patkou ze svinutého vlákna (typ IV.3.1)

Jedním z typů skleněných nádob předznamenávajících nástup skla v renesančním stylu jsou čísky s nálevkovitým (kónickým) tělem a patkou ze svinutého vlákna, které jsou doloženy již v kontextech 1. poloviny 16. století, většího rozšíření však dosáhly až od 2. poloviny 16. století. Tyto čísky, označované jako *spitzbecher*, byly oblíbené ještě v 17. století v Německu (*Steppuhn 2003*, no. 3.008) i v českých zemích.

Jeden z nejstarších opavských exemplářů představuje téměř celá číška nalezená na Kolářské ulici v jímce 1/63 (*Sedláčková 2004b*, 229, obr. 8B: 2; obr. 22: 2). Číška vysoká 11,5 cm je vyrobena z nazelenalého skla a její tělo je ovinuto pěti řadami vlákna. Od ostatních nálezů se odlišuje utvářením dna, které je dodatečně vloženo jako polokulovitá zátka do spodní části kupy. Stejná metoda zpracování dna byla použita u čísky ze

Zelného trhu 9 v Brně, číše s girlandami z Opavy (viz kapitolu 3.3.8) a lampy z Brna. Podle Hedviky Sedláčkové dokládá použití této výjimečné technologie výrobu všech výše uvedených nádob v jediné sklárně (*Sedláčková 2007*, 207, fig. 26).¹⁷

Unikátní nález byl učiněn ve vnitrobloku mezi Horním náměstím, Pekařskou a Kolářskou ulicí. V odpadní jímce 508 zde bylo nalezeno torzo čísky s kónickým tělem ovinutým šesti řadami hladkého vlákna vyrobené z tmavě modrého skla (obr. 22: 1; *Sedláčková 2011a*, 783, obr. 180: 1). Tento nález zatím nemá přesné analogie.

Kromě uvedených opavských exemplářů jsou v 1. polovině 16. století čísky s nálevkovitým tělem a patkou ze svinutého vlákna sporadicky doloženy v Olomouci na ulici 8. května a v Brně, například na Rašínově 6 (*Sedláčková ed. 2019*, 220–221, 224, fig. IV.3.1b; zde i další literatura). Většinou se z nich zachovaly pouze patky. Mnohem častější jsou tyto čísky v českém Slezsku i na Moravě až ve 2. polovině 16. století a v 17. století, kdy se objevují i v provedení s optickým dekorem.

3.3.5 Jednoduché válcovité a kónické čísky (typ IV.3.2)

Jednoduché čísky kónického tvaru bez výzdoby byly díky své nenáročné výrobě dostupné širokým vrstvám obyvatel. Hladké čísky se objevují již od středověku, a to v podobě nezdobených číšek ze silnějšího skla i číšek ze skla tenkostěnného zdobených v okraji modrým vláknem. Ve 13. až 16. století patřily tyto čísky do sortimentu skláren v Toskánsku, Ligurii (*Mendera 2002*, fig. 4, 6, 17, 24) a Muranu (*Sedláčková ed. 2019*, 225; *Zecchin 1970*). Severně od Alp patří spíše mezi vzácné nálezy.

V 1. polovině 16. století se vedle číšek z bezbarvého skla objevují čísky ze skla modrozeleného, které mívají kolem okraje ovinuté modré vlákno. Jejich původ je hledán v Německu, odkud se po roce 1526 dostávaly i do českých zemí. Hedvika Sedláčková jejich výskyt na Moravě spojuje s působením novokřtěnců (*Sedláčková ed. 2019*, 226–227). Nelze ale vyloučit výrobu i v dalších regionech. Jedna číška tohoto typu byla nalezena v Opavě na Drubežím trhu v jímce 500. Z drobné čísky se zachovalo vpíchnuté dno ovinuté několika řadami hladkého vlákna a zlomek okraje, pod nímž je ovinuto modré vlákno ve čtyřech řadách. Kvůli korozi není možné určit původní zbarvení skla. Číška je vyrobena z draselná-vápenatého skla renesančního složení a podobá se výrobkům regionálních skláren (tab. 10: A36).

Dvě podobné čísky s modrým vláknem ovinutým v několika řadách pod okrajem byly nalezeny v Brně na Rašínově ulici 6 a na náměstí Svobody 17 (*Sedláčková ed. 2019*, 230–231, fig. IV.3.2b). Obě čísky jsou vyrobeny z modrozeleného skla. U čísky z náměstí Svobody byly provedeny analýzy prvkového složení a bylo zjištěno, že i tato číška je vyrobena z draselno-vápenatého skla (*Sedláčková ed. 2018*, 165, tab. 10: A22)¹⁸ a patří do skupiny skel vyráběných v německých sklárnách, odkud se do Brna dostala zřejmě spolu s novokřtěnci (*Sedláčková ed. 2019*, 227). Tyto čísky jsou doloženy také v Bratislavě, například na ulici Ventúrské 3, v kontextu 2. čtvrtiny 16. století (*Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončíčová Koošová 2016*, 364, fig. 7: 1–2).

Několik dalších číšek bylo nalezeno na hradě Cvilín u Krnova. Ze dvou číšek, které patří mezi běžné typy, se zachovala vpíchnutá dna ovinutá hladkým vláknem, z dalších menších číšek pochází dno ovinuté širokou lištou a vysoce vpíchnuté dno (*Sedláčková 2004a*, 371, obr. 1: 7, 8, 51, 59). Z okruhu německých skláren zřejmě pochází spodní část čísky ovinuté kolem dna hladkým vláknem, která je unikátní svým zbarvením, neboť je vyrobena z opakního červeného skla (*Sedláčková 2004a*, obr. 1: 8). Nádobu z takto zbarveného skla jsou ve středověku a raném novověku velmi vzácné a číška ze Cvilína představuje první nález tohoto typu z konce 15. až 1. poloviny 16. století v našich zemích. Ve stejné době se tyto nádoby objevují v Horním Porýní a jejich výroba je doložena ve sklárnách ve Schwarzwald (Prohaska-Gross 2001, 200).

Dovoz německého skla do prostoru moravsko-slezského pomezí dokládá také spodní část čísky ze zelenomodrého skla se dnem ovinutým zaštípaným vláknem, která byla nalezena ve výplni příkopu hrádka v Rýmařově (*Karel 1993*, tab. 2: 2; *Sedláčková 2000*, 172).

Do skupiny jednoduchých válcovitých číšek zřejmě patří i část zkorodovaného dna drobné čísky ovinutého silným vláknem, jež bylo vyzvednuto z odpadní jímky 526 ve vnitrobloku mezi ulicí Mnišskou a Mezi Trhy.¹⁹

3.3.6 Čísky s optickým dekorem (typ IV.4.1)

Variantou nízkých kónických číšek jsou exempláře zdobené optickým dekorem, které tvořily významnou součást renesančních souborů stolního skla. V malém počtu však byly vyráběny již dříve. Mezi číškami s optickým dekorem lze rozlišit podle původu tři skupiny. Nejstarší skupinou jsou výrobky italských skláren, do níž patří především čísky z bezbarvého skla dolo-

žené v moravských souborech od 13. do 16. století. Čísky původem z německých skláren bývají vyrobeny z modrozeleného skla a objevují se až v 1. polovině 16. století. Teprve od poloviny 16. století se setkáváme s číškami z regionálních skláren (viz *Sedláčková ed. 2019*, 235–244). Dno těchto číšek bývá jednoduché vpíchnuté nebo ovinuté hladkým vláknem.

Na moravsko-slezském pomezí patří tyto čísky v závěru gotiky mezi sporadické nálezy. Zkorodovaná číška zdobená vertikálními žebry a dnem třikrát ovinutým vláknem byla nalezena v jímce 500 na Drubežím trhu v Opavě spolu s dalšími skleněnými nádobami z 15. až 16. století (obr. 19: 6). Vyloučit nelze původ v některé z českých či moravských skláren. Dalším dokladem číšek se žebry je torzo nalezené na Kolářské ulici v objektu 12/63, z níž se zachovala horní část mírně kónického těla s hladkým ústím, pod nímž jsou napojena svislá žebra v odstupu 0,8 cm (*Sedláčková 2004b*, obr. 8: 105). Hedvika Sedláčková datuje nálezy ze spodních vrstev této jímky do závěru 15. století až 40. let 16. století.

Čísky se žebry a stejnou úpravou dna jako v případě nálezu z Drubežského trhu pocházejí z Brna z několika parcel na náměstí Svobody a z Mečové ulice 2 (*Sedláčková ed. 2019*, 253, fig. IV.4.2b). Kromě žebrování se na číškách z moravských lokalit objevují i jiné motivy, například kosočtverce. Mimo Brno (Josefské, Rašínovy, Kobližné a Minoritské ulice) jsou tyto čísky doloženy v Olomouci na Dolním náměstí 20 (*Sedláčková ed. 2019*, 244, fig. IV.4.1b). Užívání číšek s optickým dekorem a válcovitým nebo mírně soudkovitým tělem je v 1. polovině 16. století doloženo také v Bratislavě (viz *Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončíčová Koošová 2016*, 381, fig. 7: 6; 8: 8).

3.3.7 Číše českého typu (typ IV.7.2, IV.7.3)

Jedním z tradičních gotických tvarů, jejichž obliba přetrvávala i ve 2. polovině 15. století, jsou číše českého typu. V oblasti moravsko-slezského pomezí se v tomto období objevují vysoké číše zdobené drobnými srpečkovými až čárkovitými nálepy. Paralelně se na číších uplatňuje nový hutnický dekor v podobě lišt promáčkávaných rádečkem, klikatek a girland, i jiné netradiční způsoby výzdoby.

Do období 2. poloviny 15. století patří jistě alespoň některé z číší se srpečkovými až čárkovitými nálepy nalezené v odpadní jímce 5 na Masařské ulici 6. U dvou číší bylo chemickými analýzami zjištěno renesanční složení skla, což dokládá přežívání tohoto tvaru ještě v 1. polovině 16. století. Jedná se o vysokou číši

se srpečkovými nálepy (tab. 7: A43) a číši zdobenou horizontálními pásy ohraničenými hladkým vláknem a vyplněnými čárkovitými nálepy (tab. 7: A20). Číše s výzdobou uspořádanou do horizontálních pásů jsou velmi vzácné. Doposud jediná takto zdobená číše byla nalezena v Brně na Dominikánské ulici 5 v kontextu 1. poloviny 16. století (*Sedláčková ed. 2019*, 335, 354, fig. IV.7.1o). Jedná se o mírně kyjovitou číši, na jejímž těle se střídají pásy vyplněné nálepy a pásy spirálovitě ovinutého vlákna.

Také zlomky číši zdobených diagonálními lištami promačkávanými rádélkem, které byly nalezeny v téže jímce na Masařské ulici, lze datovat nejdříve do 2. poloviny 15. století, případně do počátku 16. století.²⁰ Číše zdobené lištami promačkávanými rádélkem se v opavských souborech objevují obvykle v doprovodu číši se srpečkovými nebo čárkovitými nálepy. To je případ i jímky 504 na Drubežím trhu. Také v odpadní jímce 512 ve vnitrobloku mezi ulicí Pekařskou a Kolářskou byly doloženy obě varianty těchto číši – nejméně dvě až tři číše s lištami promačkávanými rádélkem a čtyři nebo pět číši se srpečkovými nálepy.

V přehledech výzkumů za rok 1960 můžeme najít první zmínku o nálezu dutého skla v Opavě, která se týká výzkumu na Kolářské ulici (*Král 1961*). V odpadní jímce 3/60 zde bylo nalezeno nejméně pět nebo šest číši českého typu zdobených šikmými lištami promačkávanými rádélkem a číše se srpečkovými nálepy, z nichž se tři podařilo zrekonstruovat (*Sedláčková 2004b*, obr. 2–3). Další zřejmě čtyři číše s drobnými srpečkovými nálepy byly nalezeny na Kolářské ulici v roce 1963 v odpadní jímce 3/63 zaplňované ve 2. polovině 15. století (*Sedláčková 2004b*, 230–232, obr. 4B).

V Ostravě byly číše českého typu nalezeny například na Masarykově náměstí v kontextu 2. poloviny 15. až počátku 16. století. Z 1. nebo spíše 2. poloviny 15. století pocházejí i fragmenty číši nalezených při výzkumu Ostravského muzea v požárovém horizontu ve vrstvách s. j. 146 a 142. Číše českého typu jsou drobnými zlomky doloženy také na hradě Cvilín u Krnova (*Sedláčková 2004a*, 368, 372, obr. 1: 52–53) a v jímce s. j. 9504 v Krnově na ulici Školní a Požárníků (*Sedláčková 2015*, 317, 320–321).

Přežívání tohoto tradičního tvaru českého skla ještě v 1. polovině 16. století dokládají kromě již zmíněných opavských exemplářů i nálezy z řady dalších moravských a českých měst. Jako příklad lze uvést číše z Brna, Olomouce (*Sedláčková ed. 2019*, 367–370, 378, 380, fig. IV.7.4e) a Plzně (*Černá – Frýda – Himmelová 2005*, 98). Pozdní číše českého typu jsou doloženy také v polské části Slezska. Z 15. až přelomu 15. a 16. století pochází zlomek těla kyjovité číše se srpečkovými

nálepy z ulice sv. Mikolaja 26 ve Vratislavi a z ulice M. Kostrzewy v Nise (*Bizskont 2005a*, 74, 127–129, tabl. 24a, 73e, 75c, 76–78). Na druhé jmenované lokalitě jsou zastoupeny v pozdně středověkých vrstvách i kyjovité číše s nálepy (*Bizskont 2005a* 74, tabl. 24b).

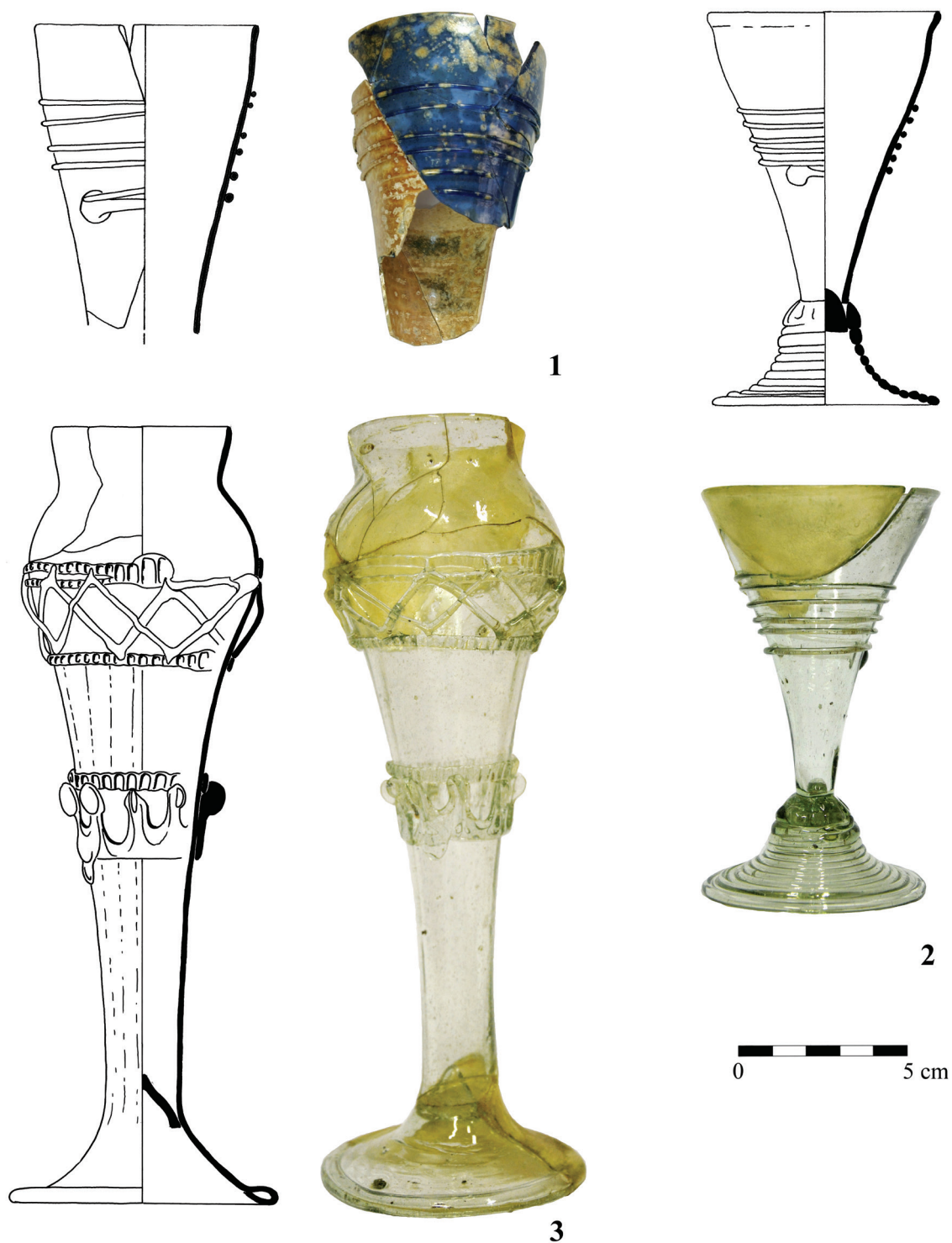
3.3.8 Pozdně gotické číše (typ IV.7.4)

Mezi nové způsoby dekoru uplatňující se na vysokých i nižších číších ve 2. polovině 15. až 1. polovině 16. století je motiv klikatek, mřížek a girland. Vzácněji se objevují číše s optickým dekorem vertikálních nebo diagonálních žeber.

Na hradě Cvilín u Krnova byly nalezeny zlomky kyjovité číše s natavenými horizontálními lištami promačkávanými rádélkem, mezi nimiž je klikatka z hladkého vlákna. Další zlomky byly zdobeny širokou lištou, jejímž vytažením do hrotů vznikla plastická girlanda (*Sedláčková 2004a*, 371–372, obr. 1: 9–11). Téměř celá kyjovitá číše, která je na maximální výduti zdobená mřížkou natavenou mezi dvěma řadami vlákna promačkávaného rádélkem a ve spodní části girlandami, byla nalezena v roce 1963 v odpadní jímce 1A na Kolářské ulici (obr. 22: 3). Tělo této číše je navíc zdobeno optickým dekorem jemných svislých žeber.²¹ Číše je vyrobená z nazelenalého skla s četnými bublinkami a neprotavenými zrny písku. Od ostatních číši se odlišuje tím, že je vyrobena z jednoho kusu skla (*Sedláčková ed. 2019*, 381; zde i odkazy na další literaturu). Z číše s girlandami může pocházet i drobný zlomek z jímky 563 ve vnitrobloku Mnišská – Mezi Trhy.

Číše s optickým dekorem a girlandami byla nalezena i na náměstí Svobody 9 v Brně v jímce 521/04. Tato číše je v horní části zdobená optickým dekorem hustých šikmých žeber, vláknem promačkávaným rádélkem a girlandou, pod níž jsou nataveny další tři řady vlákna promačkávaného rádélkem. Číše je datovaná do let 1455–1480. Zlomky dalších číši s girlandami a klikatkami byly zachyceny na místě Domu pánů z Lipé na náměstí Svobody 17 v kontextu 1. poloviny 16. století (*Sedláčková ed. 2019*, 374, 376, fig. IV.7.4d).

Motiv klikatek se objevuje i na kyjovitých číších z Olomouce – Pavelčákovy ulice 22. V odpadní jímce 124/96 zaplňované v závěru 1. poloviny a ve 2. polovině 15. století byly nalezeny dvě takové číše (*Sedláčková 2001a*, 416, obr. 2: 5, 9). První z nich má nízké válcovité ústí a výduť zdobenou klikatkou, pod níž je nataveno hladké vlákno v šesti řadách. Druhá číše s miskovitým ústím a soudkovitým tělem je zdobena oválnými nepravidelnými rámy z hladkého vlákna, uvnitř nichž se nachází klikatka.

Obr. 22: Číšky s kónickým tělem (1-2) a kyjovitá číše s girlandami (3) z Opavy.
 1 — Horní náměstí — Pekařská — Kolářská; 2-3 — Kolářská ulice. Kresby: H. Sedláčková

Kromě vysokých číší lze tento motiv nalézt i na jiných tvarech. Z odpadní jímky na Jakubské ulici 4 v Brně byla vyzvednuta číška s válcovitým tělem zdobeným klikatkou datovaná do 2. poloviny 15. století (*Sedláčková ed. 2018*, 132, fig. 65). Také v dalších souborech z Brna jsou zastoupeny nádoby s tímto dekorem, například v objektu 531 na náměstí Svobody 17 (*Sedláčková ed. 2018*, fig. 72). Ani v Čechách není motiv klikatky a girland vzácný, objevuje se například na číších z Plzně (*Frýda 2007*, 36, tab. 8: 6) a číše s patkou ze svinutého vlákna z Hradební ulice v Chrudimi (*Frolík – Kozáková – Musil 2018*, 476, obr. 17: 7). Několika girlandami nad sebou byla zdobena nádoba z hradu v Litoměřicích, z objektu z přelomu 13. a 14. století (*Černá – Zlámalová Cílová – Frýda – Hanáková – Faltusová 2023*, 69–70, obr. 40–41). Motiv girland byl používán také v německém sklářství (*Steppuhn 2002*, abb. 19: 3).

Zvláštní variantou jsou číše velkého průměru. Z takových nádob pochází ústí s mírně zataženým okrajem nalezené v horní části výplně odpadní jímky 504 na Drůbežím trhu. Průměr okraje této nádoby činil 110–115 mm. Horní část podobné číše o průměru 110 mm byla nalezena na téže lokalitě v jímce 515 ve vrstvě s. j. 187 spolu se zlomky renesančního skla. Číše podobně velkých rozměrů jsou doloženy pouze vzácně. Jako analogie lze uvést exempláře z Brna-Komárova, Dominikánské ulice 7 a Františkánské 9, které jsou však datovány již do 1. poloviny 15. století (*Sedláčková ed. 2019*, 164–166, 168, fig. IV.4.5c). Mladší exemplář, z přelomu 16. a 17. století, zdobený vlákny promačkávanými rádélkem byl získán z Plzně z Dominikánské ulice 2 (*Frýda 2007*, 37, tab. 10: 1).

Z číše pochází i zlomek těla zdobený lištou promačkávanou rádélkem a klikatkou z hladkého vlákna, který byl nalezen v odpadní jímce 500 na Drůbežím trhu v Opavě. Fragmenty stejně zdobené číše nebo číšky pocházejí z Chrudimi – Hradební ulice z jímky C1/973, z konce 14. až 1. poloviny 15. století (*Frolík – Kozáková – Musil 2018*, obr. 21).

Do skupiny pozdně gotických číší patří také spodní část číše s velmi úzkou nožkou a s terčovitou patkou vyzvednutá z jímky 500 na Drůbežím trhu. Spodní část další podobně subtilní číše byla zachycena na Kolářské ulici v odpadní jímce 12/63. Patka i vysoce vpíchnuté dno číše je vyrobeno z jednoho kusu (*Sedláčková 2004b*, 240, obr. 8: 111).

Specifickou skupinu skleněných výrobků 1. poloviny 16. století představují číše olomouckého typu. Pro tyto číše je charakteristické vyšší mírně kónické nebo válcovité tělo a lalokovitě vytažená patka s 12 až 20 laloky s otisky po kleštích na jejich koncích. Pod

okrajem bývá korpus ovinut několika řadami hladkého nebo promačkávaného vlákna. Tělo bývá většinou zdobeno optickým dekorem žeber. Stovky exemplářů těchto číší pocházejí z Olomouce, což bylo důvodem jejich pojmenování (*Sedláčková 2000*, 180, 182–183), zatímco v oblasti moravsko-slezského pomezí patří mezi unikátní nálezy. Doloženy byly pouze ve výplni příkopu Hrádku v Rýmařově (*Karel 1993*, tab. 2: 1; *Sedláčková 2000*, 183) a ve sklárně Sklené na Šumpersku (*Himmelová 1994b; Merta 1994*), kde se kromě fragmentu patky dochovaly i zlomky těla předfukovaného do formy a zdobeného natavenými vlákny. Číše je vyrobena z lehce nazelenalého skla. Je možné, že právě v této sklárně byly vyrobeny i číše olomouckého typu ze Šumperka (*Šrámková 2012a*, 55–64).

Číše olomouckého typu jsou mimo Olomouc a Brno, kde se objevují ve vyšším sociálním prostředí, doloženy pouze na šlechtických sídlech. V Olomouci byly nalezeny v jímkách souvisejících s církevními institucemi, například u latinské školy sv. Mořice a konventu dominikánů, ale také u budovy, v níž byly pořádány moravské zemské sněmy (*Sedláčková 2000*, 181–182). V Rýmařově se objevují spolu se sklem importovaným, což také svědčí o vyšším postavení jejich uživatelů.

3.3.9 Poháry (typ V.1)

Přestože se v českých zemích s poháry setkáváme vzácně již ve 14. století, nepatří mezi běžné tvary gotického skla. Z Moravy známe pouze několik vrcholně středověkých pohárů, například z Konůvek (*Himmelová 1990*, 134, č. kat. 26, obr. 2: 9) a Brna – Mečové ulice z objektu 4/90 datovaného do 1. poloviny 14. století. Jedná se o poháry s polokulovitou hladkou kupou a tyčinkovitým dřikem. Další dva poháry z konce 14. století byly nalezeny na Panenské ulici v objektu 501 (*Merta – Peška – Sedláčková 2002*, 378).

Kolem poloviny 15. století začaly benátské sklárny vyrábět poháry různých tvarů ze sodno-popelového skla, které se staly symbolem renesančního sklářství a nedílnou součástí servisů stolního skla. Nejstarší poháry jsou často vyrobeny pouze ze dvou kusů a v podstatě tak představují číšky opatřené nožkou. Klasické poháry vyrobené ze tří kusů – kupy, dříku a patky – se rozšířily až v renesanci.

Na moravsko-slezském pomezí bylo nalezeno pět unikátních pohárů z konce 15. až 1. poloviny 16. století, které se liší jak provedením, technologií výroby, tak i původem. Zastoupeny jsou zde již zmiňované poháry vyrobené ze dvou dílů i pohár vytvářený z jedné baňky skla.

Obr. 23: Lot a jeho dcery (Lot and his daughters). Albrecht Altdorfer, 1537. Kunsthistorisches Museum Wien

Unikátní benátský pohár (nebo pohár ve stylu *Façon de Venise*)²² byl nalezen v roce 1978 na hradě Sovinci (obr. 19: 15; *Vadurová 2020a*, 199–202). Jedná se o torzo z kvalitního bezbarvého skla s kupou ovinutou kolem dna zaštípaným vláknem. Kupa byla původně zřejmě kalichovitá jako u ostatních pohárů tohoto typu. Na rozdíl od klasických renesančních pohárů je exemplář ze Sovince vyroben pouze ze dvou částí, a to kupy a nožky. Pohár stejného tvaru, ale se zlateným pruhem pod okrajem, je znázorněn na obraze Albrechta Altdorfera „*Lot a jeho dcery*“ z roku 1537 (obr. 23).

Poháry ze dvou částí jsou považovány za starší než poháry trojdílné a představují mezistupeň mezi číškami a běžnými poháry. Tyto poháry začaly kolem poloviny 15. století vyrábět benátské sklárny z kvalitního sodno-popelového skla (viz *Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončičová Koošová 2016*, 384, tab. 1: A5). Kolem poloviny 16. století již byly zcela nahrazeny „pravými poháry“ trojdílné stavby. Pro potvrzení původu sovineckého poháru v benátských sklárnách by bylo zapotřebí provést analýzy prvkového složení skla.

Řada kompletních pohárů tohoto typu se zachovala v muzejních sbírkách po celém světě. Pohár z bezbarvého skla zdobený heraldickým motivem (erb Lichtenburků) pochází z blíže neurčené lokality v Čechách a v současné době je uložen v J. Paul Getty Museum. Kolem dna kupy je ovinuto zaštípané vlákno, stejně jako u sovineckého exempláře (obr. 24: 1). Datován je do období mezi lety 1500–1530. Erb Litevského velkovévodství zdobí pohár, který patřil Alexandrovi Jagellonskému a byl vyroben kolem roku 1500 pravděpodobně na objednávku velkovévodského paláce ve Vilniusu.²³ S královským dvorem Matyáše Korvína je spojen bohatě zdobený pohár s erby Uher a Českého

království vyrobený kolem roku 1480 (*Strasser – Baumgärtner 2002*, 20, obr. 2). Další pohár, s groteskním motivem a žebrovanou nožkou, pochází z let 1500–1525 a je uložen v Corning Museum of Glass.²⁴ Tím ale výčet pohárů tohoto typu nekončí (viz *Vadurová 2020a*, 201–202).

Torzovitě jsou tyto benátské poháry doloženy v archeologickém materiálu z prostředí nejvyšších společenských vrstev na Slovensku a v Maďarsku. Pohár s kalichovitou kupou zdobenou emaily a zlacením a s víkem byl nalezen na Bratislavském hradě (obr. 24: 2; *Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončičová Koošová 2016*, 373–374, obr. 2: 1). Pohár je vysoký 11 cm, v horní části kupy je mezi dvěma pruhy bílých a červených teček pás zlatých šupin, ve spodní části tvoří motiv červené a modré hadí ornamenty oddělené bílými vertikálními liniemi. Dno kupy je ovinuto zaštípaným vláknem. Nezdobený exemplář identického tvaru ale větších rozměrů pochází z jímky na Ventúrske ulici 3 v Bratislavě, kde v letech 1464–1490 pod patronátem Matyáše Korvína fungovala Academia Istropolitana (*Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončičová Koošová 2016*, 373–374, obr. 8: 4). Z poháru tohoto typu pochází i zlomek žebrované patky z tmavě modrého skla nalezený v Krásné nad Hornádom (*Füryová – Janovičková 1986*, 209, obr. 15: B1).

Pět dalších pohárů bylo nalezeno v Bardějově. Podle písemných zpráv byly objednány městskou radou královského města Bardějova kolem roku 1500.²⁵ Poháry mají shodný tvar kupy jako sovinecký exemplář, ale mezi kupou a patkou mají vloženy velké nody se žebry, kupu zdobí městský erb (obr. 24: 3; *Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončičová Koošová 2016*, 373–374). Patky dvou pohárů jsou vyrobeny z tmavě modrého skla. Poháry tohoto typu, ale s kupou zdobenou vertikálními žebry, jsou doloženy v Maďarsku

Obr. 24: 1 — Pohár s heraldickým motivem, 1500–1530. The J. Paul Getty Museum; 2 — pohár z Bratislavského hradu (foto: M. Strnad); 3 — pohár z Bardějova (foto: archiv H. Sedláčkové)

ve Visegrádu (*Mester 2003*, fig. 1: 9) a Kőszegu (*Gyűrky 2003a*, abb. 4: 1). Fragment kupy dalšího poháru z kvalitního bezbarvého skla pochází z hradu Solymár nedaleko Budapešti a je datován do poloviny 15. století (*Megyeri 2012*, 28, obr. 72).²⁶

Vzhledem k náročné výzdobě většiny těchto pohárů je zřejmé, že nebyly běžným obchodním artiklem, ale byly vyráběny na objednávku konkrétních uživatelů z nejvyšších společenských vrstev. Pohár ze Sovince lze na základě analogií datovat do přelomu 15. a 16. století až do 1. třetiny 16. století, tedy do doby, kdy hrad vlastnil rod Pňovských ze Sovince. Pohár se na hrad dostal pravděpodobně za dob Jana III. Pňovského, případně jeho syna Voka IV. Pňovského ze Sovince, kteří zastávali významné funkce (nejvyšší sudí moravského markrabství). V jejich době patřil rod pánů ze Sovince mezi politickou elitu země, udržovali kontakty s královským dvorem Vladislava Jagellonského (například *Papajík 2005*, 171, 179, 181), a měli tak přístup k luxusnímu zboží, mezi které patřilo i benátské sklo.

Nově se v tomto období objevují poháry z draselného skla. Z 1. poloviny 16. století zřejmě pochází pohár nalezený v jímce 1 na Horním náměstí v Opavě (obr. 19: 14).²⁷ Tento pohár je na rozdíl od klasických renesančních pohárů, které se skládají ze tří částí, vyroben pouze z jednoho kusu skla (*Sedláčková ed. 2019*, 400). U dna je zvonovitá kupa ovinuta dvěma řadami vláknů a plynule přechází v nožku a patku. Podobné poháry se objevují po roce 1500 v repertoáru sklářských hutí ve Francii (*Barrera 1991*, fig. 2: 22–28), Itálii (*Zuech 2001*, fig. 2) a Švýcarsku (*Glatz 1991*, 32–38,

112–113, fig. 13). Vzhledem k charakteru skloviny a způsobu utváření patky se může jednat o výrobek regionálních skláren, kdy se sklář snažil napodobit tvar poháru, ale použil stejnou techniku, jakou se v té době utvářely patky číší.²⁸

Z třetího poháru se zachovala horní část kupy s dekem vertikálních žebířů, která byla nalezena v Opavě na Kolářské ulici v objektu 12/63 (*Sedláčková 2004b*, 238, č. kat. 104, obr. 8). Pohár je vyroben z lehce nažloutlého skla a je datován před rok 1560. Podobný pohár se žebříky byl nalezen v Olomouci na Žerotínově náměstí v kontextu datovaném před rok 1540 (*Sedláčková ed. 1998*, 99–100). Podle Hedviky Sedláčkové pravděpodobně oba tyto poháry pocházejí z německých skláren (*Sedláčková ed. 2018*, 136, fig. 82). V objektu 12/63 na Kolářské ulici v Opavě byla zachycena i horní část dalšího poháru s nálevkovitou kupou vyrobeného z lehce nazelenalého skla (*Sedláčková 2004b*, 238, č. kat. 103, obr. 8). Pátý pohár patří mezi pozdně gotické tvary a byl nalezen na hradě Cvilín u Krnova. Zachovala se z něj pouze část masivní patky z modrozeleného skla. Jeho původ lze pravděpodobně hledat v německých sklárnách (*Sedláčková 2004a*, 372–373, obr. 1: 58).

3.3.10 Láhve s vnitřním prstencem (typ III.3, III.4)

Mezi nejmladší láhve s vnitřním prstencem z moravsko-slezského pomezí patří exemplář z hradu Cvilín u Krnova, kde byl nalezen fragment láhve se soudkovitou spodní částí vyrobené z bezbarvého skla s nádechem

do šeda. Hedvika Sedláčková tuto láhev datuje do let 1474–1530 a spojuje ji s pobýtem vojsk Matyáše Korvína nebo s kontakty majitelů hradu s dvorem Vladislava Jagellonského v Budě (*Sedláčková ed. 2019*, 79, 94).

Z 15. století pochází i láhev s vnitřním prstencem a mírně soudkovitým tělem z jímky 5 na Masařské ulici 6. Láhev je vyrobena z kvalitního tenkostěnného bezbarvého skla sodno-popelového složení (tab. 5: C154; *Břečková 2017*, 262, tab. 1: A154), podobně jako číšky s hrotitými nálepy z tohoto objektu. Její původ lze hledat v benátských sklárnách. Na rozdíl od ostatních láhví s vnitřním prstencem ze Slezska a Moravy nemá láhev z Masařské 6 na hrdle výrazný vývalek.

Přežívání těchto láhví na Moravě ve 2. polovině 15. století, případně až do počátku 16. století, dokládají exempláře s válcovitou i soudkovitou spodní částí z Brna z náměstí Svobody 17, ze Starobrněnské ulice 3–5, z Dominikánské ulice 11 a Mečové 4 (*Sedláčková ed. 2019*, 93–94).

3.3.11 Láhve hladké s hruškovitým nebo kulovitým tělem (IX.A)

Mezi běžnou sklářskou produkcí patřily láhve různých velikostí a forem, z nichž nejrozšířenější byly láhve s kulovitým nebo hruškovitým tělem a úzkým hrdlem. Objevují se v nezdobeném provedení i s optickým dekorem. Nezdobené láhve jsou zastoupeny ve většině souborů pozdně středověkého skla, což je způsobeno jejich širokým využitím. Sloužily nejen k uchovávání a nalévání tekutin, ale také k přímé konzumaci nápojů při stolování, jak dokládá řada dobových vyobrazení.

Láhve s hruškovitým nebo kulovitým tělem z moravsko-slezského pomezí z 2. poloviny 15. až 1. poloviny 16. století lze rozdělit do několika skupin. Nejpočetněji jsou zastoupeny výrobky ze skla draselného, obvykle poškozené korozí. U těchto láhví lze vzhledem k charakteru skla a množství nálezů uvažovat o výrobě v regionálních sklárnách. Původ v německých sklárnách lze předpokládat u láhve ze sytě zeleného skla z Kolářské ulice (viz dále).

Láhve nezdobené, ale také s optickým dekorem, byly běžnou součástí vybavení opavských domácností. Dna a zlomky hrdel devíti drobných láhví s hruškovitým nebo kulovitým tělem byly nalezeny v jímce 508 ve vnitrobloku mezi ulicemi Pekařskou a Kolářskou. Kvůli korozi však není možné u většiny z nich určit původní zbarvení skla (*Břečková 2017*, 271, obr. 9: 8–9).

Dno a hrdlo menší nezdobené láhve z nazelenalého skla bylo nalezeno v odpadní jímce 510 na Drubežím trhu datované do 15. století s možným přesahem do

16. století. Hrdlo je ovinuté silnějším hladkým vláknem. Také v dalších jímkách na této lokalitě byla nalezena torza a zlomky láhví (viz *Vaňurová 2021c*). Rekonstruovat se podařilo láhev s hruškovitým tělem z nazelenalého skla získanou z odpadní jímky 500 (obr. 19: 22). Z láhve větších rozměrů pochází vpíchnuté dno z nazelenalého skla z jímky 526 ve vnitrobloku Mnišská – Mezi Trhy.

Drobná hruškovitá lahvička, z níž se zachovalo vpíchnuté dno s náběhem na stěny, byla nalezena na Kolářské ulici v jímce 3/60 z 2. poloviny 15. století (*Sedláčková 2004b*, 226, obr. 4: B7). Další drobná lahvička ze zkorodovaného skla byla získána z odpadní jímky 12/63, z vrstev datovaných do závěru 15. až 1. poloviny 16. století. Z mladší láhve pochází štíhlé hrdlo ovinuté silnějším vláknem. Láhev byla vyrobena ze sytě zeleného skla a parně byla přivezena z německých skláren (*Sedláčková 2004b*, 240, 248, obr. 8: 3, 109).

Nejméně tři láhve z bezbarvého skla, jedna láhev ze skla modrozeleného a silně zkorodované fragmenty několika dalších láhví byly získány z hradu Cvilín u Krnova (viz *Sedláčková 2004a*, 373). Unikátním nálezem je stolní láhev z vysoce kvalitního bezbarvého skla, ze které se zachoval zlomek hrdla s částí plecí. Tato láhev představovala luxusní zboží, její původ ale není jistý. Mezi běžně dostupné zboží patřily láhve z nazelenalého skla, z jakých se zachovaly zlomky kuželovitého hrdla a těl nejméně tří exemplářů. Dochovaly se také fragmenty láhví z čirého lehce našedlého skla. U dalších fragmentů nebylo možné určit původní zbarvení (*Sedláčková ed. 2019*, 444–445).

V tomto období jsou hruškovité láhve doloženy na řadě lokalit v Čechách, na Moravě a v českém Slezsku, ale patří mezi běžné nálezy i v polském Slezsku. Například v Jelení Hoře byly kromě nezdobených láhví nalezeny i láhve s dekorem žlábků na hrdle (*Biszkont 2005a*, 44, tabl. 10a–e). Další láhve z nazelenalého skla jsou uváděny z Nisy a Vratislavi (*Biszkont 2005a*, tabl. 37; 58; 67a).

3.3.12 Láhve s optickým dekorem (typ I.3.5, I.3.6b, IX.A)

Již od 13. století se ve střední a jižní Evropě objevují láhve s optickým dekorem ze sodného skla vyráběné v benátských sklárnách. Láhve se žebry dosáhly takové obliby, že záhy začaly být benátské výrobky napodobovány skláři v dalších regionech. Jejich výroba je doložena například v maďarských sklárnách ve Visegrádu a Pomázu (*Gyürky 2003a*, 48, abb. 2: 10; *Mester 2003*, fig. 26).

Láhve zdobené optickým dekorem jsou méně časté než nezdobené varianty, přesto nejsou nijak vzácné. Více se v českých zemích rozšířily až v období renesance. Kromě domácích výrobků z draselná-vápenatého skla jsou ve Slezsku doloženy láhve uherského původu. Pouze několika exemplářů z hradu Cvilín jsou zastoupeny láhve z kvalitního bezbarvého skla, u nichž lze předpokládat sodno-popelové složení a původ v oblasti severní Itálie.

Kromě již zmíněných nezdobených exemplářů obsahovala jímka 500 na Drubežím trhu několik láhví s optickým dekorem (*Vaňurová 2021c*, 245–247, obr. 3: 12, 14). Byly zde nalezeny čtyři láhve s kulovitým tělem a štíhlým hrdlem z nazelenalého skla, z nichž tři jsou bez dekoru, zatímco čtvrtou zdobí šikmá žebra. Tyto láhve ale nelze s jistotou přiřadit do 1. poloviny 16. století, neboť jímka obsahuje smíšený soubor pozdně gotického i renesančního skla. Starší původ byl však bezpečně prokázán u zkorodované láhve se žebry, která byla vyrobena ze skla gotické technologie a svým složením se blíží výrobkům maďarských skláren (tab. 6: A6).²⁹ Analogická láhev s kulovitým tělem pochází z objektu 526 zachyceného ve vnitrobloku mezi ulicemi Mnišská a Mezi Trhy. Ze stejného objektu bylo získáno dno láhve z nazelenalého skla a zkorodované miskovité ústí láhve nebo kutrolfu.

Z 2. poloviny 15. století pochází láhev s vertikálními žebry z odpadní jímky 563 z vnitrobloku Mnišská – Mezi Trhy (*Břečková 2017*, 270, obr. 9: 1). Tvarově shodná láhev větších rozměrů byla nalezena na Kolářské ulici ve výplni jímky 12/63 v kontextu datovaném do let 1500–1570 (*Sedláčková 2004b*, 237, obr. 8: 106). Podle charakteru koroze jsou obě láhve vyrobeny z draselná-vápenatého skla. Podobné láhve jsou doloženy také v řadě dalších moravských měst, například v Olomouci na Hrnčířské ulici a ulici 8. května (*Sedláčková 2001a*, 417–418, obr. 3: 2)³⁰ a v Brně na Panenské a Mečové ulici 2 (*Merta – Peška – Sedláčková 2002*, 368, 372–373, obr. 11: 37). Mladší exempláře jsou uváděny z areálu novokřtenského dvora ve Strachotíně (*Sedláčková 2001b*, 50, obr. 7).

Užívání stolních láhví dokládá také nález z Ostravy – Masarykova náměstí, odkud bylo získáno nízké široké ústí zdobené žebry. Kromě žebor se na láhvích vzácně objevuje i jiný optický dekor, jak dokládají zkorodované zlomky těla láhve s kulovitým tělem zdobeným dekorem v podobě „včelí plástve“ nalezené v jímce 500 na Drubežím trhu (obr. 20: 5). Analogická láhev byla zdokumentována v Brně na Dominikánském náměstí 12 (*Sedláčková ed. 2018*, fig. 94).

Unikátním nálezem jsou dvě importované láhve se žebry z bezbarvého skla, které užívali obyvatelé hradu

Cvilín u Krnova (obr. 20: 3; *Sedláčková 2004a*, 373, obr. 1: 17–18; *Sedláčková ed. 2019*, 56, fig. I.3.6b). Z první se zachovalo kuželovité hrdlo s okrajem ovinutým vláknem, z druhé pouze vysoké štíhlé hrdlo s náběhem na plece (typ I.3.6 podle *Sedláčková ed. 2019*). Obě jsou datovány mezi léta 1474–1550 a byly vyrobeny z vysoce kvalitního skla, které v tomto období v oblasti moravsko-slezského pomezí nemělo obdoby. Podle Hedviky Sedláčkové (*2004a*, 373) je chronologicky nejbližší analogií k takto kvalitnímu zcela bezbarvému sklu nález z Bratislavy – Sedlářské ulice 6.

Z německých skláren se na hrad Cvilín pravděpodobně dostala drobná láhev s optickým dekorem žebor vyrobená ze zkorodovaného skla původně zelenomodrého zbarvení (*Sedláčková 2004a*, č. kat. 21; *Sedláčková ed. 2019*, 56, fig. I.3.6b). Láhev ze stejného zbarveného skla s optickým dekorem žebor je uváděna z Dolního Rakouska – z Kremže – a je datovaná na počátek 16. století (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 61, fig. 89).

Specifickou variantou láhví se žebry jsou láhve s miskovitým nebo trychtýřovitým ústím (typ I.3.5), jaké se objevují v archeologických souborech již od konce 13. století. Nejstarší láhve jsou vyrobeny z kvalitního bezbarvého skla sodno-popelového složení a jejich původ lze hledat v jihoevropských sklárnách. Doloženy jsou v Německu, Rakousku (například *Baumgartner – Krueger 1988*, 277–278; *Tarcsay 2003*, 168, abb. 6) a na jižní Moravě (*Sedláčková ed. 2019*, 32–37). Početně jsou zastoupeny také ve Slovinsku a Maďarsku, kde v 15. století začali skláři po vzoru Benátek vyrábět mimo jiné i tyto láhve.³¹ Přestože místní skláři znali a ovládali technologii výroby sodného skla (viz *Mester 2003*, 59–60, fig. 4), vyráběli i láhve z draselné skloviny, což dokládá exemplář z Budy. Hedvika Sedláčková (*2007*, 211) předpokládá, že na Moravu byly láhve s miskovitým ústím z méně kvalitního skla dováženy právě z uherských skláren. Vyloučit ale nelze ani výrobu v regionálních hutích.

Na moravsko-slezském pomezí zatím postrádáme láhve s miskovitým ústím vyrobené z kvalitního bezbarvého skla sodného složení. Ve 2. polovině 15. až 1. polovině 16. století se zde však objevují výrobky z méně kvalitního, obvykle silně zkorodovaného skla. První exemplář, ze kterého se zachovalo pouze miskovité ústí ovinutého vláknem z barevného skla (zřejmě modrého), pochází z jímky 508 ve vnitrobloku Pekařská–Kolářská (obr. 20: 4; *Břečková 2017*, 274, obr. 9: 6).³² Vzhledem k charakteru skloviny a analogiím lze uvažovat o původu této láhve v uherských sklárnách.

Druhý dosud známý slezský exemplář pochází z ulice Kupiecké a Rynku Garncarského v Nise. Jedná se

o láhev s kulovitým tělem a vyšším hrdlem ukončeným miskovitým ústím ovinutým vláknem (*Biszkont 2005a*, 44, 90, 169, tabl. 37: e), která je datována do 15. až 16. století. Láhev s optickým dekorem žebor byla nalezena i ve Vratislavi na ulici Kazimíra Velkého v kontextu 15. až 16. století (*Biszkont 2005a*, 103, tabl. 57c).

Z Moravy známe láhve s miskovitým ústím ovinutým hladkým vláknem například z Brna z Františkánské ulice 9 a Petrova, ale také z Olomouce – ulice 8. května (*Sedláčková ed. 2018*, 135, fig. 63; fig. 76; fig. 82). Početně jsou tyto láhve doloženy v Bratislavě na Ventúrské ulici 7. Na základě analogií a chemických analýz vybraných nálezů je pravděpodobné, že byly vyrobeny v maďarských sklárnách (*Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončičová Koošová 2016*, 369, 378, fig. 11: 1, 6, 11–12, 14–18).

3.3.13 Poutnické láhve (typ I.3.6)

V závěru 15. a v 16. století se vedle stolních a zásobních láhví objevuje častěji i další typ láhví označovaný jako láhve poutnické. Přestože se s nimi výjimečně setkáváme již ve starších horizontech, dosáhly větší obliby až v 16. století. Tyto láhve sloužily poutníkům na cestách k přepravě a uchovávání vody nebo oleje z poutních míst, poté jako suvenýr. Časem zřejmě ztratily svoji primární funkci a byly používány i při stolování. Skleněné poutnické láhve mají dvě drobná ouška na přechodu hrdla a plecí a obvykle oválný průřez těla, které bývá často zdobeno optickým dekorem.

Ve zkoumaných souborech byly poutnické láhve z 2. poloviny 15. až 1. poloviny 16. století doloženy pouze několika exempláři. Z poutnické láhve s kulovitým tělem mohou pocházet zlomky z jímky 5 na Masařské ulici 6. Z nádoby se zachovaly zkorodované fragmenty dna a těla zdobené lištou promačkávanou rádélkem. Patří k ní zřejmě i drobné ouško, jež po přichycení k tělu přechází v pásku promačkávanou rádélkem. V jímce byly nalezeny i další fragmenty, které se charakterem koroze shodují s uvedenými nálezy, ale nelze je přiřadit k poutnické láhvi, neboť mají v horní části netradičně formovanou výlevku, jakou má i nádoba kulovitého tvaru z Brna řazená Hedvikou Sedláčkovou mezi lampy (*Sedláčková ed. 2019*, fig. IX.Bb; viz kapitolu 3.3.17). Je tedy možné, že zlomky pocházejí ze dvou různých nádob, nebo máme co do činění s novým typem dutého skla. Dvě podobné láhve z přelomu 15. a 16. století jsou uváděny z Vratislavi z výzkumu na rohu ulice sv. Antonína 5–13 a Kazimíra Velkého (*Nowosielska 2004*, ryc. 13: 3, 4).³³

Bezpečně je poutnická láhev doložena v jímce 500 na Drubežím trhu (*Vaňurová 2021c*, 246–247, obr. 3: 10). Dochovala se pouze horní část se štíhlým hladkým hrdlem, které přechází v baňaté tělo zdobené optickým dekorem čocek. Na přechodu hrdla a plecí jsou posazena dvě drobná pásková ouška. Sklo poutnické láhve je na základě optického posouzení totožné jako v případě láhve se žebory, u které bylo prokázáno složení skla blízké sklům z maďarských skláren. Navíc bylo prokázáno, že poutnické láhve s optickým dekorem patřily do sortimentu uherských skláren (viz *Gyürky 2003a*, abb. 4: 8). Lze se tedy oprávněně domnívat, že poutnická láhev pochází ze stejného výrobního okruhu. Horní část láhve se žebory byla nalezena v Bratislavě – Ventúrské ulici 7 (*Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončičová Koošová 2016*, 379, photo 19).

Posledním zástupcem pozdně gotických poutnických láhví z Opavy je exemplář z kostela sv. Ducha u minoritského kláštera, který byl vyroben ze skla modré až modrozelené barvy. Hrdlo láhve je hladké s mírně nálevkovitým ústím, tělo je zdobeno optickým dekorem žebor, dno je ovinuté silným vláknem. Z důvodu absence informací o nálezových okolnostech a dlouhého užívání těchto láhví v podstatě v nezměněné podobě ji nelze blíže datovat do 1. nebo 2. poloviny 16. století.³⁴ Na povrchu láhve je ale silná korozní vrstva, jakou pozorujeme většinou u skla gotického (obr. 25).

Dvě podobné poutnické láhve se žebory z lehce nazelenalého skla byly nalezeny v Olomouci. Z let 1540–1600 pochází láhev z Hrnčířské ulice, zatímco láhev z Žerotínova náměstí je datována již před rok 1540. Další láhev, z období kolem poloviny 16. století, byla nalezena v Brně na Zelném trhu 9. Unikátní je poutnická láhev s optickým dekorem čocek z modrozeleného skla z Mečové ulice 2 v Brně (*Černá ed. 1994*, 56;³⁵ *Sedláčková ed. 2019*, 53, fig. I.3.6a). Podle analýz je vyrobena ze skla sodného z čištěného popele a lze ji datovat do závěru 15. století až 1. poloviny 16. století. Také v Čechách, například na hradě Košumberk, jsou doloženy poutnické láhve (*Musil – Dudková – Máchová 2011*, 112, obr. 7: 1).

3.3.14 Čočkovité láhve

Další specifickou variantou jsou láhve s čočkovitým tělem se zaobleným dnem a vysokým štíhlým hrdlem, které bývá ovinuto silným zaštípaným vláknem nebo lištou promačkávanou rádélkem. Tyto silnostěnné nádoby mohly sloužit na tekuté koření, ale nelze vyloučit ani jejich použití jako hladítek na textil. Druhá funkce

Obr. 25: Poutnická láhev s optickým dekorem žeber. Opava, kostel sv. Ducha

je pravděpodobná především u plných exemplářů (bez dutiny uvnitř), kdy lze bezpečně vyloučit užití při stolování. V českých zemích byly rozšířené především od 2. poloviny 16. století a v 17. století (viz kapitolu 3.4.7), ale vzácně se objevují i starší exempláře.

Jediným exemplářem, který může pocházet již z 1. poloviny 16. století, je zkorodované torzo získané z výplně jímky 500 na Drůbežím trhu. Hrdlo této láhve je v horní části ovinuté silnou promačkávanou lištou (obr. 20: 11; *Vaňurová 2021c*, 247, 251, obr. 3: 19).

3.3.15 Konvičky, džbánky a kutrolfy (typ I.1, I.2, VI)

Skleněné džbánky, podobně jako konvičky, patřily ve středověku mezi vzácné zboží a mnohem častěji byly vyráběny z jiných materiálů (keramika, kamenina, kov). Pokud se nezachová trubcová výlevka, je v archeologickém materiálu obtížné od sebe tyto dva tvary odlišit. Častější součástí stolních servisů se skleněné džbány staly až ve 2. polovině 16. století.

V oblasti moravsko-slezského pomezí pozorujeme ve 14. a 15. století nápadnou absenci skleněných servisovacích nádob – džbánek, konviček a stolních láhví. Tento jev může být způsoben tím, že v moravských souborech většinu těchto nádob představují importy. Ve Slezsku jsou však v porovnání s Moravou importované výrobky ze skla zastoupeny daleko méně, což se zřejmě odrazilo i v užívání těchto typů nádob. Situace se začala měnit až ve 2. polovině 15. století.

Na Moravě jsou ve středověku doloženy džbánky cizí proveniencie i domácí. V bohatých souborech skla z Brna se již od 2. poloviny 14. a v 15. století objevují džbánky z kvalitního bezbarvého skla vyráběné v italských sklárnách (Sedláčková ed. 2019, 19–20). V 15. století pak nastupují také výrobky českých a moravských skláren. Vzácně jsou doloženy i výrobky německých skláren. Mezi nejstarší exempláře patří džbán z 2. poloviny 13. století ze Smilova Hradiska (Sedláčková 2012, 153, obr. 11: 11). Mladší nález, ze závěru 15. století, představuje džbán z Prostějova (Sedláčková 2001a, č. kat. 5.1.1).

V prostoru moravsko-slezského pomezí se setkáváme pouze se džbánky (případně konvičkami) ze zkorodovaného skla, u nichž lze předpokládat původ v regionálních sklárnách. Torzo horní části džbánu s téměř válcovitým hrdlem a s páskovým uchem bylo nalezeno v objektu 3/60 na Kolářské ulici v Opavě. Na hrdle je pod napojením ucha ovinuto hladké vlákno ve třech řadách (obr. 20: 10; Sedláčková 2001a, 417, obr. 3: 9; Sedláčková 2004b, 226). Džbánek je vyrobený z lehce nazelenalého skla pokrytého korozí. Velmi podobný džbán z lehce nazelenalého skla byl nalezen v Brně na náměstí Svobody 17, v Domě pánů z Lipé. Na rozdíl od opavského exempláře je datován již do období kolem roku 1400 (Sedláčková ed. 2019, 19, fig. I.2b).

Druhý džbánek, ze kterého se zachovalo pouze zkorodované páskové ucho, obsahovala jímka 508 ve vnitrobloku mezi ulicemi Pekařskou, Kolářskou a Horním náměstím. Ze džbánu může pocházet i široké miskovité ústí vyzvednuté z jímky 5 na Masařské ulici 6 (obr. 20: 9; Břečková 2017, 261, obr. 7:2).

Zkorodované torzo menšího džbánu nebo konvičky bylo součástí souboru pozdně gotického a renesančního skla získaného z jímky 500 na Drůbežím trhu (obr. 20: 8; Vaňurová 2021c, 246–247, obr. 3: 11). Jedná se o nádobu s kulovitým tělem zdobeným optickým dekorem mírně šikmých žebí, které plynule přechází ve štíhlé hrdlo. Ústí je spirálovitě ovinuté hladkým vláknem původně zřejmě modré barvy. Vzhledem k dataci jímky ale není jisté, zda džbánek pochází z 1. nebo 2. poloviny 16. století. Přesné analogie k tomuto nálezu na Moravě a ve Slezsku zatím postrádáme.

Podobného charakteru je nádoba bez ouška nalezená v Brně na Panenské ulici v kontextu 2. poloviny 15. století. V tomto případě se tedy jedná o láhev (Sedláčková ed. 2018, fig. 69: Pa502–3).

Vzácně se ve zkoumaných souborech objevily skleněné fragmenty, které mohou pocházet z kutrolfů. Kutrolfy, označované též jako *angstery*, jsou nádoby lahvičkovitého tvaru řazené mezi nápojové sklo. Jsou doloženy varianty s jedním nebo dvěma až pěti spirálovitě stočenými hrdly a s miskovitým nebo kónicky rozšířeným ústím. Tělo kutrolfu bývá kulovité, cibulovité, případně válcovité a objevují se exempláře jak v nezdobené variantě, tak zdobené (například optickým dekorem nebo hutnickým dekorem v podobě natavených vláken a lišt). Jejich užívání k přímé konzumaci tekutin dokládají dobové malby, například *Poslední večere* od Jörga Radgeba z roku 1508 (Füryová – Janovičková 1986, 195).³⁶ Velmi oblíbené byly v 15. a 16. století v Německu (Baumgartner – Krueger 1988, 320–325; Schaich – Baumgartner 2007, 220, fig. 142), ale již ve 14. a 15. století patřily i do sortimentu českých skláren (Drahotová a kol. 2005, 120, obr. 29: IV.1–2). Od českých výrobků se kutrolfy z německých skláren odlišují barvou skloviny, byly totiž vyráběny ze sytě zeleného nebo zelenomodrého skla a zdobeny žebry (Sedláčková ed. 2019, 404). Oblíbené byly kutrolfy v závěru 15. a v 16. století také v Bratislavě. Původ některých těchto láhví je hledán v maďarských sklárnách (Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončíčová Koošová 2016, 361, fig. 2: 3, fig. 6: 5, fig. 12: 7).

Několik fragmentů, které je možné přiřadit kutrolfům, bylo nalezeno v Opavě a Ostravě. Většinou se zachovaly pouze zlomky ústí, případně hrdla. Z kutrolfu pochází část zkorodovaného hrdla se svislými žebry získaného z výplně jímky 12/63 na ulici Kolářské v Opavě (Sedláčková 2004b, 240, obr. 8: 110). Na spodní části jsou stopy po přitavení k druhému hrdlu. Nález je datován do závěru 15. až 40. let 16. století. Ze stolní láhve nebo kutrolfu může pocházet nízké miskovité ústí ze zcela zkorodovaného skla, jež bylo nalezeno v odpadní jímce 526 ve vnitrobloku mezi ulicemi Mnišskou a Mezi Trhy. Vzhledem ke kvalitě skla, z jakého jsou obě uvedené nádoby vyrobeny, lze uvažovat o výrobě v českých sklárnách.

3.3.16 Laboratorní, lékařské a hygienické sklo (typ IX.C)

Přestože se znalost destilace rozšířila z arabského světa do Evropy již v 11. století, archeologických dokladů destilačních zařízení ze středověku je v českých

zemích málo. Využívání skleněných destilačních aparatur a jiného laboratorního skla je doloženo až od 16. století.

Mezi nejstarší nálezy patří zlomky laboratorního skla z 1. poloviny 16. století z Olomouce u latinské školy sv. Mořice (*Sedláčková 2007*, obr. 42, 44; *Sedláčková ed. 1998*, č. kat. 13.1–2). Mezi nálezy bylo kromě baněk s kulovitým tělem a zlomků trubic (snad z alembiku) identifikováno torzo přesýpacích hodin složených ze dvou kuželovitých nádobek. Ve stejné době zřejmě fungovala alchymistická dílna na hradě Cvilín. Fragменты laboratorního skla z 16. století byly nalezeny i na několika parcelách v Brně (*Sedláčková ed. 2019*, 460–461, fig. IX.Cb).

Na hradě Cvilín byly nalezeny četné zlomky laboratorního a alchymistického skla (*Sedláčková 2004a*, 373–374, obr. 1; *Sedláčková ed. 2019*, 460–462, fig. IX.Cb), především alembiků s knoflíkovitou úchytkou, cucurbit, trubic a laboratorních pipet z bezbarvého skla s nádechem do šeda. Nalezena zde byla i laboratorní kónická mísa nebo poklop z lehce modrozeleného skla a unikátní kulovitá nádoba s vně vykloněným okrajem a dutou patkou (*Sedláčková 2004a*, obr. 1: 57).

Torza dalších dvou nádob, které lze řadit mezi laboratorní vybavení, byla získána z jímky 504 na Drůbežím trhu v Opavě, z kontextu 15. století (*Vaňurová 2021c*, 251–252, obr. 4: 17–18). V prvním případě se jedná o nádobu se štíhlým hrdlem se záměrně vodorovně seříznutým okrajem (obr. 26: 2). Druhé torzo patří zvláštní nádobě ze zeleného skla, zatím zcela bez analogií. Jedná se o mírně rozevřené, téměř válcovité nízké hrdlo, od něhož se směrem nahoru zvedá tělo nádoby (obr. 26: 1). V porovnání s ostatními skly z tohoto objektu je na první pohled patrný rozdíl v kvalitě skla, které je čisté a zcela bez koroze. Ze stejné zbarveného skla byl vyroben bažant z Brna – Mečové 2 z jímky zaplňované do počátku 17. století (*Sedláčková ed. 2019*, 456).

Drobné lahvičky různých tvarů mohly sloužit k uchovávání léčivých tinktur, mastí a olejů. Jedna válcovitá lahvička vyrobená ze silnostěnného bezbarvého skla pochází z hradu Cvilín u Krnova (*Sedláčková 2004a*, obr. 2: 30). K lékárenským účelům mohla sloužit také miniaturní lahvička nalezená v jímce 1/61 na Kolářské ulici v Opavě. Lahvička je vyrobena z bezbarvého skla, má stlačené kulovité tělo, úzké hrdlo a dovnitř přehnutý okraj. Celková výška lahvičky je 4,4 cm. Její datace je ale nejistá, nelze vyloučit její užívání až v období renesance.

Lahvičky identického tvaru, z nichž jedna z jasně zeleného skla se dochovala celá, byly nalezeny ve Vratislavi na ulici Kazimíra Velkého (*Nowosielska 2004*, ryc.

6: 7). Stejně jako opavský exemplář ani tato lahvička není symetrická. Podobné lahvičky byly nalezeny na Starém městě v Poznani. Nejstarší z nich jsou datovány již do poloviny 15. století (*Brzeżycka 1995*, 69–73, tabl. II: 5, 13), ale častěji byly používány až v 16. a 17. století. Lahvičky s vyšším štíhlým hrdlem jsou doloženy ve 2. polovině 15. a 1. polovině 16. století také v Brně na Mečové ulici 2 a na Josefské 7 (*Sedláčková ed. 2019*, 437, 440–441, 443, fig. IX.Ab, fig. IX.Ad).

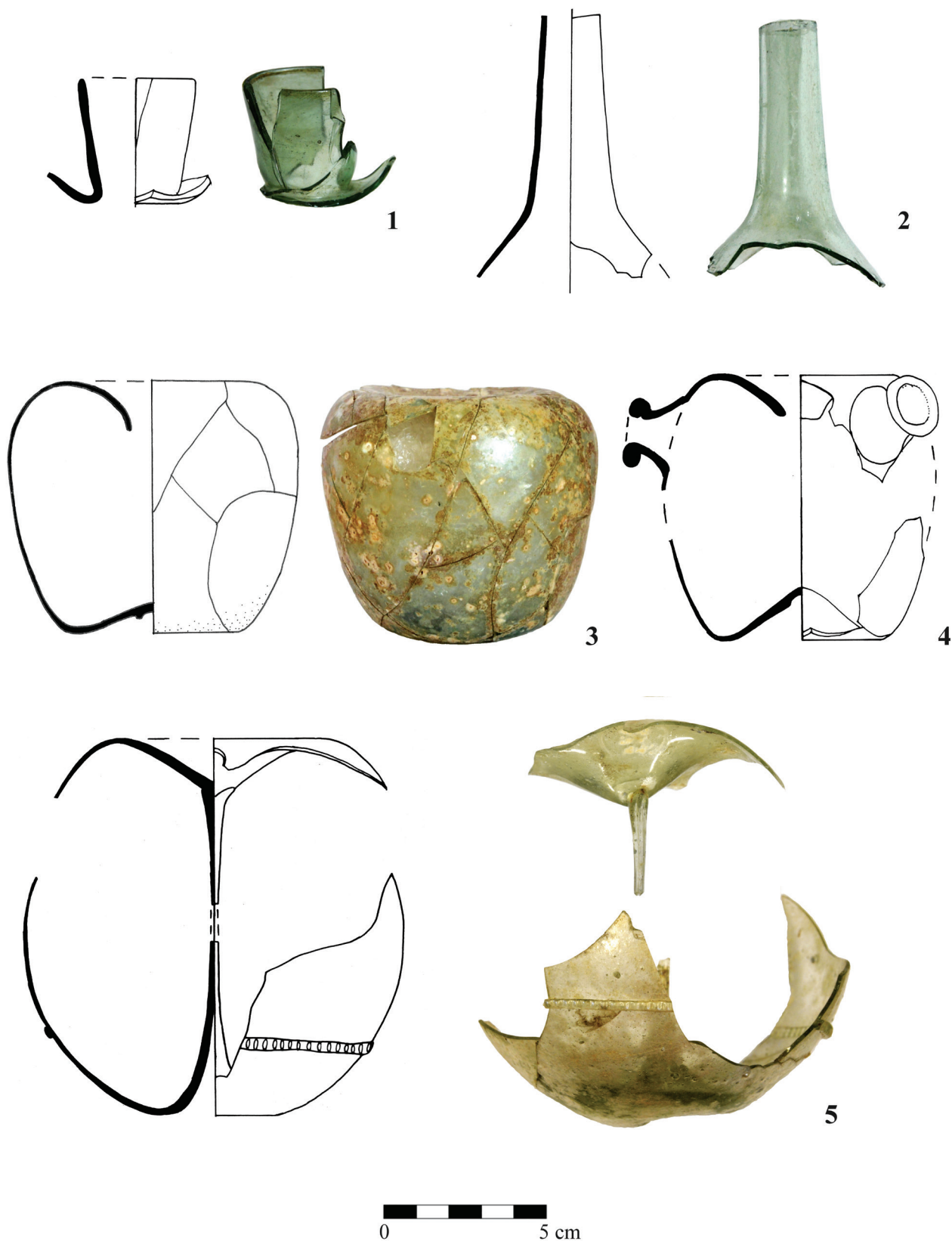
Snaha o zlepšení hygienických podmínek v renesančních domácnostech se odrazila i v sortimentu sklářských výrobků. Od přelomu 15. a 16. století a v 17. století se objevují nádoby obvykle s esovitým profilem a s malým dovnitř vmáčkнутým otvorem v horní části označované jako *mucholapky*. V horní polovině bývají opatřené krátkou výlevkou ovinutou silnějším vláknem a tělo je často zdobeno optickým dekorem. Vyrobeny jsou obvykle z tenkostěnného lehce nazelenalého skla.

Jak napovídá již samotný název, jednou z možností jejich použití je k lapání obtížného hmyzu. Někteří badatelé uvažují o možnosti využití těchto nádob k odsávání mateřského mléka (*Podliska – Prokopová 2011*, 131). Vzhledem k tomu, že nádoby založené na stejném principu se objevují až do 20. století, kdy je prokázáno jejich užívání k lapání hmyzu, lze i u starších nálezů předpokládat stejnou funkci. O jejich funkci vypovídá i fakt, že ještě donedávna byly tyto nádoby českými skláři označovány jako *muchačky* (*Gelnar 2013*, 130, pozn. 1).³⁷

Princip fungování mucholapky byl jednoduchý: hmyz vlezl horním otvorem do nádoby, lákán sladkou tekutinou uvnitř, ale vylézt nebo vyletět stejným otvorem už nemohl. Po jisté době bylo potřeba obsah mucholapky vylít, k čemuž sloužila výlevka v horní části, která byla po dobu používání uzavřena zátkou (více viz *Gelnar 2013*).

Mucholapky patří v českých zemích v období renesance mezi běžné nálezy z městského prostředí (viz kapitola 3.4.10), vzácně se však objevují i ve starších archeologických situacích. Na základě dosavadních poznatků lze v průběhu vývoje pozorovat drobné změny ve tvaru mucholapek ve Slezsku a na Moravě. Nejstarší exempláře mají tělo spíše kulovité a bývají hladké, zatímco mladší renesanční exempláře jsou esovitě profilované a zdobené optickým dekorem.

Dvě mucholapky s hladkým kulovitým tělem a s výlevkou byly nalezeny v jímce 500 na Drůbežím trhu v Opavě (obr. 26: 4; *Vaňurová 2021c*, 246–247, obr. 3: 20). Obě byly vyrobeny z lehce nazelenalého skla s četnými bublinkami. Již dříve byly publikovány dvě nezdobené mucholapky ze závěru 15. až 1. poloviny

Obr. 26: Laboratorní sklo (1-2), mucholapky (3-4) a nádoba neurčité funkce (5) z Opavy.
1-2, 4 – Drůbeží trh; 3 – Mnišská – Mezi Trhy; 5 – Kolářská ulice

16. století nalezené na Kolářské ulici v jímce 12/63 (*Sedláčková 2004b*, obr. 8: 107, 108; *Sedláčková ed. 2019*, 459, 463). Unikátním nálezem je téměř celá mucholapka získaná z jímky 526 ve vnitrobloku Mnišská – Mezi Trhy (obr. 26: 3). Jedná se o variantu s kulovitým tělem bez výlevky, pouze s otvorem v horní části. Nádobu tedy zřejmě nebyla určena k opakovanému použití.

Kromě Opavy jsou mucholapky z období středověku doloženy v Brně na Dominikánském náměstí a na České ulici 5 (*Sedláčková ed. 2019*, 458–459, fig. IX.Ca). Druhý jmenovaný exemplář je ale datován již mezi léta 1390–1425. Pokud je datace správná, jednalo by se o nejstarší nález v českých zemích. Jak uvedl již Michal Gelnar (2013, 134), je pravděpodobné, že mucholapek je v archeologických souborech více, ale pro svou fragmentárnost nebo neznalost typologie nemusejí být identifikovány. Navíc se u nich potýkáme s problémy s datací, neboť se jedná o tvar podmíněný funkcí a jako takový zůstává téměř neměnný po dlouhou dobu.

3.3.17 Lampy

V oblasti moravsko-slezského pomezí kromě již popsaných nálezů z kostela sv. Martina v Bohušově postrádáme skleněné závěsné lampy, které by bylo možné spolehlivě datovat do středověku. Mezi stolní lampy lze však pravděpodobně řadit zlomky nádoby nalezené na Masařské ulici 6 v odpadní jímce 5. Jedná se o nádobu s kulovitým tělem ovinutým lištou promačkávanou rádélkem, s otvorem/výlevkou v horní části. Nádobu podobně nezvyklého tvaru z lehce nazeleňalého skla byla nalezena v Opavě na Kolářské ulici. Stejně jako exemplář z Masařské 6 je i tato nádoba ovinutá lištou promačkávanou rádélkem, ale má vysoce vpíchnuté dno s vyběhlejším dutým trnem (obr. 26: 5). Další nádoba podobného tvaru byla nalezena na Mečové ulici v Brně v kontextu 2. poloviny 15. století (*Sedláčková ed. 2019*, 454–455, fig. IX.Bb). Ze dna této nádoby také vybíhal dutý trn, který byl ale odlomen. V horní části je výlevka utvářená stejně jako v případě nálezu z Masařské 6.

Otázka funkce těchto nádob není spolehlivě zodpovězena. Zlomky z Masařské ulice 6 byly na základě nálezu drobného ouška interpretovány jako fragmenty poutnické láhve (*Břečková 2017*, 262). Jak již bylo zmíněno v kapitole 3.3.13, je možné, že zlomky pocházejí z více nádob, z nichž jedna mohla sloužit jako lampa.

Další lampy z 2. poloviny 15. až 1. poloviny 16. století jsou doloženy v brněnských souborech, například

na náměstí Svobody, na Petrově a na Dominikánském náměstí 12. Méně časté jsou lampy opatřené nožkou. Jeden takový exemplář zdobený nálepy a lištami s vytaženými laloky byl nalezen na náměstí Svobody 9 v Brně a je datován mezi léta 1455–1480 (*Sedláčková ed. 2019*, 454–455, fig. IX.Bb).

V polském Slezsku jsou skleněné lampy doloženy v Nise na ulici M. Kostrzewy v souborech z 15. století (*Biszkont 2005a*, 39–40, tabl. 24c, 28a). Zachovala se pouze torza lamp se zúženou spodní částí, které patří mezi nejčastější varianty.

3.4 Polovina 16. století – 1. polovina 17. století

Ve 2. polovině 15. století se české země vzpamatovávaly z důsledků husitské revoluce a občanských válek, proto intenzivnější pronikání kulturních vlivů italské renesance přinesl až nástup Habsburků na český trůn v roce 1526. Na Moravu se však renesanční vlivy dostávaly již dříve prostřednictvím dvora Matyáše Korvína. 16. století bylo dobou kulturního i hospodářského rozvoje vrcholícího za vlády Rudolfa II., jehož dvůr přitahoval umělce, intelektuály a obchodníky z celé Evropy. Jedním z odvětví, které dosáhlo nebývalého rozkvětu, bylo sklářství. Po technologické i umělecké stránce bylo nejdokonalejší sklo benátské využívající řadu nových výzdobných technik. Dosáhlo takové obliby, že bylo vyváženo do celého světa, což vedlo k výrobě skla v benátském stylu na řadě míst v Evropě. Sklo podle benátského vzoru, ale přizpůsobené domácímu prostředí a výrobním možnostem, vyráběli i čeští sklářští. Největšího rozkvětu doznalo české sklářství právě za vlády Rudolfa II., jenž u svého dvora zaměstnával mimo jiné brusiče a řezače drahokamů (*Drahotová a kol. 2005*, 137, 147). Od benátských produktů se výrobky místních skláren liší chemickým složením.

Výrazný rozvoj sklářství doprovází řada inovací výrobních technologií, výzdobných technik i sortimentu skleněných nádob. Významnou inovací ve výzdobě představuje optický dekor, který se na dutém i okenním skle uplatňoval už ve středověku, ale zdaleka nedosahoval takové obliby jako v období renesance. Pro svou snadnou a rychlou výrobu se v českých zemích uplatňoval na různých tvarech dutého skla, především na číškách, pohárech, mucholapkách a dalších. Druhou „novinkou“ je technika rytí diamantovým hrotem, která byla používána již v antice, ale znovuobjevena byla až v polovině 16. století, kdy si ji nechal patentovat benátský mistr Vincenzo di Angelo dal Gallo (*Charleston 1984*, 55;

Obr. 27: Degradace olovnatých barev na číších s emaily z Opavy. 1 – Dolní náměstí 18; 2 – Horní náměstí – Pekařská – Kolářská

Lazar – Willmott 2006, 74). V roce 1562 o oblibě skla zdobeného rytým dekorem píše Johann Mathesius, duchovní ze severozápadních Čech.

Další oblíbenou výzdobnou technikou byla malba barevnými emaily, někdy doplněná zlacením, používaná především na vysokých číších na duté zvonovité patce, pohárech, ale také čtyřbokých láhvích.³⁸ Tyto reprezentativní nádoby byly navíc často opatřeny letopočty nebo nápisy. Olovnaté emaily uložením v jímkách mění barvu, i přestože byly vypálené, takže barevnost malby po vyzvednutí z archeologických vrstev nemusí odpovídat původní barevnosti. Někdy se však zachová originální barva pigmentu na spodní straně malby (obr. 27).

Kromě těchto nových či znovuobjevených výzdobných postupů se na českém skle nadále uplatňuje hutnický dekor vycházející ze středověkých tradic. Nejčastěji jsou nádoby zdobený natavenými hladkými vlákny nebo lištami promáčkávanými rádélkem. Tato vlákna měla kromě dekorativní funkce také funkci ryze praktickou, a to zpevnit tělo nádoby nebo umožnit její snadnější uchopení.

Od konce 16. století se mezi výrobky místních sklárů objevují vedle nádob z nazelenalého skla i produkty z dokonale bezbarvého (odbarveného) skla. Velké obliby dosáhla skla barevná, především opakní červená a světle modrá skla, nebo čirá skla fialová. Velmi oblíbené bylo tmavě modré sklo barvené kobaltem, které bylo vyráběno od 70. let 16. století do počátku třicetileté války. Za jeho vynálezce je považován sklářský mistr Christoph Schürer (Drahotová a kol. 2005, 138). Jeho výroba je doložena například v české sklárně v Broumech spolu s nádobami inspirovanými

mi benátským sklářstvím, například poháry s opticky zdobenými nody a nádobami z filigránového skla (Žegklitz 2007; 2011, fig. 30: 4, fig. 32: 1–2). Na moravsko-slezském pomezí je výroba modrého skla prokázána ve Sklené u Pustých Žibřidovic (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 252–253, 311, tab. 32: A511). Nejčastěji byly z modrého skla vyráběny džbánky, čtyřboké a čokovité láhve, vzácněji misky a talíře. Většina nádob z modrého skla z Moravy a Slezska je vyrobena ze skla draselno-vápenatého a výrazného zbarvení bylo dosaženo přidáním kobaltu. Obecně jsou ale nádoby z barevného skla ve Slezsku vzácné.

Do diskuse o dataci archeologických skel vstupuje v renesanci zcela nový pramen, jímž jsou letopočty namalované či vyryté na samotných skleněných nádobách.³⁹ Nádoby s letopočty jsou ale vzácné a objevují se převážně až od poloviny 16. století. Většina z nich představuje luxusní sklo určené pro reprezentační účely, například tzv. vítací, erbovní a svatební číše nebo poháry. Z oblasti moravsko-slezského pomezí je známo několik takových nádob, především z Opavy. Kompletní bohatě zdobené číše s erby, letopočty a motivy konvalinek se dochovaly v muzejních sbírkách ve Vratislavi (Jiřík 1934, 48–49).

Kromě inovací ve výzdobě se v 16. století objevují změny typologického spektra. Nejvýraznější změna v porovnání s předchozím obdobím se projevila v nápojovém skle. Nejpoužívanějším tvarem se staly poháry různých variant, číšky s válcovitým tělem a vysoké válcovité číše. Novinkou jsou čtyřboké láhve užívané především k uskladnění potravin. S vyšší kulturou stolování souvisí častější užívání džbánek, konviček a stolních láhví.

Již v publikaci Olgy Drahotové *Historie sklářské výroby v českých zemích* byla publikována typologie renesančního skla z Opavy (*Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005*, 182, obr. 23), ale pramenná základna se od vydání publikace výrazně rozšířila (obr. 28–31; *Vaňurová 2023a*). Vzhledem k absenci podrobné typologie renesančního skla pro moravsko-slezské pomezí je v této kapitole vytvořena typologie, kde jsou zahrnuty veškeré zpracované materiály ze zkoumané oblasti. Pro jednodušší komparaci nově zpracovaných skleněných nálezů s již publikovaným materiálem ze středního Podunají (Morava, Rakousko, Slovensko) jsou v poznámkách u každého typu nádob uvedeny pro srovnání typy podle typologie Hedviky Sedláčkové (viz *Sedláčková – Rohanová et al. 2016*). Tato typologie však nebyla použita, protože je vhodná pro soubory renesančního a barokního skla, ne pro samotné sklo renesanční.

Duté sklo je rozděleno do 11 základních typů (typ I–XI), které jsou dále děleny do několika variant. Vzhledem k odlišnému postavení okenního skla v hmotné kultuře středověku a raného novověku a jeho specifické problematice bude renesanční okenní sklo (typ XII) představeno samostatně v kapitole 4.

Sklo z 2. poloviny 16. až 1. poloviny 17. století bylo nalezeno v Krnově, Bruntálu, Ostravě a na řadě míst v Opavě, například na Horním náměstí (*Štěrbová – Pavelčík 1997*), Dolním náměstí 18 (obr. 76; *Teryngrová 1997a*), na Drubežím trhu a ve vnitrobloku mezi Horním náměstím, ulicí Pekařskou a Kolářskou. Další nálezy pocházejí z ulice Pekařské a Kolářské. Kromě těchto lokalit městského charakteru je renesanční sklo doloženo na šlechtických sídlech, a to na hradech Starý Jičín, Sovinec a na zámku v Janovicích (*Karel 2011*, 182–183; *Karel 2017*, 91–104).

3.4.1 Typ I – číše na duté zvonovité patce⁴⁰

Číše s vyšším válcovitým nebo kónickým tělem patří spolu s poháry a číškami s válcovitým tělem k nejběžnějším tvarům renesančního skla inspirovaným benátským sklářstvím. Na rozdíl od benátských předloh jsou číše z českých skláren větších rozměrů. Podle tvaru těla lze číše na duté zvonovité patce rozdělit do dvou variant, a to na číše s válcovitým a číše s kónickým tělem. Kromě nezdobených číší, které jsou doloženy nejpočetněji, známe z českých zemí také číše bohatě zdobené emaily, v některých případech opatřené letopočtem. Nejčastěji se na číších objevují náboženské, heraldické nebo žánrové (svatební) motivy. Luxusnější exempláře bývají navíc zdobeny i zlacením. Vzá-

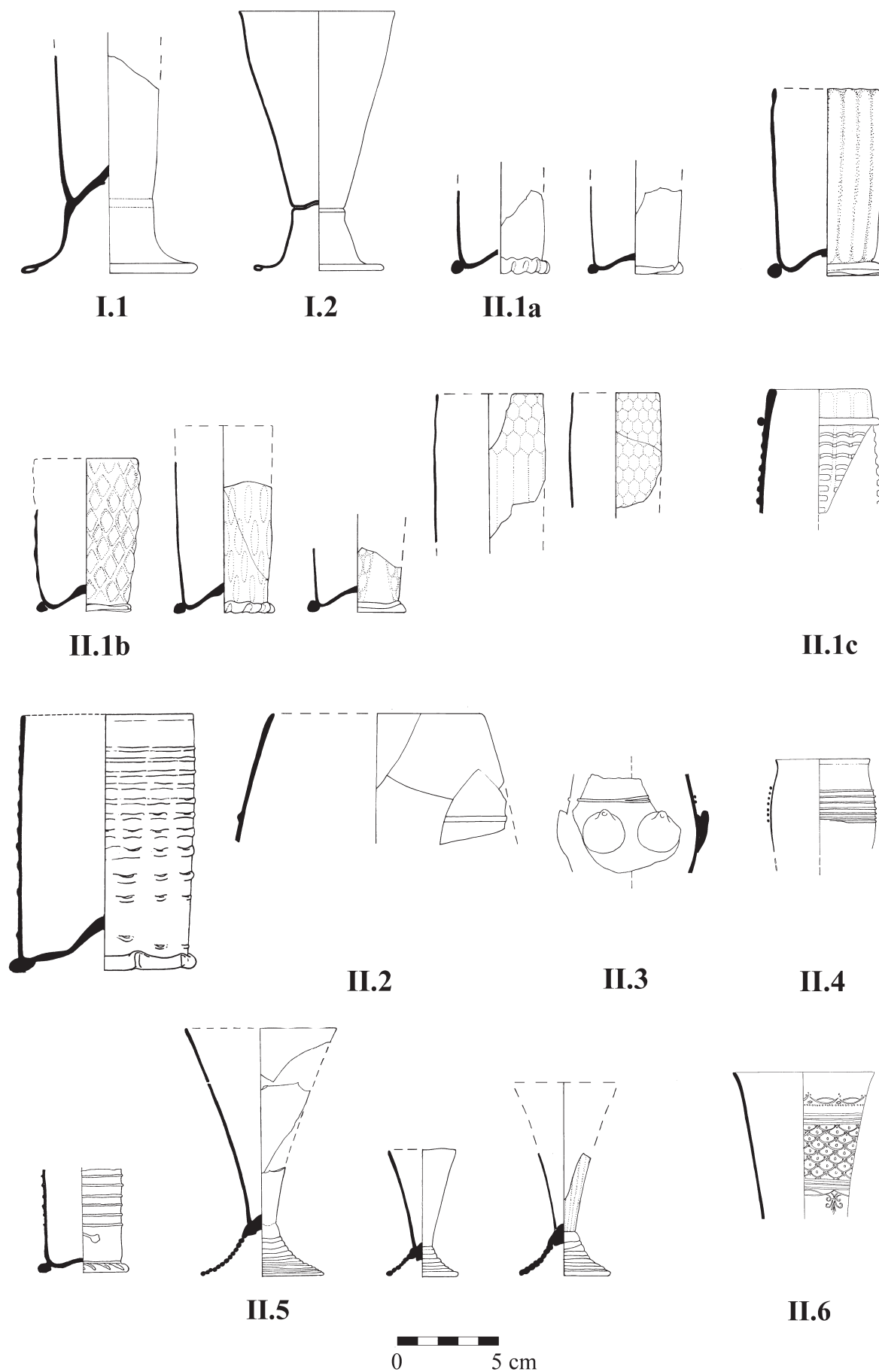
ně jsou na moravsko-slezském pomezí doloženy číše s vtavenými skleněnými bílými vlákny nebo s dekorem rytým diamantovým hrotem (*Czihak 1891*, 122–123, taf. 1). Výjimečně se tyto číše objevují již v 1. polovině 16. století, a to i v oblasti moravsko-slezského pomezí.

3.4.1.1 Typ I.1 – číše s válcovitým tělem na duté zvonovité patce

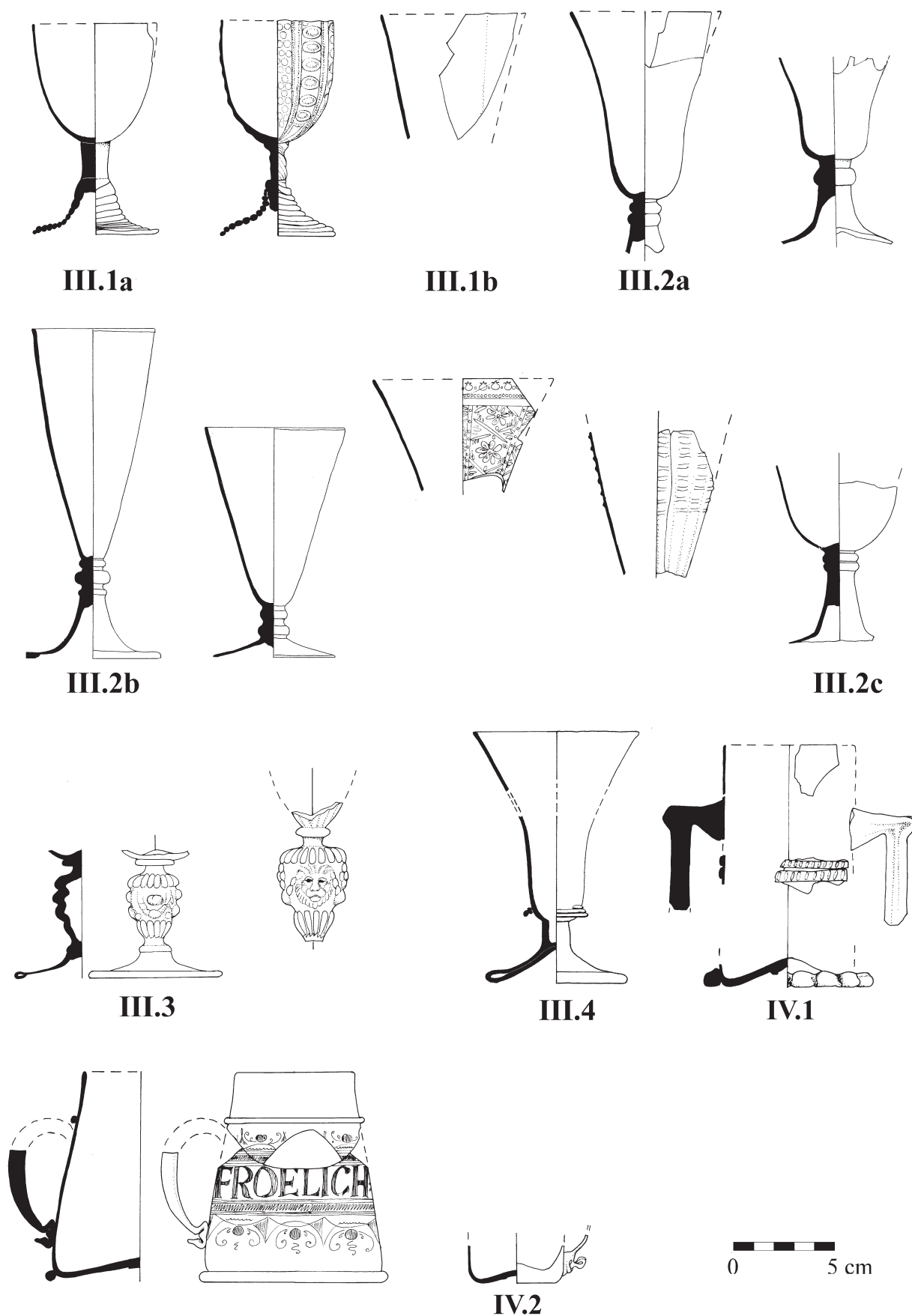
Po roce 1500 se v archeologických souborech objevují benátské číše na duté zvonovité patce označované jako *vilcumy*⁴¹ nebo *humpeny* (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 136). Ve Slezsku importované číše na duté zvonovité patce nejsou doposud známy. Teprve kolem poloviny 16. století jsou v českých zemích doloženy číšky z regionálních skláren. Na moravsko-slezském pomezí jsou číše s vyšším válcovitým tělem zastoupeny výrazně početněji než číše s kónickým tělem. Doloženy jsou v různých velikostech a s různým dekorem. Nejčastěji se průměr patek číší pohybuje v rozmezí 80–95 mm, výjimkou ale nejsou ani menší nebo větší exempláře, celkovou výšku není možné obvykle rekonstruovat.

Nezdobené číše na duté zvonovité patce se objevují téměř ve všech souborech renesančního skla v českých zemích, neboť představovaly levný a dostupný tvar nápojového skla. Na moravsko-slezském pomezí se koncentrují v Opavě, což je dáno především stavem výzkumů, ale doloženy jsou i na jiných lokalitách. Spodní část číše na duté zvonovité patce byla nalezena v objektu 9503 v Krnově na ulici Školní a U Požárníků, v kontextu 16. století (*Sedláčková 2015*, 320) a dna nejméně dvou číší pocházejí z hradu Starý Jičín. Fragmentem dna je doložen tento tvar také v Opavě na Nákladní ulici.

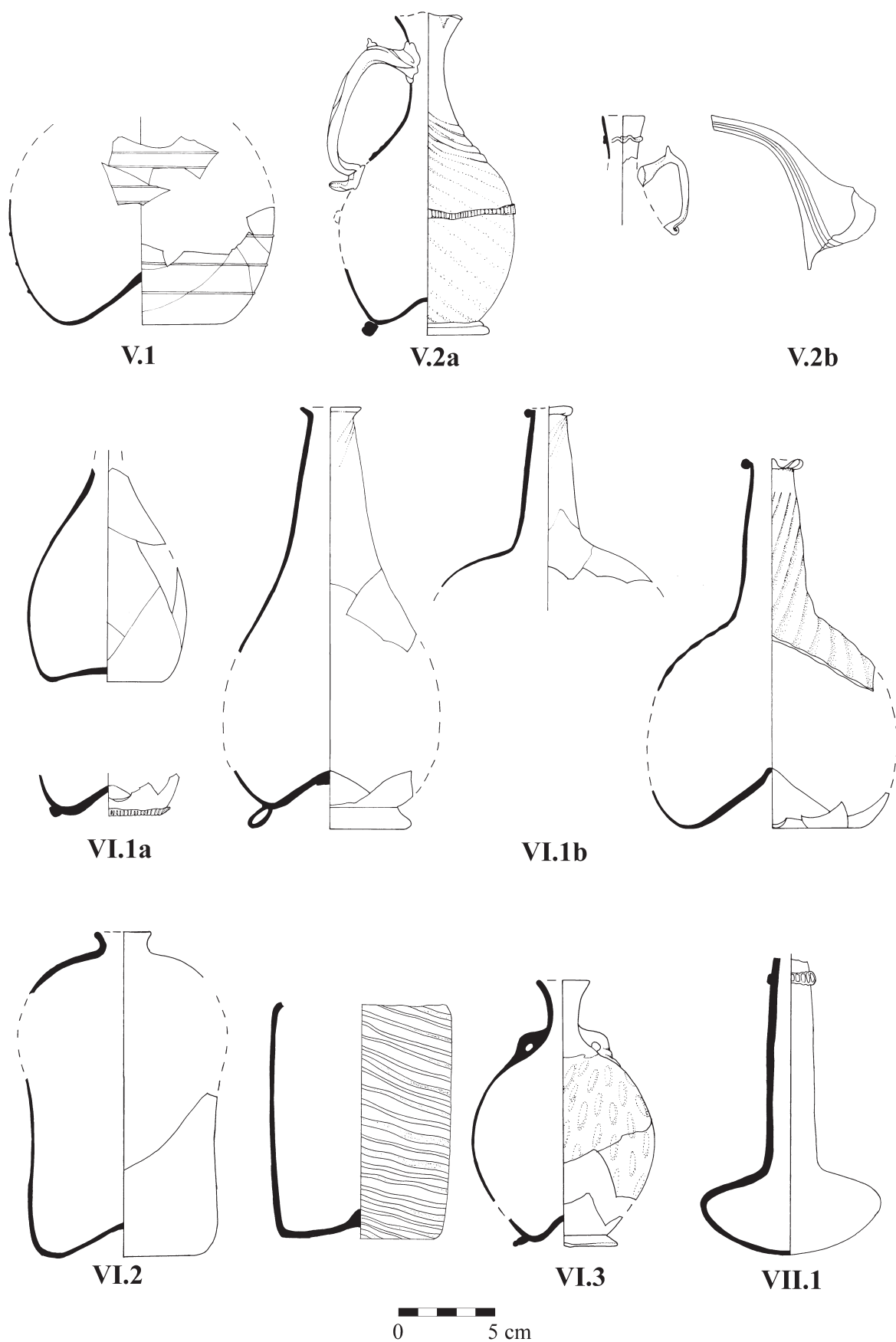
Zlomky minimálně dvou číší z lehce nazelenalého skla byly nalezeny v odpadní jímce 500 na Drubežím trhu (tab. 10: A38; *Vaňurová 2021c*, 246). Z jedné se dochovalo větší torzo s patkou o průměru 85 mm. Fragmenty dalších dvou číší pocházejí z jímky 508 na téže lokalitě (viz *Vaňurová 2021c*, 253, 255, obr. 6: 12). První z nich je vyrobena ze skla bezbarvého, druhá z lehce nazelenalého. Nejméně šest až osm jedinců bylo vyzvednuto z jímky 515 (*Vaňurová 2021c*, 257–258, obr. 7: 11, 13). Ze dvou těchto číší z lehce nazelenalého skla se zachovaly spodní části s patkami o průměru 83 a 80–84 mm. Třetí číše z lehce nazelenalého skla dosahovala větších rozměrů (průměr patky 95–100 mm). Z číší pocházejí zřejmě i zlomky tří patek z vrstvy s. j. 188 (průměr patek 90–95, 105 a 112 mm). V souboru byla nalezena i číše zdobená malbou emaily, která bude představena později.

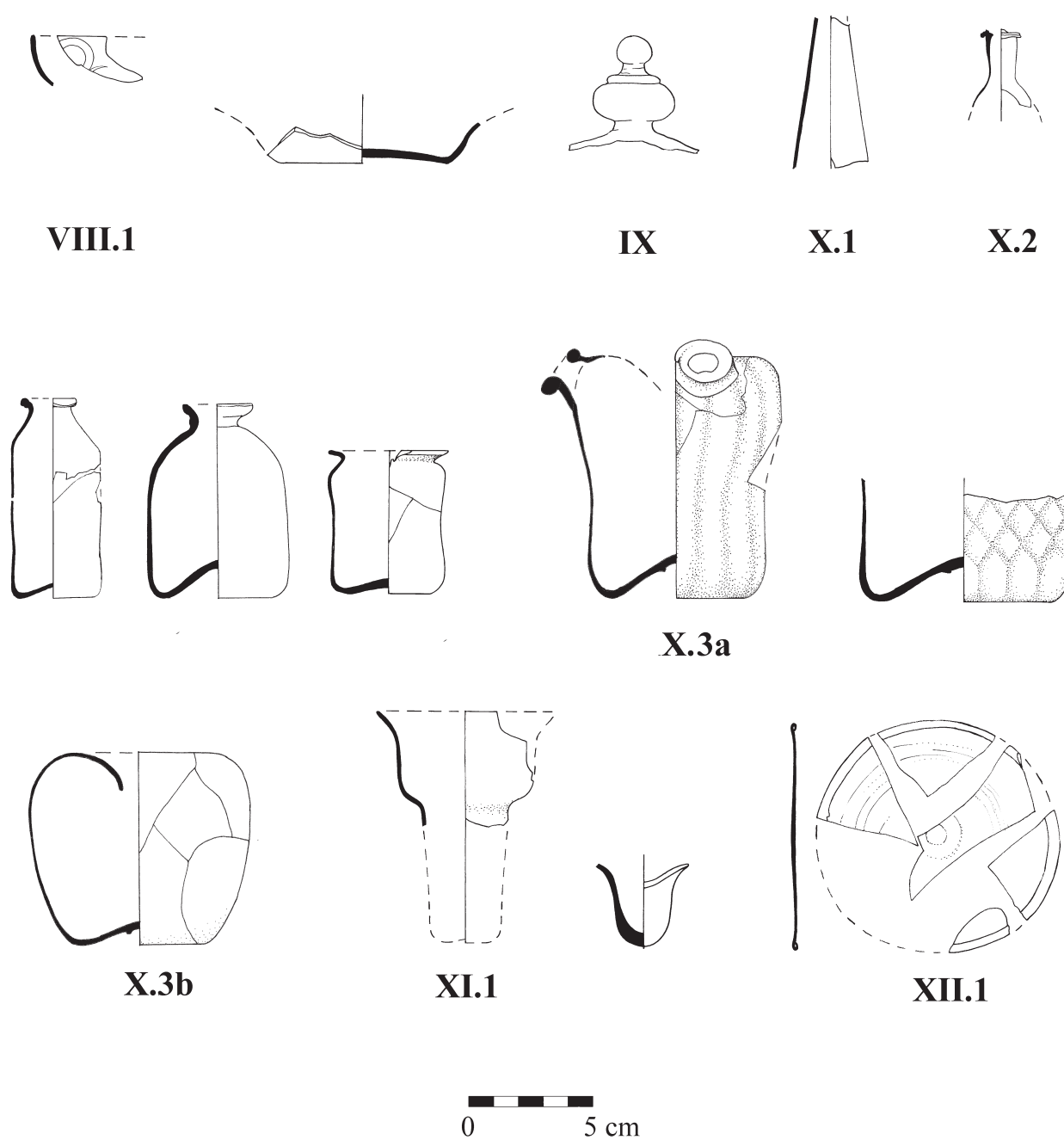
Obr. 28: Typologické spektrum skla na moravsko-slezském pomezí v letech 1550–1650. Typ I a II

Obr. 29: Typologické spektrum skla na moravsko-slezském pomezí v letech 1550–1650. Typ III a IV

Obr. 30: Typologické spektrum skla na moravsko-slezském pomezí v letech 1550–1650. Typ V až VII

Obr. 31: Typologické spektrum skla na moravsko-slezském pomezí v letech 1550–1650. Typ VIII až XII

Číše na duté zvonovité patce s válcovitým nebo mírně kónickým tělem, z nichž některé byly zdobeny emaily,⁴² byly nalezeny na Horním náměstí v Opavě na místě domu Macáků z Ottenburku. J. Pavelčík a J. Štěrbová se zmiňují až o 30 kusech (*Štěrbová – Pavelčík 1997*, 163). Číše na duté zvonovité patce jsou drobnými zlomky doloženy také v dominikánském klášteře, například ve vrstvách v kapli/sakristii kostela sv. Václava. Podat kompletní přehled všech nezdobených číší na duté zvonovité patce z moravsko-slezského pomezí není vzhledem k jejich četnosti možné.

Méně často se v archeologických souborech objevují číše zdobené malbou. Oblíbeným výzdobným motivem byly konvalinky doplněné figurálním motivem. Takových číší je z moravsko-slezského pomezí známo několik, především z Opavy (viz *Vaňurová 2023a*, 207). Číše na duté zvonovité patce z jímky 515 na Drubežím trhu je zdobena konvalinkami, jezdce na koni (Turek) a letopočtem, z něhož se zachovala jen číslice 8 (původně zřejmě 158?). Pod okrajem je horizontální zlatený pruh ohraničený dvěma barevnými pásy a bordurou z teček. Číše je vyrobena z lehce našedlého skla draselná-vápenatého složení s přídavkem NaCl (tab. 10: A42).

Nejméně šest až sedm číší, z nichž tři jsou zdobeny malbou, byly nalezeny ve vnitrobloku mezi Horním náměstím, ulicí Pekařskou a Kolářskou. První z nich je zdobena opět konvalinkami, druhá figurálním motivem, z něhož se zachovala spodní část lidské postavy v dlouhém oděvu a nohy kopytníka. Kolem dna je patrný zbytek bordury z teček. Číše je vyrobena z velmi lehce našedlého skla. O vysokém postavení majitele domu, ke kterému jímka náležela, svědčí především třetí číše, na níž se dochoval letopočet 1599.⁴³ Motiv tvoří opět konvalinky a mužská postava s kloboukem, v horní části je scéna doplněna zlateným pruhem a bordurou z bílých teček. Zlateny jsou i některé části figurálního motivu. Tato číše se od ostatních nálezů liší svým nazelenalým zbarvením. Podle analýz je vyrobena z draselná-vápenatého skla (obr. 32; tab. 11: A46). Kromě těchto rekonstruovaných číší zde bylo nalezeno několik dalších zlomků s emaily a zlatením (tab. 11: A37).

Další dvě číše zdobené malbou s figurálním motivem a konvalinkami byly nalezeny v jámě č. 5 na Kolářské ulici. Výzdoba olovnatými emaily se zachovala pouze torzovitě, kromě konvalinek a nohou zřejmě mužské postavy nelze původní motiv rekonstruovat (tab. 12: A244; *Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, tab. 18).

Na Dolním náměstí 18 byly v objektu č. 6 nalezeny spodní části nejméně dvou číší s válcovitým tělem, z nichž jedna, z bezbarvého skla, je zdobena figurál-

ním motivem zachycujícím postavu v bohatě zdobené sukni. Na fragmentech je dobře patrné, jak barvy působením prostředí v odpadních jímkách mění barvu. Na obrázku 27: 1 je číše při pohledu z vnější strany, vpravo pak z vnitřní strany. V případě zmiňované číše z Drubežského trhu z objektu 515 je změna barev nejlépe patrná na pokrývce hlavy jezdce (obr. 27: 2).

Kromě Opavy byly číše zdobené emaily nalezeny například na hradě Cvilín u Krnova. Z číše s náboženským motivem pochází fragment horní části s nápisem *SIVI...*, malbou světce a letopočtem 1618. Pod okrajem jsou dvě bordury z černých teček, mezi nimiž byl původně zlatený nebo malovaný pruh. Zlomky dalších číší s emaily pocházejí z objektu 500 z Ostravy – Masarykova náměstí⁴⁴ a z objektu 553 na náměstí Míru v Bruntále.

Unikátním nálezem jsou drobné zlomky poháru nebo číše z kobaltově modrého skla zdobené malbou, které byly nalezeny v janovickém zámku (*Karel 2017*, 94, 102, tab. IV.4). Tři fragmenty jsou nezdobené, zatímco na dalších dvou je dochována malba žlutými, červenými, červenohnědými a zelenými emaily doplněná zlatením.

Číše s letopočty a emailovou výzdobou jsou doloženy také v Olomouci a Nymburce (s letopočtem 1593; *Krajč – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005*, 178, 180, obr. 19: I.1, obr. 21: I.5). V muzejních sbírkách jsou však často dochovány i kompletní exempláře. Například z Vratislavi pochází bohatě zdobený humpen s motivem orlice, Ukřižovaným a letopočtem 1599 a humpen s figurálním motivem a nápisy z roku 1625 (*Czihak 1891*, 106, 108, fig. 27–28). Letopočtem 1599 je opatřen humpen s dvouhlavou orlicí původem z Čech⁴⁵ i čiška z kobaltově modrého skla s biblickou scénou vyrobená pravděpodobně v severočeských sklárnách.⁴⁶

Od 1. poloviny 17. století se v českých zemích objevují číše zdobené filigránem, tj. nitkami z bílého opakního skla vtavenými do základního skla. Tento dekor byl inovací benátských sklářů. V Bratislavě jsou nádoby s filigránem doloženy již ve 2. polovině 16. století, na Moravu ale tato móda dorazila později. Na rozdíl od bratislavských exemplářů, které představují importy ze sodno-popelového skla, jsou moravské výrobky většinou regionálního původu (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 140–141, tab. 10: A089, A090).

V moravských souborech jsou doloženy ve 3. čtvrtině 17. století v Brně na Mečové 2 (*Jordánková – Rohanová – Sedláčková 2014*, fig. P2:10) a Panenské ulici, v Prostějově (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 137, 140–141) a na tvrzi v Kralicích nad Oslavou (*Vaňurová – Rohanová 2023*, 216). Vysoká válcovitá číše zdobená nitkováním byla nalezena také v Olomouci

Obr. 32: Číše z vnitrobloku Horní náměstí – Pekařská – Kolářská. Foto: L. Brücknerová

na Pekařské ulici 9. Je vyrobena ze sodno-draselná-vápenatého skla a Hedvika Sedláčková hledá její původ v Nizozemí (*Sedláčková ed. 1998*, 93). Velká obliba a omezená dostupnost číší zdobených filigránem vedla k jejich napodobování, jak dokládají nádoby z Olomouce a Krnova. Zde byly nalezeny číše a poháry, na nichž je filigránový dekor imitován malbou bílými emaily a zlacením na povrchu nádoby (*Sedláčková ed. 1998*, 85–86; *Sedláčková 2015*, 318–319).

V prostoru moravsko-slezského pomezí patří filigránem zdobené sklo mezi vzácné nálezy. Blíže nedatovaný zlomek patky číše nebo poháru s filigránem byl nalezen na hradě Starý Jičín. Z období kolem poloviny 17. století mohou pocházet fragmenty číše na duté zvonovité patce zdobené silnějšími bílými

nitěmi a svazky tenkých opakních nitek,⁴⁷ které byly nalezeny na zámku v Janovicích (*Karel 2017*, 95–96, 103).⁴⁸ Soubor skla z této lokality, datovaný do období let 1586–1664, obsahoval i další zlomky pohárů nebo číší zdobených filigránem: jeden zlomek s jednoduchými bílými vlákny, pět zlomků s horizontálními lištami vyplněnými *reticellem*⁴⁹ a dalších pět zlomků s vertikálními nebo šikmými vlákny. Podle Jiřího Karla se jedná o benátské výrobky, prozatím však nebyly provedeny analýzy složení skla, jež by tuto teorii potvrdily.

Na severní Moravě a ve Slezsku je výroba filigránového skla doložena ve sklárnách v Pustých Žibřidovicích (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 258–259, tab. 32: A512) a Stříbrnicích (*Šrámková 2012a*, 40).

Vzácně se na moravsko-slezském pomezí objevují číše s lištami promačkávanými rádélkem vyrobené většinou z nepříliš kvalitního nazelenalého skla, zřejmě domácí provenience. Zlomky takových číší byly nalezeny v Opavě a Ostravě, například na Masarykově náměstí. Vzhledem k drobným rozměrům fragmentů nebylo možné rekonstruovat původní tvar ani jedné z číší. Nelze tedy vyloučit, že zlomky nepocházejí z jiného typu válcovitých číší nebo číšek. Fragmenty číší s lištami promačkávanými rádélkem jsou doloženy v renesančních souborech z Čech, například z Nymburka (*Sedláčková – Brožková – Stará 1997*, 42–43) a Plzně (*Fryda 2007*, tab. 10: 1, 12: 8). Válcovité číše bez patky, se dnem a tělem ovinutým promačkávanou páskou jsou známy i z Vratislavi (*Siemianowska 2015a*, ryc. 4: c–j).

3.4.1.2 Typ I.2 — číše s kónickým tělem na duté zvonovité patce

V závěru 15. století začali benátsští skláři vyrábět bohatě zdobené číšky s kónickou kupou a zvonovitou patkou, z nichž se některé dostaly i na Moravu (například *Sedláčková ed. 2019*, 206). Vzápětí tento módní tvar skla převzaly i sklárny severně od Alp a již před polovinou 16. století se jejich výrobky objevují v moravských souborech, například v Olomouci na Hrnčířské ulici. Zde bylo nalezeno nejméně deset číšek, z nichž dvě jsou zdobené optickým dekorem (*Sedláčková 2007*, obr. 32). Hedvika Sedláčková hledá jejich původ ve sklárnách v Hall nebo v okolí Vídně. Několik dalších číšek, pravděpodobně domácího původu, s optickým dekorem i hladkých je známo z Mečové ulice 2 v Brně. Další nálezy datované k polovině 16. století pocházejí z Brna ze studny z Petrova 2 a z Dominikánského náměstí 12 (*Sedláčková ed. 2019*, 206–209, fig. IV.1.10). Mladší exempláře, ze závěru 16. až 1. poloviny 17. století, byly nalezeny na Mečové 2 v Brně (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 141–143). Další číšky pocházejí z Olomouce — Biskupského náměstí, Michalské ulice a Pekařské ulice 5 (*Sedláčková ed. 1998*, 41, 66, 88).

Číšky s kónickým tělem na duté zvonovité patce jsou běžnou součástí souborů skla také v Čechách, například v Plzni (*Fryda 2007*, tab. 13: 12, tab. 14: 4), Praze (*Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005*, 173, tab. 14: I.3, I.4) a Táboře (*Krajíc 2007*, 72, obr. 7). Mezi oblíbené nápojové sklo patřily tyto číšky i v Bratislavě (například *Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 142).

V oblasti moravsko-slezského pomezí je číší s kónickým tělem spolehlivě doloženo pouze několik. Již z 1. poloviny 16. století pochází spodní část číše z lehce nazelenalého skla, která byla nalezena v Opavě na Kolářské ulici v odpadní jímce 12/63. Zvláštností je

nezvyklé utváření dna, kdy patka s vpíchnutým dnem tvoří jednu část, k níž byla připojena kupa (*Sedláčková 2004b*, 237–238, obr. 8: 4). Nižší číše s kónickým tělem pochází z domu Macáků z Ottenburku na Horním náměstí a lze ji datovat do konce 16. až na počátek 17. století. Číška je vyrobena z nazelenalého skla a měří 13,5 cm, průměr okraje je ca 8 cm. Další torzo drobné číše s kónickým tělem z lehce našedlého skla bylo získáno z hradu Starý Jičín.

U všech výše uvedených nálezů můžeme vzhledem k charakteru skla, ze kterého jsou vyrobeny, předpokládat původ v regionálních sklárnách. Zatím v oblasti moravsko-slezského pomezí postrádáme číše s kónickou kupou zdobenou malbou či jiným dekorem.

3.4.2 Typ II — číšky⁵⁰

Zatímco číše na duté zvonovité patce často sloužily spíše k reprezentačním účelům, číšky různých variant byly běžným stolním sklem. Již v 1. polovině 16. století se v archeologických souborech objevují číšky s nálevkovitým tělem a patkou ze svinutého vlákna a jednoduché číšky s kónickým nebo válcovitým tělem a dnem ovinutým vláknem. Oba tyto typy však dosáhly nebývalého rozšíření až ve 2. polovině 16. století. Méně časté jsou číšky zdobené nálepy nebo vlákny.

V souborech z moravsko-slezského pomezí naprosto dominují číšky domácí provenience vyrobené z nazelenalého skla. Číšky různých forem byly součástí i již dříve publikovaných opavských souborů na Dolním náměstí 18 (*Teryngerová 1997a*) a Horním náměstí (*Štěrbová – Pavelčík 1997*). Doloženy jsou také ve vnitrobloku mezi ulicemi Pekařskou a Kolářskou (*Vaňurová 2023a*, 199). Z Ostravy jsou známy z Kostelní ulice a z výzkumu u Ostravského muzea. Několik číšek je uváděno i z Krnova (*Sedláčková 2015*, 321) a Bruntálu (*Šrámková 2012b*, 65–70).

3.4.2.1 Typ II.1 — válcovité nebo mírně soudkovité číšky se dnem ovinutým vláknem

Mezi nejlevnější a běžně dostupné skleněné výrobky patří jednoduché válcovité nebo mírně soudkovité číšky se dnem ovinutým různě upraveným vláknem, přičemž rozdíl v úpravě den nepředstavují chronologicky citlivý prvek. Vlákno může být hladké, promačkávané rádélkem nebo na několika místech promáčknuté, čímž vznikly malé laloky. Často jsou zastoupeny po více kusech a bývají doprovázeny dalšími nádobami z nazelenalého skla, jako jsou jednoduché poháry a číšky s patkou ze svinutého vlákna. Číšky

typu II.1 lze rozdělit na exempláře nezdobené, zdobené optickým dekorem nebo tzv. vaflovým dekorem.⁵¹

V českých zemích se s těmito číškami setkáváme běžně od 2. poloviny 16. a v 17. století. Jsou součástí téměř všech souborů renesančního skla v Čechách. Známý jsou například z Prahy (*Veselá-Žegklitzová 2009*, obr. 1: 10–12), Plzně (*Frýda 2007*, tab. 12: 5, tab. 20: 5), Nymburka (*Sedláčková ed. 1997*, 67), Tábora (*Krajč 2007*, obr. 8) a Ústí nad Labem (*Čurková – Černá 2007*, obr. 5B: 2, 5–7). Jak dokládají nálezy ze sklářských hutí v Rejdicích, Broumech, Okrouhlé u Nového Boru a dalších, patřily tyto číšky mezi základní výrobky českých skláren (*Gelnar 2004b*, 262, obr. 6: 31–33; *Hejdová 1981*, fig. 11: 10; *Žegklitz 2011*, obr. 30: 4, 6). Na Moravě jsou početně zastoupeny například v Brně, na ulici Panenské (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 121–123), v Olomouci (*Sedláčková ed. 1998*, 43, 96) a Strachotíně (*Sedláčková 2001b*, obr. 5–6).

Běžnou součástí stolních servisů skla z prostoru moravsko-slezského pomezí byly nezdobené hladké číšky (varianta II.1a). Nejméně jedna číška s téměř válcovitým tělem a se dnem ovinutým hladkým vláknem byla nalezena v Opavě na Horním náměstí (*Štěrbová – Pavelčík 1997*, 163). Spolu s ní zde byly nalezeny i exempláře s optickým dekorem. Spodní část drobné identické číšky, jejíž dno má průměr pouhých 28–32 mm, pochází z Krnovské ulice (*Vadurová 2023a*, 204, obr. 12: 2). Tři nezdobené číšky byly součástí souboru skla z konce 16. až počátku 17. století získaného z jímky na Dolním náměstí 18 v Opavě (*Teryngerová 1997a*, 70). První má dno o průměru 47–49 mm ovinuté hladkým silným vláknem (obr. 33: 1) stejně jako číška z Horního náměstí, zatímco další dvě mají kolem dna ovinuté výrazně promačkávané vlákno (obr. 33: 2). Liší se také charakterem skloviny: zatímco první je ze skla nazelenalého až lehce zelenomodrého, zbylé dvě jsou vyrobeny ze silnějšího lehce nazelenalého skla. Analýzy jedné z číšek ukázaly, že na její výrobu bylo použito draselno-vápenaté sklo, podobně jako u dalších číšek s optickým dekorem (tab. 9: A30).⁵²

Zlomky nejméně tří číšek s válcovitým tělem byly nalezeny na náměstí Míru v Bruntále v objektu 553. Kolem dna mají ovinuté silné hladké vlákno. V Ostravě byly zlomky dvou spodních částí číšek s válcovitým tělem zachyceny při rekonstrukci kanalizační sítě. Jedna z nich má dno ovinuté vláknem promačkávaným rádkem a druhá vláknem na několika místech promačknutým. Bruntálské i ostravské exempláře jsou vyrobeny z nazelenalého skla. Číšky s výrazně promačkávanou lištou kolem dna byly nalezeny i v Moravské Ostravě na Kostelním náměstí a v bývalém dominikánském klášteře v Opavě. Bohužel je nelze s jistotou

datovat do období renesance. Tato úprava dna se totiž objevuje nejenom v 17., ale i v 18. století.⁵³

Číšky se dnem ovinutým silnou lištou na několika místech promačknutou jsou doloženy v Německu, například v Lübecku (*Steppuhn 2002*, 80–81, abb. 40: 4).⁵⁴ Se stejnou úpravou dna se setkáváme i u jiných tvarů dutého skla, například u holb a džbánů. Nádob, mezi nimi i číšky, s takto upraveným dnem jsou doloženy v Bratislavě, na hradu ve Filakově a Krásné nad Hornádou (*Füryová – Janovičková 1986*, 184, 189, obr. 3: 5, 9–10). Již v 16. století byly tyto nádoby používány v Maďarsku (*Gyürky 1986*, obr. 5: IX.1) a Polsku (*Ciepiela-Kubalska 1987*, obr. 6, 7; *Dabrowska – Gajewska – Kruppé 1968*, rys. 18: 28).

Identické tvary číšek se na zkoumaném území objevují také v provedení s optickým dekorem (varianta II.1b), nejčastěji čoček nebo žeber. Početně jsou zastoupeny především v Opavě, což je však z větší části dáno stavem výzkumu. Zhruba 16 číšek, z toho 13 s optickým dekorem, bylo nalezeno na Dolním náměstí 18 (obr. 33: 3–7; tab. 9: A26, A28; *Teryngerová 1997a*, 70). Většina číšek je vyrobena z nazelenalého skla a kromě dekoru se liší utvářením dna. Osm z 13 číšek s optickým dekorem má kolem dna ovinuté hladké vlákno, zbylých šest vlákno promačkávané. Nejméně šest až sedm číšek je zdobeno optickým dekorem protáhlých čoček, dvě nesou dekor svislých žeber a tři jsou zdobeny dekorem mřížky. Zachovaly se také horní části dvou číšek s dekorem v podobě „včelí plástve“. Průměr těla číšek se pohybuje většinou v rozmezí 45–50 mm, pouze dva exempláře vybočují. Prvním je drobná válcovitá číška s dekorem mřížky a se dnem ovinutým silnou výrazně promačkávanou lištou. Číška je vysoká 70 mm a má průměr okraje pouhých 32 mm. Druhým je číška zdobená tzv. dekorem *korbmuster*, která bude popsána níže (varianta II.1c). Rekonstruovat celý tvar bylo možné i u číšky s mírně soudkovitým tělem s optickým dekorem čoček (průměr okraje 51 mm, výška 75 mm) a válcovité číšky se žebrý (průměr těla ca 55 mm, výška 95 mm), která je na rozdíl od většiny podobných číšek vyrobena z kvalitnějšího téměř bezbarvého skla.

Velmi podobná menší číška se žebrý (85 mm vysoká), ale vyrobená z lehce nazelenalého skla, byla zachycena na parcele 178 na Horním náměstí (*Štěrbová – Pavelčík 1997*, 163). Ze stejného objektu byly získány horní části dalších dvou číšek s optickým dekorem žeber a čoček. Již v roce 1954 však byla na Horním náměstí nalezena číška zdobená svislými žebrý a se dnem ovinutým hladkým vláknem. Nejméně dvě až tři číšky s optickým dekorem protáhlých čoček pocházejí z jímky 512 z vnitrobloku mezi Horním náměstím, ulicí Pekařskou a Kolářskou v Opavě (*Vadurová 2023a*,

197, 199, obr. 7: 4, 7, 8). První torzo je zdobeno kombinovaným dekorem svislých žebířů a čítek, s jakým se setkáváme ještě na několika pohárech z Opavy (viz kapitolu 3.4.3). Hojně se tento dekor objevuje například na číškách a pohárech z Chrudimi – Hradební ulice (*Vaňurová 2023b*, 484–488, 491, Fig. IV/111, Fig. IV/114). Druhá válcovitá číše nebo číška byla zdobena optickým dekorem protáhlých čítek. Obě jsou vyrobeny z velmi lehce nazelenalého skla. Drobný zlomek číšky s optickým dekorem čítek byl získán na Ostrožné ulici 40.

Kromě Opavy jsou tyto číšky doloženy v Krnově, na ulici Školní a Požárníků. Zde byly v jímce 9504 zbudované na přelomu 15. a 16. století nalezeny dvě drobné válcovité číšky s vlákny ovinutými kolem den (*Sedláčková 2015*, 317, 320–321). Jedna byla zdobena optickým dekorem rout, zatímco druhá nesla tzv. dekor korbmuster.

Specifickou výzdobnou technikou kombinující prvky hutnického a optického dekoru je motiv označovaný jako korbmuster či vaflový dekor. Tato technika spočívá v ovinutí těla nádoby vláknem a poté dofouknutím do formy se svislými žebry, která vlákna v pravidelných rozstupech promáčknou. Kromě číšek se tento dekor uplatňoval i na vysokých číších, pohárech nebo láhvích (například *Sedláčková ed. 1998*, 87; *Sedláčková 2001b*, obr. 5: 167).

Na Moravě se číšky s dekorem korbmuster (varianta II.1c) objevují od poloviny 16. do 2. poloviny 17. století. Jedny z nejstarších číšek pocházejí z Kozí ulice (*Jordánková – Rohanová – Sedláčková 2014*, 22), zatímco mladší exempláře, datované do 3. čtvrtiny 17. století, jsou uváděny z Panenské ulice v Brně (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 123). Největší koncentrace číšek s touto výzdobou je v novokřtenském dvoře ve Strachotíně (*Sedláčková 2001b*, obr. 5: 177, 179–181) a v Mikulově (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 121). Doloženy jsou také v Čechách, například v Nymburce (*Sedláčková ed. 1997*, 41), Táboře (*Krajíc 2007*, obr. 8), Plzni (*Frýda 2007*, tab. 12: 5) a Praze (*Podliska 2003*, obr. 2).

Na severní Moravě a ve Slezsku patří číše a číšky s dekorem korbmuster mezi sporadické nálezy. Výjimečně zachovalá je číška z Dolního náměstí 18 (*Těryngerová 1997a*, 70–71; obr. 34: 6), která je vysoká 12,8 cm a má kolem dna ovinuté promáčkávané vlákno. Zlomky číšky podobného průměru byly nalezeny v Opavě v dominikánském klášteře. Do 2. poloviny 16. až 1. poloviny 17. století lze datovat torzo číšky z Karviné.⁵⁵ Všechny tři uvedené exempláře jsou vyrobeny z lehce našedlého až nafialovělého skla, které muselo být záměrně odbarveno.

V Opavě a Ostravě jsou však doloženy i číše a číšky s dekorem korbmuster z méně kvalitního nazelenalého skla. Horní část číšky s mírně soudkovitým tělem byla nalezena v objektu 5/61 na Kolářské ulici v Opavě. Pod ústím číšky je ovinuté hladké vlákno, čímž se liší od ostatních exemplářů tohoto typu (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 122). Další zlomky číší z lehce nazelenalého skla byly nalezeny v Karviné-Fryštátu,⁵⁶ při výzkumu u Ostravského muzea a na Masarykově náměstí v Ostravě.

3.4.2.2 Typ II.2 – číše/číšky většího objemu

Kromě menších číšek se vzácně setkáváme s čísemi většími rozměrů, jejichž použití při stolování je nejisté. Pravděpodobnější je jejich využití k uskladnění potravin nebo jako technické či laboratorní sklo.

Horní část nádoby velkého průměru s hladkým vláknem ovinutým pod ústím byla nalezena v jímce 515 na Drubežím trhu v Opavě (obr. 28: II.2). Tato nádoba měla původně zřejmě soudkovité tělo se zatáženým ústím s okrajem o průměru ca 11 cm. Snad nejvíce se jí tvarem podobá nádoba ze Starobrněnské ulice v Brně datovaná do let 1575–1625, která je však menší (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, fig. D43).

3.4.2.3 Typ II.3 – číšky s nálepy (krautstrunky)

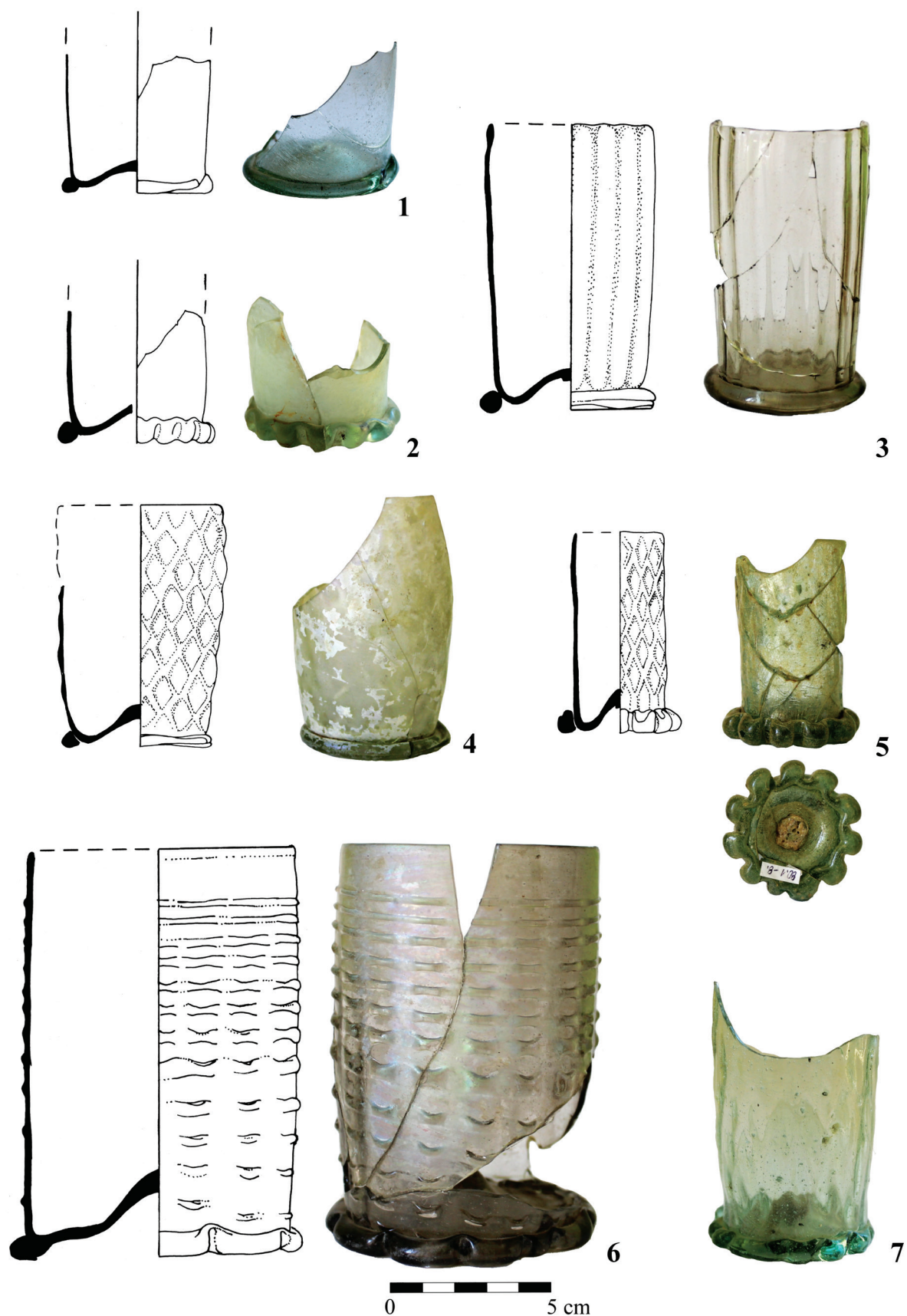
Pouze jediným nálezem jsou v Opavě v období renesance doloženy číšky s nálepy ze sytě zeleného až zelenomodrého skla označované jako krautstrunky. Jedná se o fragment krautstrunku z Kolářské ulice v Opavě, který však byl představen již dříve, neboť podle Hedviky Sedláčkové je datován mezi 40. až 70. léta 16. století (viz kapitolu 3.3.3).

Na Moravě jsou v tomto období číše (stangenglas) a číšky (berkemeiery) s velkými plochými nálepy doloženy například v Olomouci (*Sedláčková ed. 1998*, 68, 71, 89). V Čechách jsou uváděny z Prahy, Plzně a Nymburka (*Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005*, 173, 175, 178).

3.4.2.4 Typ II.4 – číšky s natavenými vlákny

K méně frekventovaným typům nápojového skla v českých zemích patří číšky se soudkovitým nebo cylindrickým tělem spirálovitě ovinutým hladkým vláknem.

Dvě takové číšky byly nalezeny v Opavě na Horním náměstí, na místě domu Macáků z Ottenburku (*Vaňurová 2023a*, obr. 9: 6, 13, obr. 17). Z první číšky s válcovitým tělem se zachovala spodní část se

Obr. 33: Číšky typu II.1. Opava — Dolní náměstí 18

dnem ovinutým promačkávaným vláknem (obr. 34: 5). Z druhé čísky vyrobené z opakního červeného skla pochází horní část soudkovitého těla ovinutého vláknem v osmi řadách (obr. 34: 4). Nádoby z opakního skla v barvě pečetního vosku jsou v našem prostřední vzácné.⁵⁷ Torzo identické čísky pochází z Hradební ulice v Chrudimi (*Vaňurová 2023b*, 488, Fig. IV/104–5).⁵⁸ Dekor hladkých vláken byl na číších užíván i v pozdějším období, jak dokládá například nález z Karviné-Fryštátu.⁵⁹

Geograficky blízkou analogií jsou dvě čísky s tělem ovinutým vláknem z Olomouce – Pavelčákovy ulice. Obě jsou ale datovány již k polovině 15. století (*Sedláčková ed. 2019*, 121, fig. 58). Ve 2. polovině 15. a na počátku 16. století jsou tyto čísky doloženy také v Bratislavě (*Sedláčková – Rohanová – Lesák – Šimončíčová Koošová 2016*, fig. 9: 1–4). Renesanční čísky tvarem blízké opavským nálezům byly zaznamenány v Ústí nad Labem – Předmostí čp. 43 a v Plzni na Riegerově ulici 3 (*Cvrková – Černá 2007*, obr. 5B: 3; *Fryda 2007*, tab. 8: 14). Oba exempláře jsou datovány do 2. poloviny 16. až počátku 17. století.

3.4.2.5 Typ II.5 – čísky s nálevkovitým tělem a patkou ze svinutého vlákna

Mezi výrobky inspirované německým sklářstvím patří poháry a čísky s patkou ze svinutého vlákna. Jednou z cenově dostupných a na výrobu nejméně náročných forem jsou čísky s nálevkovitým (kónickým) tělem usazeným na patku ze spirálovitě stočeného vlákna. Většinou bývají vyrobeny z nepříliš kvalitního nazelenalého skla s množstvím bublinek. Vzácně se s nimi setkáváme už v 1. polovině 16. století, větší oblibu však získaly až ve 2. polovině 16. století. V archeologických kontextech jsou často doprovázeny jednoduchými poháry s tyčinkovitým dřikem a patkou ze svinutého vlákna. Na základě dekoru lze čísky rozdělit do dvou variant, a to na hladké a zdobené optickým dekorem.

V moravských souborech jsou čísky tohoto typu doloženy například ve Strachotíně a v Olomouci, odkud pocházejí exempláře s optickým dekorem i hladké (*Drahotová a kol. 2005*, 180; *Sedláčková 2001b*, 60, obr. 5: 98). Jako příklad lze uvést čísky z lehce namodralého a nazelenalého skla z Michalské ulice a z Biskupského náměstí, které pocházejí z konce 16. až počátku 17. století (*Sedláčková ed. 1998*, 43, 64). V Čechách byly tyto čísky s nálevkovitým tělem a patkou ze svinutého vlákna zastoupeny početně v chrudimských jímkách

na Hradební ulici (*Kozáková – Frolík 2011*, obr. 10; *Vaňurová 2023b*, 484–487). Uváděny jsou také z několika lokalit v Praze (*Podliska 2003*, 27).

Čísky s hladkým nezdobeným tělem (varianta II.5a) patřily mezi nejprostší výrobky renesančních skláren. V oblasti moravsko-slezského pomezí jsou zastoupeny v souborech z Opavy, Ostravy a ze zámku v Janovicích. V polské části Slezska jsou doloženy například ve Vratislavi (*Nowosielska 2004*, ryc. 1: 1). Torzo čísky s nálevkovitým tělem a patkou ze spirálovitě svinutého vlákna bylo nalezeno ve vnitrobloku mezi Horním náměstím, Pekařskou a Kolářskou ulicí v odpadní jímce 512. Číška je vyrobena z lehce nazelenalého skla a její tělo bylo původně zdobeno horizontálními vlákny ve dvou řadách (obr. 34: 1). Odhadovaná původní výška čísky je ca 12,5 cm. Téměř kompletní číška tohoto typu, ale v miniaturním provedení, se zachovala v jímce na Dolním náměstí 18. Číška měří pouhých 63 mm, průměr patky je jen 34 mm a průměr okraje 35–36 mm (obr. 34: 3). Tak malé rozměry vyvolávají otázku, zda mohla být vůbec používána ke konzumaci nápojů či zda se nejedná spíše o dětskou hračku. V souboru totiž byla nalezena i další typově shodná číška běžných rozměrů. Analogické čísky jsou známy z Vratislavi (*Siemianowska 2015a*, ryc. 5: a–b).

Také v Ostravě je doloženo používání tohoto typu nápojového skla. Spodní část nálevkovitého těla čísky s částí patky byla nalezena při výzkumu u Ostravského muzea (obr. 34: 6). Ze stejného typu nádob může pocházet i zlomek patky z vrstvy s. j. 335.⁶⁰ Dvěma fragmenty jsou tyto čísky doloženy na zámku v Janovicích (*Karel 2017*, 93, 102, tab. IV.1).

Čísky s nálevkovitým tělem zdobeným optickým dekorem (varianta II.5b) jsou v oblasti moravsko-slezského pomezí doloženy zatím pouze jediným exemplářem, a to z Opavy – Dolního náměstí 18. Zde byla nalezena kromě již zmiňované miniaturní čísky také spodní část čísky s kónickým tělem s optickým dekorem jemných svislých žeber a patkou o průměru 45 mm (obr. 34: 2; *Teryngerová 1997a*, obr. 2: 4). Početné analogie pocházejí z odpadních jímek v Chrudimi – Hradební ulici (*Kozáková – Frolík 2011*, obr. 10), kde byly kromě čísek se žebry doloženy také čísky zdobené kombinovaným dekorem svislých žeber a pásů vyplněných čočkami. Kromě vzhladu se chrudimské exempláře podobají opavskému také utvářením dna, které vzniklo vložením polokulovité zátky do spodní části čísky. Stejná technologie výroby byla použita i u miniaturní čísky z Dolního náměstí 18.

Obr. 34: Číšky typu II.4 až II.6. 1 – Opava – Horní náměstí – Pekařská – Kolářská; 2-3 – Opava – Dolní náměstí 18; 4, 5, 7 – Opava – Horní náměstí, parcela 178; 6 – Ostrava – Ostravské muzeum

3.4.2.6 Typ II.6 – zvláštní tvary

Většinu skel renesančního tvarosloví v oblasti moravsko-slezského pomezí představují běžné typy nádob s jednoduchým dekorem nebo bez výzdoby. Vzácně se objeví luxusní nádoby, které kvalitou provedení či dekorem vyčnívají mezi ostatními výrobky.

Použitou sklovinou i dekorem takto vyniká číška z Horního náměstí v Opavě, z domu Macáků z Ottenburku (*Štěrbová – Pavelčík 1997*, 162–163, obr. 4: 1). Tato unikátní číška je vyrobena z bledě modrého opakního skla se zlaceným dekorem v podobě rybích šupin a rostlinných rozvilin (obr. 34: 7).⁶¹ Podle Jiřího Pavelčíka a Jarmily Štěrbové pochází ze sklárny v d'Auvergne, kde královská manufaktura po roce 1550 vyráběla proslulé nádoby z opakního bledě modrého skla. Poháry z opakního bledě modrého skla s dekorem rybích šupin vyráběly i sklárny v Benátkách (obr. 35). Právě zde byl motiv rybích šupin velmi oblíbený a kromě pohárů a číšek se uplatňoval i na jiných tvarech stolního skla. Na Moravě je známo několik nádob zdobených motivem šupin, například vázička ze Strachotína z tmavě modrého skla (*Sedláčková 2001b*, 49, obr. 1: 27) a miniaturní džbánec z tmavě fialového skla z Orlí ulice v Brně (*Jordánková – Sedláčková 2005*, bar. příl. III a IV).

Nezdobená číška identického tvaru jako opavský exemplář vyrobená z opakního bledě modrého skla byla nalezena v Olomouci na ulici 8. května (*Sedláčková ed. 1998*, 72). Číška je vyrobena z draselno-vápenatého křišťálu a podle Hedviky Sedláčkové se jedná o výrobek domácích sklárů z 1. poloviny 17. století. Ve stejné jímce byla nalezena ještě jedna číška identického tvaru vyrobená z tzv. ledového skla.⁶² Tento jednoduchý mírně kónický tvar s rozevřeným okrajem byl v poslední čtvrtině 16. a 1. polovině 17. století oblíbený v Nizozemí (*Henkes 1994*, 167; *Hulst – Kunicki-Goldfinger 2015*, fig. 1), odkud mohli čerpat inspiraci i čeští skláři.⁶³

Nádoby z bledě modrého opakního skla jsou v českých zemích vzácné a před rokem 1620 se objevují pouze ve vyšším společenském prostředí. Například v Praze jsou doloženy v Salmovském a Lichtenštejnském paláci (*Jonášová – Cílová 2012*, 331–332), v Olomouci u latinské školy sv. Mořice (*Sedláčková ed. 1998*, 72) a v Brně v domě Brtnických z Valdštejna a Matouše Židlochovického (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 253–254). Luxusní charakter některých nádob podtrhuje malba emaily a zlacení.

3.4.3 Typ III – poháry⁶⁴

Symbolem renesančního sklářství a nedílnou součástí servisů stolního skla v období 2. poloviny 16. až 1. poloviny 17. století se staly poháry, vyrobené obvykle ze tří základních částí – patky, dřívku a kupy. V českých zemích se setkáváme se širokou škálou pohárů, od jednoduchých exemplářů s tyčinkovitým dřívkem a nezdobenou kupou až po poháry s balustrovými nody a kupami zdobenými rytím diamantovým hrotem, malbou emaily nebo zlacením. Vzácně jsou doloženy i exempláře z barevného skla. Nejčastěji se objevují poháry s polovejčitou kupou. Podle tyrolských a nizozemských vzorů byly vyráběny poháry s vřetenovitou kupou, zatímco po vzoru benátského sklářství čeští skláři vyráběli poháry se zvonovitými a miskovitými kupami s balustrovými dřívky (*Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005*, 165). Méně běžné byly poháry s vícebokou kupou, které se objevují především od 90. let 16. století do 1. čtvrtiny 17. století.

Jak již bylo zmíněno dříve, první poháry jsou v prostoru česko-moravského pomezí doloženy již kolem přelomu 15. a 16. století, ale až kolem poloviny 16. století se stávají běžnou součástí vybavení měšťanských a šlechtických domácností. Naprosto převládají výrobky českých, respektive regionálních sklárů, pro které je typické lehce nazelenalé sklo. Objevují se však i výrobky ze skla odfarbeného, s lehkým šedým nebo nafialovělým nádechem. Běžné jsou poháry s hladkou nezdobenou kupou, početně jsou ale zastoupeny i poháry s optickým dekorem. O vyšším společenském postavení majitelů svědčí exempláře zdobené emaily, zlacením nebo filigránem.

Poháry lze klasifikovat podle různých kritérií. V této práci budou rozděleny podle tvaru nožky (dřívku) do čtyř typů: poháry s tyčinkovitým dřívkem a s patkou ze svinutého vlákna (typ III.1), poháry s dřívkem zdobeným plnými prstenci (III.2), s dřívkem zdobeným dutým nodem (III.3) a samostatně je vyčleněn zvláštní typ jednodílného poháru z Kolářské ulice (III.4).

3.4.3.1 Typ III.1 – s tyčinkovitým dřívkem a patkou ze svinutého vlákna

Poháry s tyčinkovitým dřívkem a s patkou ze spirálovitě svinutého vlákna se nikdy neobjevují v provedení zdobeném emaily, zlacením či jinou nákladnou výzdobou

Obr. 35: Pohár z opakního bledě modrého skla. Benátky, kolem roku 1500. The British Museum, London

technikou, neboť představovaly levné zboží. Tomu odpovídá i charakter skla, které bývá obvykle nepřítis kvalitní, nazelenalé, s bublinkami. Ve 2. polovině 16. až 1. polovině 17. století jsou uváděny z řady měst v Čechách i na Moravě, například z Brna,⁶⁵ Mikulova (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 147–148), Strachotína (*Sedláčková 2001b*, obr. 4), Olomouce (*Sedláčková ed. 1998*, 42, 65, 71, 94–95), Prahy, Plzně (*Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005*, 173, 175), Chrudimi (*Kozáková – Frolík 2011*, obr. 10: II, III) a Nymburka (*Sedláčková ed. 1997*, 59). Doloženy jsou také v polském Slezsku, například ve Vratislavi (*Nowosielska 2004*, ryc. 1: 2–4, 6).

Na všech lokalitách se objevují jak v nezdobené podobě, tak s kupou zdobenou optickým dekorem. Výroba pohárů s patkou ze svinutého vlákna je doložena ve sklárně u Pustých Žibřidovic (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 147, tab. 32: A509) a v Čechách ve sklárnách v Rejdicích (*Hejdová 1981*, obr. 9: 17–18), Broumeh (*Žegklitz 2011*, 203, obr. 32: 5) a Kaltenbrunnu na Šumavě (*Gelnar 2003*, 202, obr. 2: 4).

Na moravsko-slezském pomezí jsou poháry s takto utvářenou patkou doloženy na několika lokalitách

v Opavě (*Vaňurová 2023a*, 212), v Ostravě a Bruntálu. Poháry z výše uvedených lokalit lze rozdělit do dvou variant podle tvaru kupy, a to na exempláře s polovejčitou/polokulovitou (varianta III.1a) nebo vícebokou kupou (varianta III.1b).

Torza nejméně deseti pohárů s patkou ze spirálovitě svinutého vlákna byly získány z odpadní jímky na Dolním náměstí 18. Nejméně dva z nich měly polovejčité kupy zdobené optickým dekorem protažených čoček (obr. 36: 4), jeden byl zdoben motivem střídajících se pásů vyplněných svislými žebry a menšími a většími čočkami (obr. 36: 1), zbylé poháry měly nezdobené polovejčité kupy (obr. 36: 2, 6–7). Výška u rekonstruovaných exemplářů mírně přesahovala hranici 10 cm (104–111 mm). Všechny jsou vyrobeny z nazelenalého skla s bublinkami a neprotavenými zrníčky. Analýzy chemického složení skla dvou vybraných vzorků potvrdily, že byly vyrobeny ze skla draselno-vápenatého (tab. 9: A33, A34) blízkého dalším nádobám z tohoto i dalších renesančních souborů v Opavě.

Kombinovaný dekor žebry a čoček se objevil například na pohárech a číškách z Chrudimi (*Vaňurová*

Obr. 36: Poháry s patkou ze svinutého vlákna. Opava. 1, 2, 4, 6, 7 – Dolní náměstí 18; 3 – Horní náměstí 178; 5 – Horní náměstí – Pekařská – Kolářská; 8 – Drůbeží trh

2023b, Fig. IV/111, Fig. IV/114), Nymburka (*Sedláčková ed. 1997*, 59) a Strachotína (*Sedláčková 2001b*, obr. 4: 84–85). Nejbližší analogií zůstává pohár z jímky 1 na Horním náměstí na parcele 178 v Opavě (obr. 36: 3). Z výplně této jímky byly vyzvednuty ještě nejméně tři další patky pohárů ze svinutého vlákna a čtená torza jiných pohárů (*Štěrbová – Pavelčík 1997*, 163).

Další pohár s patkou ze svinutého vlákna a nezdobenou polovejčitou kupou byl nalezen v Opavě ve vnitrobloku Horní náměstí – Pekařská – Kolářská v jímce 512 (obr. 36: 5). Také z jímek 515 a 508 na Drůbežím trhu byly vyzvednuty části patek dvou pohárů a hladké polovejčité kupy (obr. 36: 8). Z jímky 508 bylo získáno i torzo polovejčité kupy s optickým dekorem rout, ke kterému se však nepodařilo přiřadit patku. V Ostravě je užívání těchto pohárů doloženo zlomkem patky zachyceným při výzkumu u Ostravského muzea. Lze ale předpokládat, že i na jiných lokalitách byly běžně rozšířené. Torza nejméně tří pohárů z nazelenalého skla byla nalezena na náměstí Míru v Bruntále.

Poháry s vícebokou kupou (varianta III.1b) nejsou v renesančním skle časté a naprosto ojediněle byl tento tvar kupy použit u pohárů s jednoduchým dřikem. Jediným zástupcem této varianty ve zkoumaném materiálu může být torzo z Dolního náměstí 18 v Opavě. Z poháru se zachovala pouze horní část víceboké (zřejmě šestiboké) kupy. Vzhledem k tomu, že v jímce byly až na jedinou výjimku zastoupeny pouze poháry s tyčinkovitým dřikem, lze předpokládat, že také tento pohár měl jednoduchý dřík a patku ze svinutého vlákna. Pohár byl vyroben z draselno-vápenatého skla lehce nazelenalého zbarvení (tab. 9: A31) shodného s dalšími poháry z této jímky (tab. 9: A33, A34). Nejbližší analogií zůstávají poháry z Prostějova – Hradební ulice z přelomu 16. a 17. století (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 148). Několik dalších pohárů s vícebokou kupou, ale s dřikem zdobeným plnými prstenci, pochází z 1. poloviny 17. století z Olomouce (*Sedláčková ed. 1998*, 59, 87, 95).

3.4.3.2 Typ III.2 – s dřikem zdobeným plnými prstenci a zvonovitou patkou

Mezi technologicky náročnější výrobky patřily poháry s terčovitou nebo zvonovitou patkou a nožkou zdobenou plnými prstenci. Tyto poháry se v českých zemích běžně objevují v renesančních souborech s různými tvary kup – polovejčitou, vřetenovitou, nálevkovitou, kalichovitou, vzácněji s vícebokou nebo válcovitou. V archeologickém materiálu z moravsko-slezského

pomezí se však často zachovaly pouze spodní části, které nedovolují přiřadit pohár ke konkrétní variantě. Několik takových torz bylo nalezeno v Ostravě.

Při výzkumu u Ostravského muzea a na Kostelním náměstí byly nalezeny spodní části dvou pohárů s jedním a se dvěma zploštělými prstenci z lehce nazelenalého až nafialovělého skla. Další torzo, které vyniká svým sytě zeleným až zelenomodrým zbarvením, pochází z Masarykova náměstí, z vrstvy datované do 2. poloviny 16. až počátku 17. století. Fragmenty dalšího poháru se dvěma prstenci z téměř bezbarvého skla byly získány v Karviné-Fryštátu.⁶⁶ Ve vrstvě ze 17. století zde byl zachycen zcela zkorodovaný fragment patky dalšího poháru. Také v Opavě byly nalezeny drobné zlomky pohárů, které nebylo možné rekonstruovat. Z náměstí Osvoboditelů a z dominikánského kláštera pocházejí fragmenty pohárů s jedním nebo dvěma plnými prstenci na tyčinkovitém dříku. Zlomek kupy poháru z bezbarvého skla s optickým dekorem mřížky pochází z Ostrožné ulice 40.

Část zvonovité patky poháru z nazelenalého skla byla nalezena v objektu 9504 v Krnově na ulici Školní a Požárníků, v kontextu 16. století. Také v Bruntálu je zdokumentován tento typ pohárů na náměstí Míru, odkud byla vyzvednuta spodní část poháru se třemi plnými prstenci (*Šrámková 2012b*, 65). Mezi blíže nezařaditelné zlomky patří fragmenty pohárů z tmavě modrého skla zdobené emaily a poháru z čirého skla s rytým dekorem rozvilin ze zámku v Janovicích (*Karel 2017*, 94). Několik pohárů s dekorem rytým diamantovým hrotem je známo například z Brna z ulice Orlí, Kobližné a Panské 6 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 154, 163, 166) a z Olomouce (*Sedláčková ed. 1998*, 64, 70, 82). Tyto poháry se objevují jak s dřikem zdobeným plnými prstenci, tak s dutými nody s reliéfním dekorem.

Pouze několika exempláři jsou v prostoru moravsko-slezského pomezí zastoupeny poháry s kalichovitou kupou (varianta III.2a). Jedná se o dva poháry ze zeleného a téměř bezbarvého skla z jímky 512 ve vnitrobloku Horní náměstí – Pekařská – Kolářská (obr. 37: 1) a pohár z odpadní jímky 515 na Drůbežím trhu, z něhož se zachovala téměř celá kupa vysoká 93 mm a dřík zdobený dvěma prstenci (obr. 37: 2). Podle Hedviky Sedláčkové jsou poháry s kalichovitou kupou inspirované benátským sklem a v českých zemích se objevují po polovině 17. století (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 153). Výše zmíněné opavské nálezy lze však datovat nejpozději do přelomu 16. a 17. století. Poháry s kalichovitou kupou byly používány také v polském Slezsku, například ve Vratislavi (*Nowosielska 2004*, ryc. 3: 2). V moravských souborech jsou doloženy v Brně

(Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 153) a Olomouci (Sedláčková ed. 1998, 63, 82, 89).

Oblíbené byly v době renesance poháry s vyšší štíhlou vřetenovitou kupou i s nižší kónicky rozevřenou kupou (nálevkovitou; varianta III.2b). V archeologickém materiálu, který je obvykle silně fragmentární, je obtížné tyto dvě varianty rozlišit, proto jsou zde řazeny pod jednu variantu. Nejméně deset pohárů s vřetenovitou a nálevkovitou kupou a zlomky okrajů dalších jedinců pocházejí z Horního náměstí v Opavě (Štěrbová – Pavelčík 1997, 163).⁶⁷ Soubor obsahoval nejméně tři poháry se štíhlou vřetenovitou kupou, třemi zploštělými plnými nody a zvonovitou patkou, z nichž u jednoho bylo možné rekonstruovat původní výšku (16,3 cm). Stejněho tvaru je i torzo poháru s jedním plným nodem. Druhý rekonstruovaný pohár je vysoký pouze 11,5 cm a má nálevkovitou kupu, dva zploštělé plné nody a nízkou terčovitou patku (obr. 37: 3). Všechny výše uvedené poháry byly vyrobeny z lehce nazelenalého skla. Z dalších pohárů s vřetenovitou nebo nálevkovitou kupou se zachovaly zlomky okrajů a patek s plnými zploštělými prstenci. Jeden z nich byl zdoben optickým dekorem čóček a další dekorem korbmuster. Poháry s nezdobenou vyšší vřetenovitou kupou jsou jedním exemplářem doloženy také v jímce 512 ve vnitrobloku Horního náměstí – Pekařská – Kolářská. V odpadní jímce 500 na Drubežím trhu byly mimo jiné nalezeny dva nezdobené poháry s vřetenovitou a nálevkovitou kupou vyrobené z téměř bezbarvého skla a jeden pohár z bezbarvého skla s kupou spirálovitě ovinutou hladkým vláknem a dofouknutou do formy se žebry (obr. 37: 4; Vaňurová 2021c, 245–247, obr. 3: 7–9). Další zlomek okraje poháru s tímto dekorem pochází z vrstvy s. j. 109 nad jímkou 515.

Luxusnější zboží představovaly poháry zdobené malbou emaily, zlacením nebo rytím diamantovým hrotem. V moravsko-slezském pomezí se s nimi setkáváme pouze sporadicky, ale řada takto zdobených pohárů a číší se zachovala v muzejních sbírkách. Z nezdobených pohárů z Horního náměstí vybočuje torzo s nálevkovitou kupou s dekorem rytým diamantovým hrotem. Motiv tvoří horizontální pás vymezený několika liniemi a vyplněný dvojitou vlnovkou se šrafováním, nad ním i pod ním jsou rozviliny a úponky (obr. 37: 7; Štěrbová – Pavelčík 1997, obr. 4: 2). Pohár s podobným vzorem byl nalezen v Olomouci na Pekařské ulici 5 (Sedláčková ed. 1998, 85). Tento motiv byl v období renesance používán i na jiných tvarech dutého skla. Rytým dekorem s rostlinnými úponky jsou zdobeny i zlomky poháru z janovického zámku (Karel 2017, tab. IV: 5). Výroba pohárů s rytým dekorem je doložena

například ve sklárně v Broumech (Žegklitz 2011, 203, obr. 32: 3).

Unikátním nálezem je pohár získaný z jímky 515 na Drubežím trhu v Opavě (obr. 37: 6; Vaňurová 2021c, 257–258, obr. 7: 15), jehož nálevkovitá kupa je zdobena emaily v hnědé, žluté, bílé a zelené barvě. Kolem okraje je pás bílých konvalinek, což byl v Čechách i ve Slezsku velmi oblíbený motiv,⁶⁸ pod ním se nachází bordura ze žlutých a hnědých teček a zlacený pruh, po němž se zachovaly jen nepatrné stopy. Kupa je rozčleněna do mřížky, jejíž jednotlivá pole jsou vyplněna květinami se žlutými a hnědými okvětními lístky. K tomuto vzoru zatím nebyly nalezeny přesné analogie. Pohár je vyroben z kvalitního bezbarvého draselno-vápenatého skla s přídavkem NaCl (tab. 10: A2).

Emaily byl zdoben také pohár z hradu Sovince (obr. 37: 8), z něhož se dochoval pouze okraj nálevkovité kupy se zlaceným pruhem ohraničeným seshora i zespoda bordurou z teček. Z figurálního motivu se zachovala pouze hlava muže v klobouku s bílým perem. Také na hradě Cvilín jsou zlomkem poháru z nazelenalého skla doloženy nádoby zdobené emaily. Pod okrajem je také zlacený pruh ohraničený z obou stran bordurou z teček, pod ním nápis *DOMINI* a zbytky malby znázorňující kometu nebo květinu.⁶⁹

Běžné zboží představovaly poháry s polovejčitou kupou a se zvonovitou patkou (varianta III.2c), jaké jsou v nezdobené variantě i s optickým dekorem běžnou součástí renesančních souborů skla z řady měst v Čechách i na Moravě (například Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005, 173, 175; Krajíc 2007, obr. 4; Sedláčková ed. 1997, 50–61; Sedláčková ed. 1998, 42, 64–65; Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 148–150).

V souboru skla z Horního náměstí z konce 16. až počátku 17. století bylo nalezeno několik pohárů s polovejčitou kupou. Z jednoho se zachovalo větší torzo s hladkou kupou a dvěma plochými prstenci. Kupa druhého poháru byla zdobená dekorem korbmuster. Zlomky nejméně dvou pohárů s polovejčitou kupou a dvě identické terčovité patky s plnými prstenci byly získány z odpadní jímky 515 na Drubežím trhu v Opavě. Další pohár s polovejčitou kupou zdobenou optickým dekorem pochází z jímky 500 na téže lokalitě. Stejně jako výše uvedené exempláře je i tento pohár vyroben z bezbarvého skla (Vaňurová 2021c, 246, 257, obr. 7: 7–8, 10).

Pouze jediným exemplářem jsou poháry s dříkem zdobeným plnými prstenci doloženy na Dolním náměstí 18. Z poháru z lehce nazelenalého skla se zachovala spodní část pravděpodobně polovejčité kupy se zlomkem nožky s jedním drobným prstencem. Fragments polovejčitých kup z téměř bezbarvého skla byly

Obr. 37: Poháry s dříkem zdobeným plnými prstenci. 1 – Opava – Horní náměstí – Pekařská – Kolářská; 2, 4, 6 – Opava – Drůbeží trh; 3, 7 – Opava – Horní náměstí 178; 5 – Ostrava – Ostravské muzeum; 8 – Sovinec

nalezeny i ve vnitrobloku Horní náměstí – Pekařská – Kolářská, na náměstí Osloboditelů a na Hradecké ulici v Opavě a na hradě Starý Jičín. Vzhledem ke stavu zachování však nelze říci, zda tyto kupy patřily pohárům s dříkem zdobeným plnými prstenci.

3.4.3.3 Typ III.3 – s dříkem s dutým nodem

Technologicky náročnější byla výroba pohárů s dutým nodem. Běžně se v archeologických kontextech objevují duté nezdobené nody zploštělého tvaru, méně často nody balustrové (například *Sedláčková ed. 1998*, 70, 95; *Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 174). Mezi luxusnější kusy patří poháry s dutým nodem zdobeným optickým dekorem, který vznikl vyfouknutím baňky skla do dvoudílné nebo třídílné formy. Benátské inspirace a vlivy jsou jasně patrné u pohárů s nody s optickým dekorem lvích maskaronů. Skláři v českých zemích ale využívali i jiné motivy, například malinovitý, rozety, ovály a spirály (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, fig. 152).

V souborech z moravsko-slezského pomezí byly zastoupeny pouze poháry s nodem s motivem lvích maskaronů a s nodem s vertikálními žebry. Větší spektrum vzorů je doloženo ve Vratislavi (například *Siemianowska 2015a*, ryc. 4: h, i).

Velkou oblibu pohárů s nody zdobenými lvími maskarony dokládá jejich rozšíření po Evropě (například *Lazar 2001*, 92, obr. 55–58; *Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 73, 175–179; *Šimek 2010*, 316, 318, obr. 10–11; *Topić 2015*, 310–318). Po vzoru benátských sklářů je vyráběly regionální sklárny v různých oblastech, například v rakouském Reichenau (*Tarcsay 2007*, abb. 118), v Hall (ve 2. polovině 16. století; *Karel 2017*, 97) a pravděpodobně i v Čechách (například v Broumce; *Žegklitz 2011*, obr. 32: 7).

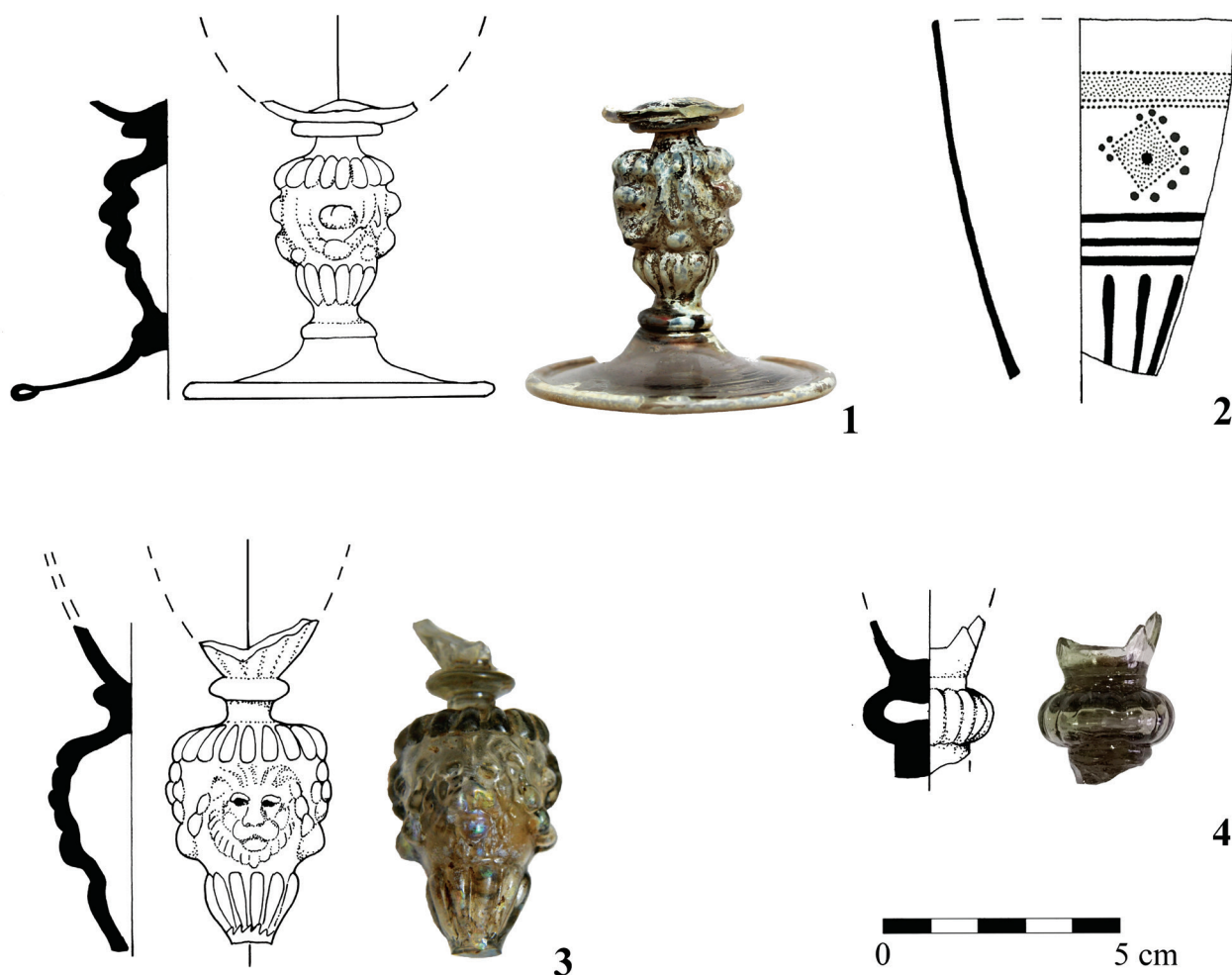
Dva poháry s balustrovým dříkem s lvími maskarony byly nalezeny v jímce 515 na Drůbežím trhu v Opavě (*Vaňurová 2021c*, 257–258, obr. 7: 17–18). Z prvního poháru se zachoval nod se dvěma lvími maskarony, mezi nimiž jsou zavěšeny girlandy s květinami, a spodní část kupy s jemnými žebry (obr. 38: 3). Pohár je vyroben z kvalitního lehce našedlého skla a nelze u něj vyloučit cizí provenienci. Z druhého poháru se zachovala spodní část s nízkou patkou, nodem a zlomkem dna kupy. Na jeho výrobu bylo použito téměř bezbarvé draselná-vápenaté sklo s přísadkou NaCl (tab. 10: A27). Na rozdíl od prvního exempláře, jehož dekor je proveden precizně a detailně, však představuje druhý pohár spíše zjednodušenou či nezdařenou imitaci původního vzoru (obr. 38: 1). Podobné nezdařené imi-

tace lvích maskaronů nejsou ničím výjimečným, lze je najít například na pohárech z řady brněnských lokalit (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 162–164). U některých reliéfně zdobených nodů nemusí být špatná čitelnost motivu způsobena nedokonalou formou, ale jejím opotřebením. Poslední exemplář vyrobený z lehce našedlého skla byl nalezen na zámku v Janovicích (*Karel 2017*, 104, tab. 6: 1). Také tento pohár zdobí dvě lví hlavy, mezi nimiž jsou umístěny květiny. Nahoře i dole je motiv oddělen liniemi perlovce.

V 1. polovině 16. století vyráběly benátské sklárny poháry s většími zploštělými nody zdobenými žebry nebo kosočtverci (*Baumgartner 1995*, kat. č. 175–179). Již kolem poloviny 16. století se objevují i v repertoáru skláren v Hall (*Egg 1962*, abb. 12–16) a později jsou doloženy v Nizozemí (*Henkes 1994*, kat. č. 47.4, 47.6). Vyráběny byly i v českých sklárnách, například v Broumce (*Žegklitz 2011*, obr. 32: 7). Na Moravě jsou poháry se zploštělými žebrovanými nody doloženy například v Brně, Mikulově (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 156–157) a Olomouci⁷⁰ (*Sedláčková ed. 1998*, 42).

V moravsko-slezském pomezí jsou poháry s nodem zdobeným vertikálními žebry zastoupeny pouze jediným exemplářem, a to z Opavy z vnitrobloku mezi Horním náměstím, Pekařskou a Kolářskou ulicí. Z poháru z čirého našedlého skla se zachoval pouze dutý nod o průměru 27 mm a spodní část větvenovité kupy (obr. 38: 4; *Vaňurová 2023a*, obr. 8: 13).

Do této skupiny s největší pravděpodobností patří i unikátní pohár z namodralého skla ze Školní ulice v Krnově (*Sedláčková 2015*, 318–319), z něhož se zachovala část větvenovité kupy zdobené zlatem a emaily. Kolem okraje je zlacený pás omezený řadami emailových bodů, pod ním jsou vyobrazeny zlacené kosočtverce ohraničené bordurou z teček z bílého emailu. Zhruba v polovině výšky je kupa rozdělena svazkem tří horizontálních linií a spodní část zdobí vertikální žebra malovaná bílým emailem (obr. 38: 2). Poháry se svazky horizontálních bílých vláken, pod nimiž jsou ve spodní části kupy vertikální vlákna, se objevily v benátské sklářství už v 1. polovině 16. století.⁷¹ Zatímco benátské výrobky byly zdobené opakujícími bílými skelnými vlákny, u krnovského nálezů byl dekor napodoben bílými emaily (srov. *Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 180–182). Benátské poháry s filigránem představovaly luxusní výrobky a pro obyvatele českých zemí byly těžce dostupné.⁷² Ani motiv zlacených kosočtverců není v českém prostředí obvyklý. Podobný dekor zlacených kosočtverců nebo hvězd složených z kosočtverců nesly číše a poháry z Pekařské ulice 5 v Olomouci, které mohou být výrobky místních skláren z konce 16. až počátku 17. století (*Sedláčková ed. 1998*, 85–86).

Obr. 38: Poháry s nody zdobenými reliéfním dekorem. 1, 3 – Opava – Drůbeží trh; 2 – Krnov – Školní ulice (Sedláčková 2015, 318); 4 – Opava – Horní náměstí – Pekařská – Kolářská

Mezi luxusní zboží patří i zlomek okraje poháru z bezbarvého skla zdobený zlacenou páskou, který byl nalezen v jímce 5/61 na Kolářské ulici. Na základě analogií je pravděpodobné, že do skupiny pohárů s dutým nodem patřily také fragmenty poháru s filihránem nalezené na zámku v Janovicích. Vzhledem k drobným rozměrům nelze s jistotou určit, zda zlomek pocházejí z pohárů nebo číší (Karel 2017, 103).

mezi doloženy pouze dvěma exempláři. V Ostravě byla nalezena část zkorodované patky s tyčinkovitým dříkem usazeným na plném prstenci u Ostravského muzea, ve vrstvě datované do 17. až 18. století (obr. 37: 5). Je možné, že tento pohár představuje starší intruzi v novověké vrstvě, neboť s korozi takového charakteru se setkáváme především u středověkých skel. Identický pohár byl nalezen v Bruntálu (Šrámková 2012b, 68).⁷³

3.4.3.4 Typ III.4 – zvláštní tvary

Již v předchozí kapitole byl představen pohár vyfouknutý z jedné baňky skla, který byl nalezen v Opavě na Horním náměstí. Pohár pochází z jímky datované do 2. poloviny 16. až počátku 17. století, ale na základě analogií se jeví jako starší příměs (z 1. poloviny 16. století; obr. 29: III.4).

Vzácnými nálezy jsou poháry s dutým tyčinkovitým dříkem, které jsou v prostoru moravsko-slezského po-

3.4.4 Typ IV – holby⁷⁴

Novým tvarem dutého skla v období renesance jsou nádoby s válcovitým nebo mírně se zužujícím tělem s jedním nebo dvěma uchy, které jsou označovány jako holby (Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005, 167). Cínové a kameninové holby byly užívány k pití piva již od 15. století, ale až v závěru 16. století se objevují i holby skleněné. Renesanční holby bývají vyrobeny

převážně z nazelenalého skla, ale objevují se i holby ze skla kobaltově modrého (například *Podliska 2003*, 27; *Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 145). Tělo bývá hladké nebo zdobené emaily, rytým nebo optickým dekorem. Výjimečně se objevují holby se zlaceným dekorem s natavenými skleněnými perličkami, jaké jsou doloženy v Brně (*Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005*, 167; *Jordánková – Sedláčková 2005*, 131), ale také ve Slezsku. Ve sbírkách muzea ve Vratislavi se nachází holba s erbem a letopočtem 1617 (*Czihak 1891*, 104, 237, fig. 26). Díky dedikačnímu nápisu víme, že ji vyrobil Jiří Wanderer ze sklárny Bedřichov u Liberce. Zdobené exempláře opatřené nápisy pravděpodobně sloužily spíše k reprezentačním účelům než ke každodennímu užití.

3.4.4.1 Typ IV.1 – válcovité až mírně kónické holby

Na Moravě i ve Slezsku se objevují holby s natavenými lištami promáčkávanými rádélkem a širokou lištou kolem dna, která je na několika místech promáčknutá. Válcovité holby se dnem ovinutým silnou promáčkávanou lištou byly již v 16. století používány v Maďarsku, kde je od 17. století doložena jejich výroba. Rozšířené byly i na Slovensku (*Füryová – Janovíčková 1986*, 184, 189, obr. 3: 5, 9–10; *Gyürky 1986*, obr. 5: IX.1) a v Polsku. Zřejmě právě z malopolských skláren byly po roce 1600 dováženy do Slezska (*Dabrowska – Gajewska – Kruppé 1968*, rys. 18: 28). V moravských souborech se holby tohoto typu objevují například v Kroměříži a Olomouci (*Sedláčková ed. 1998*, 73). V prostoru moravsko-slezského pomezí jsou doloženy v Opavě a Ostravě.

Ve vnitrobloku mezi Horním náměstím a ulicí Pekařskou a Kolářskou byla ve vrstvě z 16. století nalezena holba s hranatým masivním uchem a tělem zdobeným vlákny promáčkávanými rádélkem. Kolem dna je ovinutá široká lišta na několika místech promáčknutá (obr. 29: IV.1; *Vaňurová 2023a*, 213, obr. 8: 14). Z podobných holb mohou pocházet zlomky nalezené na Masarykově náměstí, na Kostelním náměstí a při rekonstrukci kanalizační sítě v Ostravě. Hranaté ucho získané z náměstí 1. Máje v Opavě pochází také z holby, kterou však kvůli absenci náleзовých okolností nelze blíže datovat. Tento typ se vyskytoval ještě ve 2. polovině 17. století a v 18. století.

Ve Slezsku a na Moravě jsou doloženy i další varianty holb, například s optickým nebo vaflovým dekorem. Jako příklad lze uvést holbu ze světle zeleného až zelenomodrého skla z Riegrova náměstí v Kroměříži (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 145), která však pochází až z 2. poloviny 17. století. Holba s vaflovým de-

korem a mírně kónickým tělem je uváděna z Ústí nad Labem (*Čvrková – Černá 2007*, 87, obr. 6: 1). Z holby nebo válcovité číše s vaflovým dekorem pocházejí fragmenty z Karviné.

Unikátní holba vyrobená z lehce nazelenalého skla a zdobená rytým dekorem byla nalezena na Krnovské ulici. Holba je vysoká 106 mm, její tělo se směrem nahoru kónicky zužuje a od ústí je odděleno hladkým vláknem. V horní a dolní části je tělo zdobeno rytými rozvilinovými ornamenty, mezi nimiž je šrafovanými pruhy vymezen pás s nápisem ...*FROELICH:IN:GOT..ES:...* Dno je ovinuto silným hladkým vláknem (obr. 39; *Vaňurová 2023a*, 213–214, obr. 21).

Ze stejné dílny může pocházet pohár zdobený v identickém stylu s rytým nápisem ...*IN GO...* (GOTT), který byl nalezen na Panské ulici 6 v Brně (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 21, fig. 15b). Holba podobného tvaru jako opavský exemplář, ale zdobená emaily a náboženským nápisem, byla nalezena na Pražském hradě (*Podliska 2003*, obr. 3; *Veselá 2003*, 19, tab. 2: IV.2). V Praze, například na Starém městě, jsou doloženy i holby s rytým dekorem (*Podliska 2003*, 24, 27).

3.4.4.2 Typ IV.2 – drobné nádoby s uchem

Sporadicky se v archeologických souborech objevují drobné nádoby s válcovitým tělem opatřené jedním uchem. Spodní část takové drobné válcovité holby (nebo čísky) s uchem byla zachycena na Kostelní ulici v Ostravě (obr. 29: IV.2). Nádoby podobného tvaru jsou známy z Brna (*Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005*, 179, obr. 20: IV.2; *Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 125, fig. 32) a Bratislavy z kontextu 17. století (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 128). Výroba nádob tohoto tvaru je doložena ve sklárně v Reichenau (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 71, fig. 110).

3.4.5 Typ V – džbány a konvičky⁷⁵

Oba tyto typy nádob sloužily k servírování nápojů při stolování. Pokud se nezachová větší torzo, je obtížné odlišit od sebe džbány (bez výlevky) a konvice (s výlevkou v okraji nebo s trubicovitou výlevkou připojenou na tělo). Vzácně se konvičky a džbánky objevují již ve středověku, ale více se rozšířily teprve s renesanční kulturou stolování. Na Moravě a v Čechách se nejčastěji objevují v provedení z lehce nazelenalého skla s optickým dekorem, méně často s tělem spirálovitě ovinutým vláknem nebo promáčkávanou páskou (*Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005*, 181).

Obr. 39: Holba z Opavy — Krnovské ulice (Vaňurová 2023a, obr. 21)

Mezi dražší zboží patřily džbány z kobaltově modrého nebo fialového skla zdobené optickým dekorem či malbou emaily a zlacením. Několik džbánů z kobaltově modrého skla s dekorem pochází ze Strachotína (Sedláčková 2001b, obr. 2: 28–31), Pouzdřan (Sedláčková 2003, obr. 3: 2–4), Brna, Prostějova a Mikulova (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 102), kde byl nalezen i džbán zdobený emaily. Celý džbán s emailovou výzdobou s motivem bajky o lišce a husách a s letopočtem 1595 je uložen v UPM v Praze (Drahotová a kol. 2005, bar. příl. ke kapitole 3: obr. 5). Džbán ze sytě fialového skla zdobený emaily byl nalezen v Olomouci (Sedláčková ed. 1998, 73).⁷⁶ Mezi vzácné nálezy patří džbány z opakního červeného skla (Sedláčková 2001b, 48) a z filigránového skla (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 103–104). V prostoru moravsko-slezského pomezí bylo zatím nalezeno pouze několik džbánek a konviček.

3.4.5.1 Typ V.1. — džbány

Na rozdíl od konviček postrádají džbány výlevku a mají většinou širší válcovité hrdlo, tělo bývá kulovité nebo hruškovité. V oblasti moravsko-slezského pomezí jsou džbány doloženy zatím pouze dvěma exempláři z Opavy.

V roce 1961 bylo při stavbě kina Mír na Kolářské ulici v objektu 5/61 nalezeno torzo džbánu s hrdlem spirálovitě ovinutým hladkým vláknem a s páskovým ouškem (obr. 40: 2). Podobný exemplář byl nalezen v Brně na Mečové ulici 2 a je datován před polovinu 17. století (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 103). Druhý exemplář představuje spodní část džbánu s kulovitým tělem spirálovitě ovinutým hladkým vláknem, který byl nalezen ve výplni jímky 515 na Drubežím trhu. Džbán byl vyrobený z lehce nazelenalého skla draselná-vápenatého složení (obr. 40: 1; tab. 10: A3). Oba opavské exempláře svým provedením patří mezi jednodušší výrobky.

Dekor v podobě spirálovitě ovinutého vlákna se uplatnil i na džbánech v Čechách, jak dokládají například nálezy z Dominikánské ulice v Plzni (Frýda 2007, tab. 10: 10), Hradební ulice v Chrudimi (Vaňurová 2023b, 481, 495, Fig. IV/104–35) a náměstí Republiky v Praze (Podliska – Prokopová 2011, obr. 6: 4). Celý džbán s páskovým ouškem a baňatým tělem ovinutým vláknem z 1. poloviny 17. století je uložen ve sbírkách UPM v Praze (Drahotová a kol. 2005, 152, obr. 12). Džbány s tělem zdobeným hladkými vlákny byly používány při stolování nejenom v českých zemích, ale také na Slovensku⁷⁷ a v Polsku.

Torza tří džbánů byla nalezena ve Vratislavi na ulici sv. Antonína a Kazimíra Velkého. Dva džbány mají kulovité tělo ovinuté hladkým vláknem (*Nowosielska 2004*, 76, 79, ryc. 4: 4, 11: 4), zatímco tělo třetího džbánu má nerovný povrch, který zřejmě vznikl zchlazením nádoby ve studené vodě. Tento postup byl používán při výrobě tzv. ledového skla, které bylo oblíbené v Benátkách od 16. století (*Nowosielska 2004*, 79, ryc. 13: 1).

3.4.5.2 Typ V.2 – konvičky

Ani konvičky nepatří mezi příliš obvyklé tvary dutého skla. Ve slezském prostředí je známe zatím pouze z kostela sv. Martina v Bohušově, z Opavy – Dolního náměstí 18, Horního náměstí a z dominikánského kláštera.

Téměř v celistvosti se zachovala konvička s ústím zformovaným do výlevky (varianta V.2a) nalezená na Dolním náměstí 18 (obr. 76; *Teryngerová 1997a*, obr. 1: 2). Konvička je vysoká ca 16,7 cm a má hruškovité tělo zdobené optickým dekorem jemných šikmých žebířů, které plynule přechází v hladké hrdlo. Dno je dvakrát ovinuté hladkým vláknem. Tělo konvičky je tenkostěnné a kolem maximální výdutě je ovinuta promáčkávaná páska. Ta plnila funkci nejenom estetickou ale také praktickou, neboť zpevňovala křehké tělo nádoby. Z podobné konvičky zřejmě pochází horní část s hladkým hrdlem a výdutí se šikmými žebry (obr. 40: 3; *Teryngerová 1997a*, obr. 1: 1).

Konvička s optickým dekorem a promáčkávanou lištou je známa z Pekařské ulice v Olomouci (*Drahotová a kol. 2005*, 181; *Sedláčková ed. 1998*, 97) z kontextu 1. poloviny 17. století. Konvička je vysoká 18,8 cm a kolem dna a maximální výdutě má ovinuté hladké vlákno. Stejně jako opavský exemplář, i tato konvička je vyrobena z lehce nazelenalého skla. Další konvičky i džbány z nazelenalého skla s optickým dekorem žebířů jsou doloženy například v Nymburku (*Sedláčková ed. 1997*, 44–46) a Ústí nad Labem – Předmostí čp. 43 (*Čvrková – Černá 2007*, 83, obr. 4A).

Specifickou variantou jsou drobné konvičky z lehce nazelenalého až našedlého skla s nezdobeným tělem a hrdlem ovinutým zvlněnou páskou, které byly zachyceny při výzkumu dominikánského kláštera. Fragmenty čtyř identických konviček byly nalezeny v zazděné prostoře v kryptě Jana Vojska z Bogdunčovic (obr. 40: 7–9), jedna v severozápadním rohu krypty v Moravské kapli a nejméně dvě další v sakristii kostela sv. Václava (obr. 40: 4, 10). Všechny jsou velmi subtilní, vyrobené z tenkostěnného skla nízké

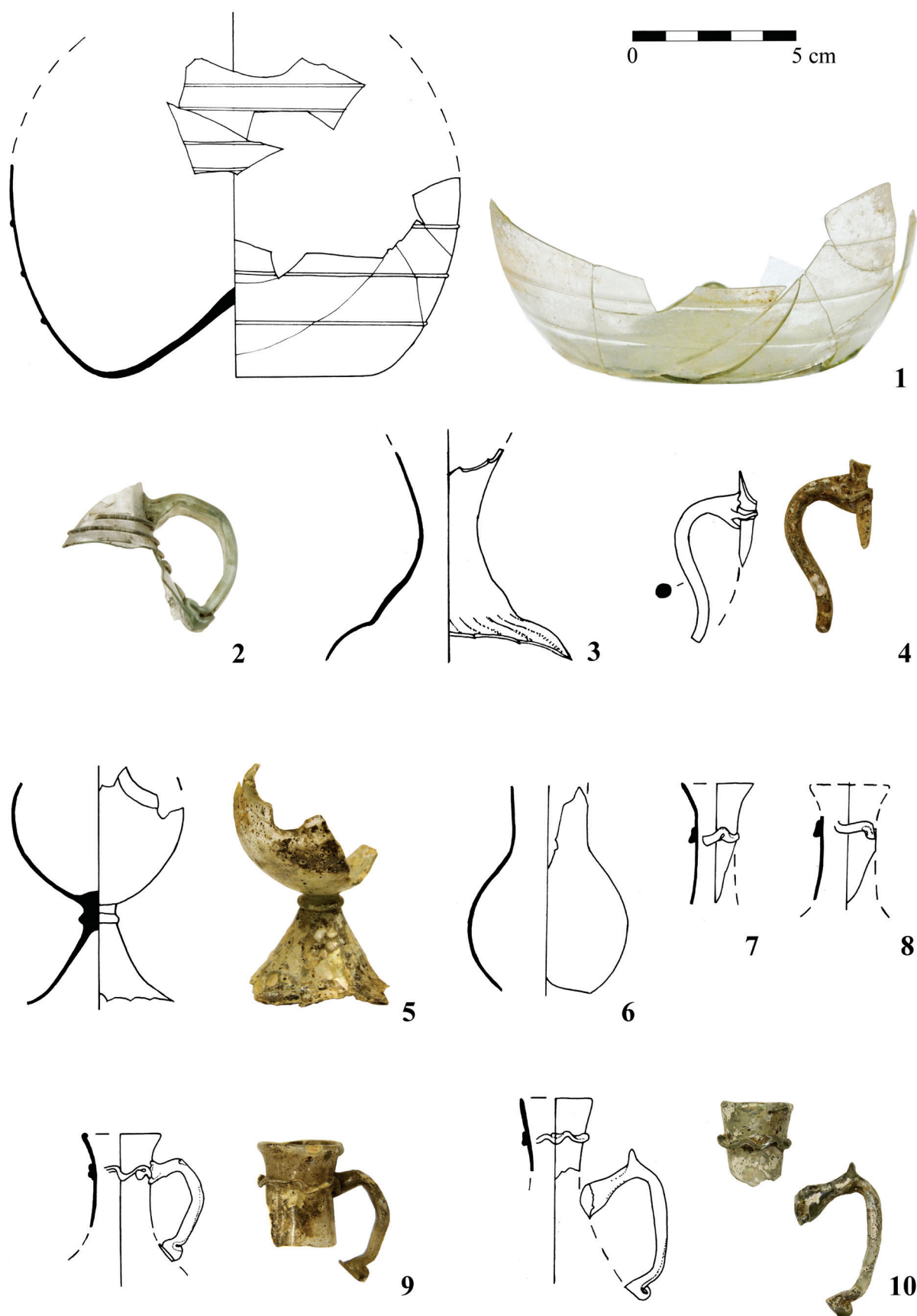
kvality. Konvičkám mohou náležet i torza kulovitých těl z bezbarvého skla. U jednoho exempláře se dochovala i část vyšší zvonovité nožky (obr. 40: 5–6). Jejich datace do období renesance je nejistá, neboť pohřební krypta, kde bylo nalezeno vyřazené bohoslužebné nářadí, byla užívána až do 1. třetiny 18. století (*Šikulová 1970*, 67). Vzhledem k drobným rozměrům a provedení mohly tyto nádoby sloužit při bohoslužbách jako tzv. mešní konvičky. Z podobné konvičky může pocházet i ouško z kostela sv. Martina v Bohušově, z kontextu 16. století (*Sedláčková 2011a*, obr. 131: 8; 132: 3).

Mezi ojedinělé tvary v českých zemích patří konvice s trubicovitou výlevkou (varianta V.2b). Z takové konvice pravděpodobně pochází výlevka z čirého skla se zatavenými vlákny, která byla součástí souboru renesančního skla z domu Macáků z Ottenburku na Horním náměstí v Opavě (obr. 30: V.2b; *Štěrbová – Pavelčík 1997*, 163). K takto zdobené konvici se zatím v českých zemích nepodařilo najít analogie, ovšem konvičky s trubicovitou výlevkou jsou doloženy v několika moravských souborech, například v Olomouci – Michalské ulici 3, na novokřtěnském dvoře ve Strachotíně (*Sedláčková 2001b*, 48, obr. 3: 53) a na Kozí ulici v Brně (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 104).⁷⁸

3.4.6 Typ VI – láhve⁷⁹

Kromě nápojového skla tvoří významnou součást téměř všech renesančních souborů skel v českých zemích láhve různých variant. Ze středověku přetrvávají láhve s kulovitým až hruškovitým tělem, pouze vzácně se však před polovinou 16. století setkáváme s láhvemi čtyřbokými. Od 2. poloviny 16. století byly používány i láhve víceboké a válcovité, které však nedosáhly takové obliby. Specifickou skupinu představují poutnické láhve s drobnými oušky a nádoby označované jako „vázy“ s výrazně rozšířeným okrajem.

V prostoru moravsko-slezského pomezí patří mezi nejběžnější právě láhve s hruškovitým nebo kulovitým tělem, které mohly být používány při stolování i ke skladování, a láhve čtyřboké. Zatím postrádáme doklady o užívání zvláštního typu láhví, tzv. kutrolfů, s jedním nebo více stačenými hrdly. Ani láhve válcovité a víceboké nejsou ve 2. polovině 16. a v 1. polovině 17. století spolehlivě doloženy.⁸⁰ Jediný exemplář, bohužel bez bližší datace, pochází z Hradní ulice v Ostravě.

Obr. 40: Zlomky džbánů a konviček. Opava. 1 – Drůbeží trh; 2 – Kolářská ulice; 3 – Dolní náměstí 18; 4-10 – dominikánský klášter

3.4.6.1 Typ VI.1. — láhve s hruškovitým nebo kulovitým tělem

Nejrozšířenějšími láhvemi zůstaly i v renesanci láhve s hruškovitým nebo kulovitým tělem a vyšším hrdlem, které se objevují s různou úpravou dna a v provedení bez dekoru nebo s optickým dekorem. Obvykle jsou vyrobeny ze skla nazelenalé barvy.

V oblasti moravsko-slezského pomezí se setkáváme nejčastěji s láhvemi s nízkou patkou v podobě dutého prstence a s láhvemi se dnem několikanásobně ovinutým hladkým vláknem. Doloženy jsou i exempláře s mírně vpíchnutým dnem bez úpravy, méně často se dnem ovinutým vláknem promačkávaným rádélkem nebo zaštípaným. U velké části nálezů se zachovala pouze spodní část, proto často není možné určit, zda torzo pochází z láhve s hruškovitým (varianta VI.1a) nebo kulovitým tělem (varianta VI.1b). Obě tyto varianty se v archeologických kontextech objevují paralelně.

Několik láhví s hruškovitým nebo kulovitým tělem obsahoval soubor z Opavy, z Horního náměstí, parcely 178. Minimálně po jednom kuse zde byly zastoupeny láhve s vpíchnutým dnem bez úpravy a se dnem několikrát ovinutým hladkým vláknem (obr. 41: 6), nejméně čtyři kusy mají nízkou zvonovitou patku (průměr patek ca 75, 80, 85 a 100 mm; obr. 41: 7). Láhve s různou úpravou dna byly nalezeny i v jímce 512 ve vnitrobloku Pekařská–Kolářská (Vadurová 2023a, 199). První láhev, vyrobená z lehce nazelenalého až zelenomodrého skla, má dno ovinuté páskou promačkávanou rádélkem (obr. 41: 4). Druhá láhev je z lehce nazelenalého skla a kolem dna o průměru 94 mm má ovinuté zaštípané vlákno (obr. 41: 5). S láhvemi s takto upravenými dny se ve Slezsku i na Moravě setkáváme pouze výjimečně. Z třetí láhve, pravděpodobně s hruškovitým tělem, se zachovala horní část z bezbarvého skla.

Poměrně početně byly láhve s hruškovitým nebo kulovitým tělem zastoupeny v odpadních jímkách na Kolářské ulici. V jímce I/61 zde bylo nalezeno nejméně 11 láhví z téměř bezbarvého či lehce nazelenalého až zeleného skla, které se kromě rozměrů liší i utvářením dna a hrdla. Zatímco některé mají jednoduchý vně vykloněný okraj, jiné mají okraj ovinutý silným vláknem. Kolem dna je nízká zvonovitá patka nebo jen hladké vlákno. Jedna z láhví, z téměř bezbarvého skla, je navíc zdobena jemnými svislými žebry. Za starší nálezy lze pokládat zkorodované zlomky čtyř láhví ze silnostěnného skla a zlomky s optickým dekorem šikmých žebíků. Torza nejméně pěti dalších láhví s dutým prstencem kolem dna byla nalezena v objektu 4/61.

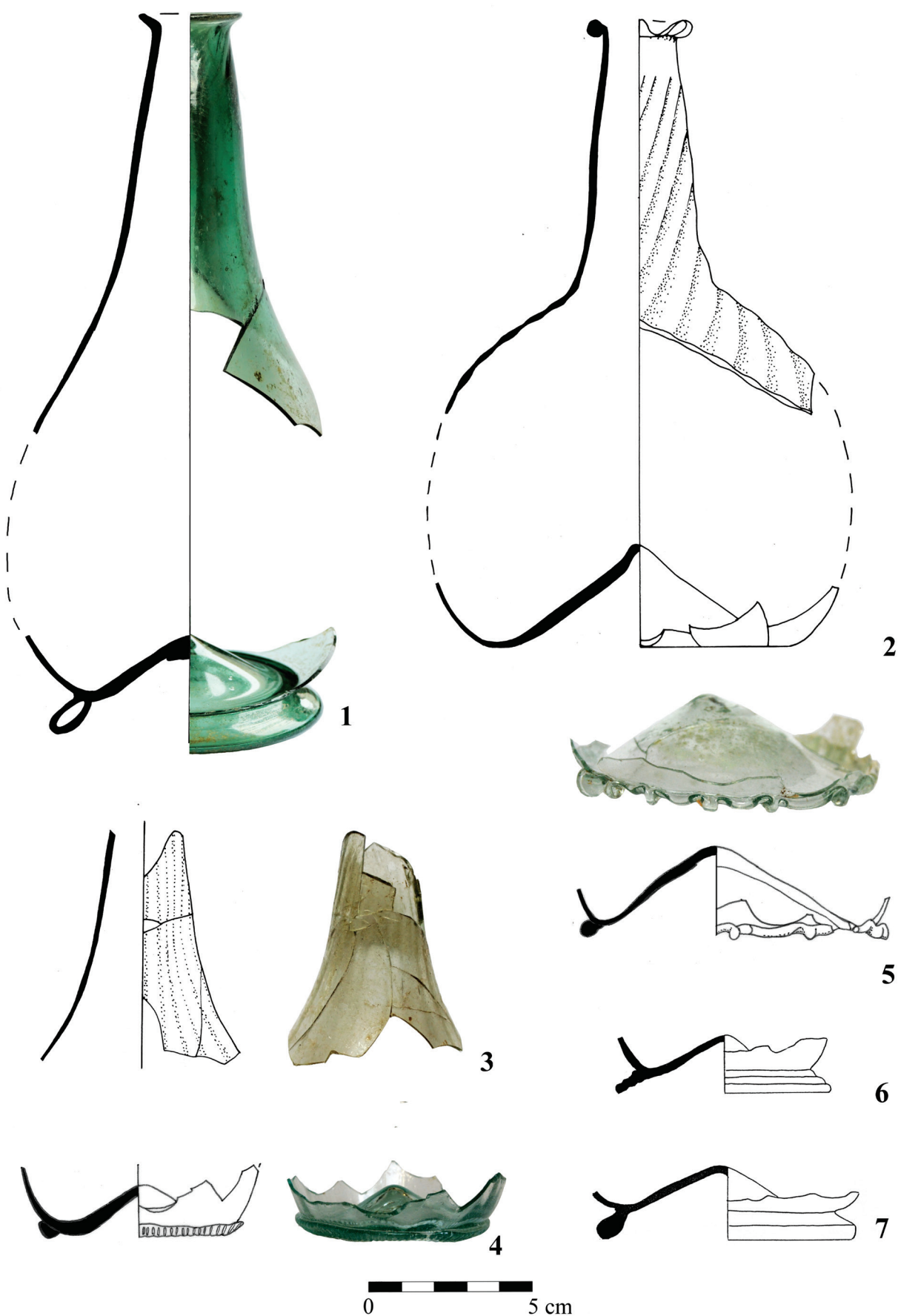
Torza nejméně pěti láhví s hruškovitým tělem byla získána z horních vrstev výplně jímky 515 na Drůbežím trhu (obr. 41: 1). Tyto láhve mají kónické hrdlo s mírně vykloněným okrajem a vpíchnuté dno s nízkou zvonovitou patkou, liší se ale rozměry. Zatímco nejmenší exemplář měl průměr dna s patkou pouhých 55 mm, největší téměř 105 mm. U jedné analyzované láhve bylo zjištěno, že byla vyrobena ze sytě zeleného skla draselno-vápenatého složení (tab. 10: A44). Čtyři tvarově shodné láhve s kulovitým tělem z nazelenalého skla byly nalezeny v odpadní jímce 500 na téže lokalitě. Všechny mají vyšší štíhlé hrdlo (vysoké ca 70–80 mm) a kolem okraje (průměr 25–32 mm) mají ovinuté hladké vlákno. Pouze jedna z láhví je zdobena optickým dekorem šikmých žebíků (obr. 41: 2), ostatní jsou bez dekoru. Tyto láhve byly získány z vrstvy obsahující smíšený soubor pozdně gotického a renesančního skla z 16. století. Pomocí při bližší dataci však může složení skla. U jedné z nezdobených láhví analýzy odhalily, že je vyrobena ze skla renesanční receptury typické pro 2. polovinu 16. až 3. čtvrtinu 17. století (tab. 10: A32). Je tedy pravděpodobné, že i další láhve pocházejí až z 2. poloviny 16. století (viz Vadurová 2021c, 245–247, 257).

Ojedinělým nálezem je horní část láhve zdobené svislými žebry, která byla nalezena na Dolním náměstí 18. Láhev se od ostatních nálezů odlišuje nejen dekorem, ale i použitou sklovinou — je totiž vyrobena z čistého bezbarvého skla (obr. 41: 3). Torzo může pocházet z podobných nádob, jaké byly nalezeny v Brně na Mečové ulici 2 a jsou označovány jako karafy (Jordánková – Rohanová – Sedláčková 2014, 25, P4: 8; Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 119).

Jednotlivými nálezy jsou láhve s hruškovitým nebo kulovitým tělem doloženy v Opavě v minoritském klášteře, na náměstí Osvoboditelů a také v Ostravě. Z polského Slezska lze zmínit například nálezy z Vratislavi, z ulice sv. Antonína a Kazimíra Velkého (Nowosielska 2004, ryc. 10: 1–5).

3.4.6.2 Typ VI.2 — čtyřboké láhve

Čtyřboké láhve byly v období renesance a baroka běžně užívané zřejmě převážně ke skladování tekutin. Výroba těchto láhví nebyla náročná,⁸¹ což vedlo k jejich rozšíření téměř do všech měšťanských domácností. Kromě nezdobených exemplářů z nazelenalého skla jsou doloženy také láhve zdobené, nejčastěji optickým dekorem, emaily nebo rytým dekorem. Vedle výrobků z nazelenalého skla byly oblíbené láhve ze skla sytě modrého, vzácně se objevují exempláře z filigránového

Obr. 41: Láhve s hruškovitým nebo kulovitým tělem. Opava. 1-2 — Drůbeží trh; 3 — Dolní náměstí 18; 4-5 — Horní náměstí — Pekařská — Kolářská; 6-7 — Horní náměstí, parcela 178

skla. Na Moravě, v Čechách i ve Slezsku jsou ve 2. polovině 16. a 1. polovině 17. století doloženy převážně láhve bez dekoru.

Několik nezdobených exemplářů pochází z Opavy. Horní část láhve vyrobené z lehce nazelenalého skla, kterou lze datovat do závěru 16. století až počátku 17. století, byla nalezena v jímce 515 na Drůbežím trhu. Láhev má nízké hrdlo s vně vykloněným okrajem a tělo široké 105 mm. Nejméně tři čtyřboké láhve, dvě z nazelenalého skla a jednu ze skla hnědého, obsahoval soubor z Dolního náměstí 18. Z první se zachovalo dno s částí stěn a horní část s nízkým hrdlem (Teryngerová 1997a, 70–71, obr. 4: 1). Tělo je široké ca 100–105 mm. Z druhé láhve z nazelenalého skla se zachovalo dno. Z láhve z hnědého skla pochází pouze fragment těla. Čtyřboké láhve z hnědého až hnědofialového skla byly užívány souběžně s láhvemi ze skla nazelenalého, ale jsou méně časté. Doloženy jsou například v Brně na České 6 (Břečková – Staněk 2016, 27). Nejméně další dvě nezdobené láhve pravděpodobně se čtyřbokým tělem a nízkým hrdlem⁸² byly nalezeny na Horním náměstí, na parcele 178. První láhev má nízké hrdlo a tělo široké ca 135 mm, druhá má kónické hrdlo a tělo široké 82 mm.

Ojedinělým nálezem v rámci Opavy zůstává torzo láhve z tmavě modrého skla, které bylo získáno z jímky 5/61 na Kolářské ulici (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 112, tab. 18: A245). Tělo láhve je široké 79 × 74 mm a plynule přechází v nízké hrdlo s vně vykloněným okrajem (obr. 42: 3). Láhev je vyrobena z draselnovo-vápenatého skla obarveného kobaltem (tab. 12: A245). Přestože pochází z kontextu datovaného do 1. poloviny 17. století, byla vyrobena starší technologií bez přídavku NaCl (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 253). Čtyřboké láhve z tmavě modrého skla jsou doloženy na řadě lokalit na Moravě i v Čechách, například na České 6 v Brně (Břečková – Staněk 2016, 27) a na Dolním náměstí v Olomouci (Sedláčková ed. 1998, 45). Olomoucký exemplář podle Hedviky Sedláčkové představuje výrobek českých skláren z 1. poloviny 17. století. Stejný původ můžeme předpokládat i u láhve z Opavy.

V Ostravě dokládá užívání čtyřbokých láhví v období renesance nález z Masarykova náměstí. Část čtyřboké láhve z nazelenalého skla byla získána i z hradu Cvilín u Krnova (Sedláčková 2004a, 373).

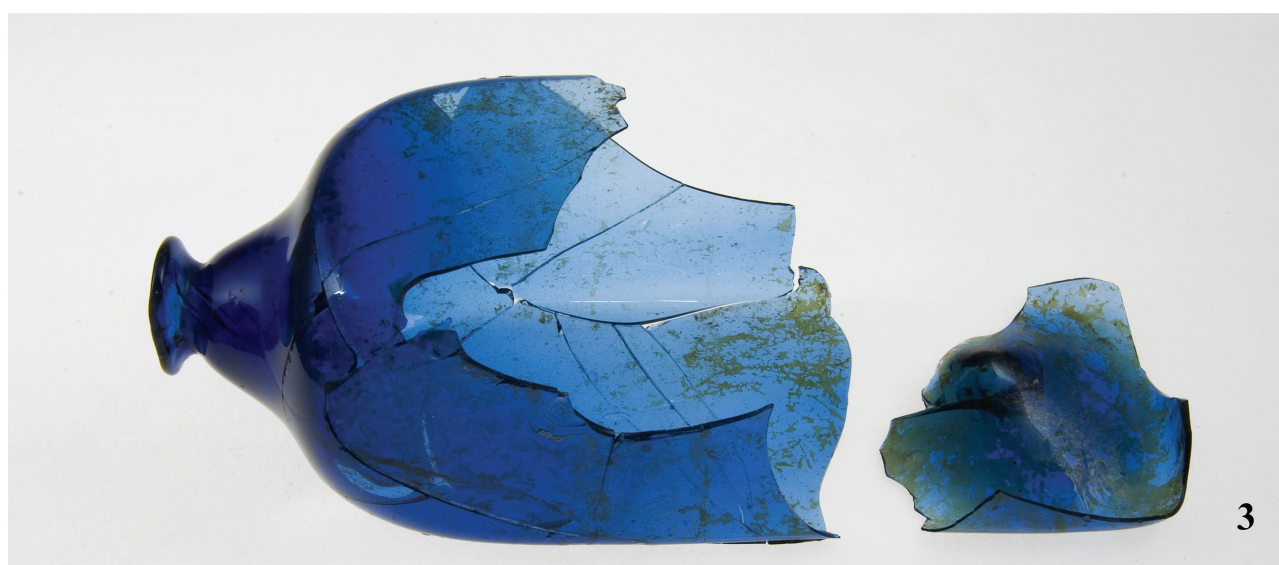
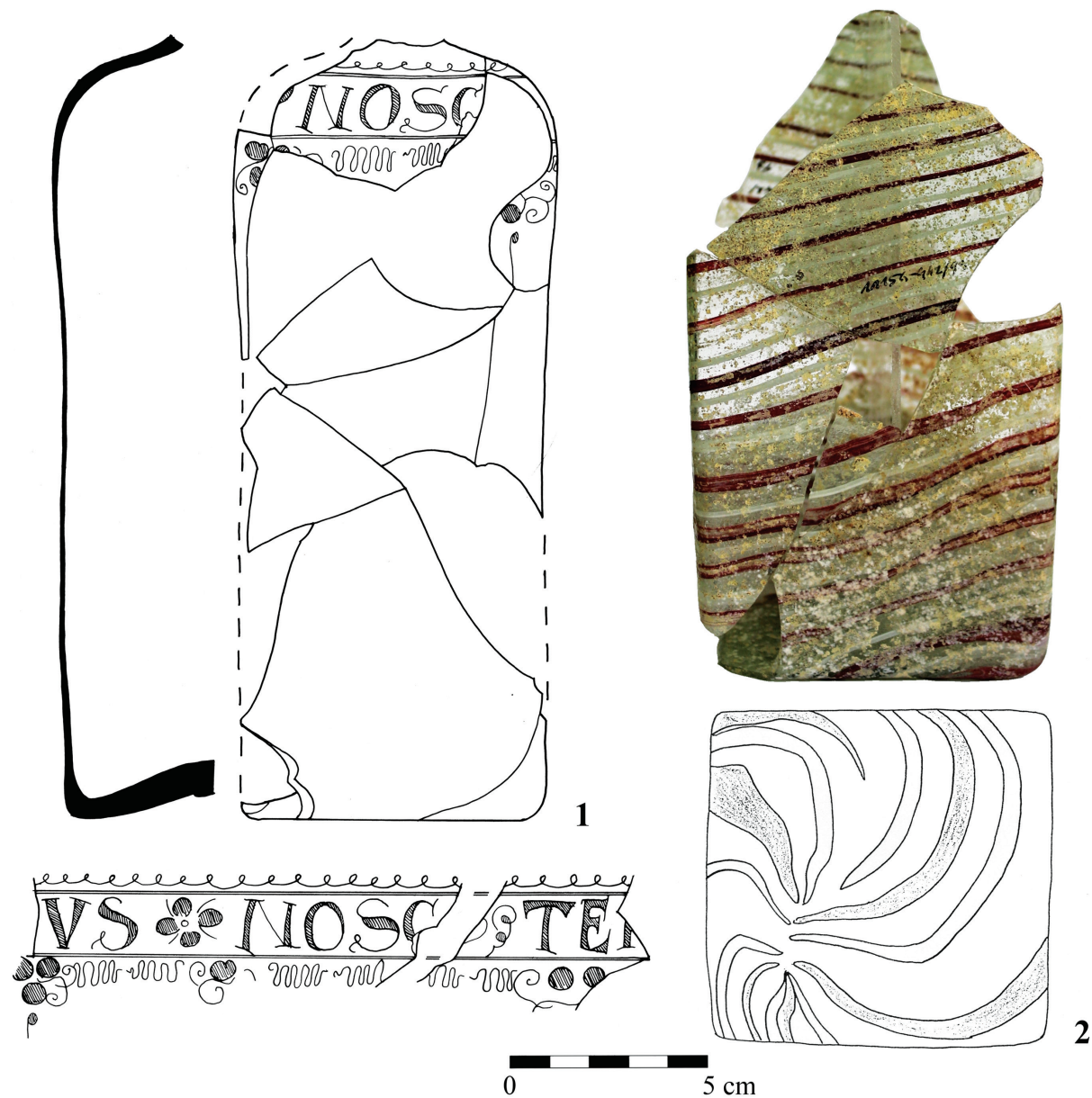
Zdobené exempláře jsou v archeologických kontextech z prostoru moravsko-slezského pomezí doloženy zatím pouze několika kusy. Prvním z nich je torzo čtyřboké láhve s dekorem rytým diamantovým hrotem, které bylo v roce 1972 nalezeno na Hradecké

ulici v Opavě (obr. 42: 1) v odpadní jámě s materiálem ze 17. století. V horní části je opatřena nápisem *NOSC. TE..VS* vymezeným rytými vodorovnými liniemi, pod nímž je vzor v podobě husté vlnovky a stylizovaných rostlinných úponků doplněných šrafováním. Její původní výška přesahovala 20 cm. V souboru byla i nezdobená čtyřboká láhev, z níž se zachovalo pouze dno a horní část těla. Oba exempláře byly vyrobeny z nazelenalého skla a měly tělo široké ca 80 mm (Vaňurová 2023a, 202, obr. 11: 1). Analogie k tomuto exempláři lze nalézt v Brně na Jakubském náměstí, kde byly získány fragmenty láhve s rytým dekorem tulipánů z 2. poloviny 17. století (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 114). Ze Slovenska pocházejí podobně zdobené láhve ze Stropkovského hradu (Kotorová-Jenčová 2009, obr. 5: 2).

Vzácně se setkáváme s láhvemi zdobenými vtavenými skelnými vlákny ze skla jiné barvy, než z jakého bylo vyrobeno tělo nádoby. Nejčastěji se jedná o vlákna z bílého opakního skla (filigrán). Ve zkoumaných souborech z moravsko-slezského pomezí jsou doloženy láhve zdobené střídavě bílými a červenými vlákny.

Spodní část čtyřboké láhve s tímto dekorem byla nalezena na Horním náměstí na parcele 178 (obr. 42: 2; Štěrbová – Pavelčík 1997, 163). Barevná vlákna se spirálovitě stáčíjí kolem těla širokého ca 95 mm. Fragmenty dvou stejně zdobených láhví byly získány při výzkumu dominikánského kláštera z kostela sv. Václava. Všechny tři uvedené opavské exempláře byly vyrobeny z nazelenalého skla a barevná vlákna byla zatavena pouze na povrchu skla, nikoliv ve hmotě. Z Moravy známe analogické exempláře například z Běhounské ulice v Brně a z Veselí nad Moravou (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 111),⁸³ z Čech lze uvést například rekonstruovaný exemplář z Hradební ulice v Chrudimi (Vaňurová 2023b, 493–494, Fig. IV/117).

Výroba čtyřbokých láhví s vtavenými jinobarevnými vlákny je doložena v českých sklárnách, například v Rejdicích (Hejdová 1981) a Broumech (Žegklitz 2011, 182). Podle Eugena Czihaka bylo filigránové sklo vyráběno i ve slezských sklárnách (Czihak 1891, 96–97, obr. 22–24), což dokládají nálezy ze sklárny Sklená u Pustých Žibřidovic, mezi nimiž byl zlomek čtyřboké láhve zdobené filigránem (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 41, tab. 32: A513). Analýzy vybraných filigránových skel z moravských a českých lokalit, ale také z Vídně a Bratislavy, ukázaly na dvě různé výrobní technologie nebo vývoj technologií v čase (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 259–260). Tyto rozdílné technologie se projeví i v rámci nálezů z Pustých Žibřidovic.

Obr. 42: Čtyřboké láhve z Opavy. 1 – Hradecká ulice; 2 – Horní náměstí, parcela 178; 3 – Kolářská ulice (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 112)

3.4.6.3 Typ VI.3 – poutnické láhve⁸⁴

Stejně tvary poutnických láhví, jaké jsou známy již ze závěru středověku, se v nezměněné podobě udržely ještě v průběhu 17. století. Tělo má oválný průřez a bývá zdobené optickým dekorem, na přechodu těla a hrdla jsou nasazena dvě drobná ouška. Poutnické láhve jsou běžnou součástí renesančních souborů v Čechách a na Moravě, většinou jsou však zastoupeny pouze jednotlivými kusy. Jako příklad lze uvést nálezy z Brna, Mikulova (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 115–116), Pouzďřan (*Sedláčková 2003*, obr. 3: 5), Kralic nad Oslavou (*Vaňurová – Rohanová 2023*, obr. 7: 1), Plzně (*Frýda 2007*, tab. 4: 10, tab. 9: 4–5, tab. 12: 7) a Prahy (*Podliska 2003*, 28; *Veselá 2003*, tab. 2: V.2). Výjimkou je novokřtěnský dvůr ve Strachotíně, kde bylo nalezeno nejméně 22 poutnických láhví (*Sedláčková 2001b*, 49–50, obr. 3: 54–58). Výrobu poutnických láhví v Čechách dokládají nálezy z přelomu 16. a 17. století z Rejdic (*Stará 2011*, obr. 4).

Na moravsko-slezském pomezí jsou poutnické láhve z 2. poloviny 16. až 1. poloviny 17. století zastoupeny pouze minimálně. Téměř kompletní exemplář z lehce nazelenalého skla byl nalezen na Krnovské ulici v Opavě, v jámě zasypané v závěru 1. čtvrtiny 17. století (*Šikulová 2004*, 27). Láhev má hladké hrdlo s okrajem o průměru 28 mm a baňaté zploštělé tělo zdobené optickým dekorem protáhlých čoček. Dno je ovínuto hladkým vláknem a má oválný půdorys (55 × 44 mm). Odhadovaná původní výška láhve je ca 135 mm (obr. 43: 1). Podobná láhev s optickým dekorem čoček je známa z Olomouce – Pekařské ulice 9 (*Sedláčková ed. 1998*, 98). Její dno je ale na rozdíl od opavského exempláře ovínuto dvěma řadami zaštipaného vlákna. Další poutnická láhev z nazelenalého skla, z níž se dochoval pouze zlomek výdutě s ouškem, byla nalezena na Hradecké ulici v Opavě (obr. 43: 2). Vzhledem k použité sklovině lze u obou opavských exemplářů uvažovat o původu v regionálních sklárnách.

3.4.6.4 Typ VI.4 – vázy⁸⁵

Mezi lahvovitě tvary jsou řazeny i vázy a karafy, které jsou v českých zemích v období renesance doloženy pouze vzácně. Unikátem je okraj nádoby z červeného opakního skla nalezený při výzkumu dominikánského kláštera v kapli/sakristii kostela sv. Václava (obr. 43: 3). Zlomek pochází z nádoby s výrazně kónickým, široce rozevřeným okrajem (průměr ca 110 mm), která byla vyrobena z draselno-vápenatého skla, jehož složení odpovídá sklům z poloviny 16. až 2. poloviny 17. století (tab. 11: B7). Na základě analogií lze předpokládat, že

se může jednat o „vázu“ s kónickým ústím a kulovitým tělem, jaké byly doloženy v Brně na Mečové 2, Panské 6–8 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 119–120) a ve Strachotíně (*Sedláčková 2001b*, 49, obr. 2: 45),⁸⁶ kde byly nalezeny nádoby identického tvaru i v keramickém provedení (*Sedláčková 2001b*, 49). Kompletní exemplář z opakního červeného skla je znám z Tullnu v Dolním Rakousku (*Wewerka 1992*, 116–119).

Na jižní Moravě jsou tyto „vázy“ dávány do souvislosti s vitikulturou a s rozdílnou kulturou stolování představovanou ve Strachotíně novokřtěnci (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 17). Pokud fragment z dominikánského kláštera v Opavě pochází z „vázy“, jednalo by se o jediný doklad severně od Brna. V tomto případě lze však vyloučit vazbu na novokřtěnské prostředí.

3.4.7 Typ VII – čočkovité láhve⁸⁷

Specifickým tvarem dutého skla jsou nádoby označované jako láhve s čočkovitým tělem nebo čočkovité láhve. Většinou bývají vyrobeny ze skla kobaltově modrého, méně často sytě zeleného, bezbarvého nebo fialového. Dlouhé přezívání tohoto tvaru dutého skla dokládají nálezy ze Slovenska (*Pišútová – Kautman 2013*, 225–227), kde jsou doloženy láhve z různě zbarveného skla ještě v 19. století. Také v Německu se setkáváme s láhvemi v různém barevném provedení (*Birgit – Schaich 2007*, 206–208). Přestože se s nimi v prostoru moravsko-slezského pomezí setkáváme již v 1. polovině 16. století (viz kapitulu 3.3.14), častěji se v archeologických souborech objevují až ve 2. polovině 16. století.

Několik těchto láhví bylo nalezeno v opavských odpadních jámkách. Z Dolního náměstí 18 byla získána téměř celá láhev s čočkovitým tělem vyrobená z kobaltově modrého skla (*Teryngerová 1997a*, 71–72, obr. 2: 2). Další láhev z takto zbarveného skla, ze které se zachoval pouze zlomek silnostěnného dna, pochází z kaple (sakristie) kostela sv. Václava u dominikánského kláštera. Také na místě domu Macáků z Ottenburku na Horním náměstí bylo získáno torzo čočkovité láhve (*Štěrbová – Pavelčík 1997*, 169, obr. 3: 3). Horní část další láhve s čočkovitým tělem z tmavě modrého skla byla nalezena v Krnově na ulici Školní a Požárníků v suterénu č. 1. Ten byl součástí domu, který stál v 16. až 1. polovině 17. století v přední části parcely (*Sedláčková 2015*, 320–321).

Láhve s čočkovitým tělem byly oblíbené i na Moravě, jak dokládají nálezy z Brna, Mikulova a Olomouce. Na Mečové ulici 2 v Brně byly zachyceny dvě láhve z tmavě modrého a jedna láhev ze sytě zeleného skla

Obr. 43: Poutnické láhve a „váza“ z Opavy. 1 – Krnovská ulice; 2 – Hradecká ulice; 3 – dominikánský klášter

datované do 2. poloviny 17. století. Starší exempláře z tmavě modrého a fialového skla pocházejí z Orlí ulice 10 (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 194–195). Obě barevné varianty jsou spolu s láhví z červeného opakního skla zastoupeny také na Brněnské ulici v Mikulově již v závěru 16. století a 1. třetině 17. století (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 195–196). V Olomouci byly láhve z kobaltově modrého a sytě zeleného skla nalezeny na Dolním náměstí 7/194 (Sedláčková ed. 1998, 45), Pavelčákově ulici a Biskupském náměstí 1 (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 194). V Čechách jsou čočkovité láhve doloženy méně početně, například v Hradci Králové (Sedláčková – Rohanová et al. 2016, 194), na Pražském hradě (Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005, 174, obr. 15; Veselá-Žegklitzová 2009, obr. 4: 7) a v Chrudimi (Vadurová 2023b, 494).

Velmi vzácně se v archeologických kontextech objevují čočkovité láhve s „plným“ tělem, tedy bez dutiny uvnitř, které mohly sloužit k žehlení textilu nebo jako hladítka při zpracování kůží.⁸⁸ Takový exemplář byl nalezen na České ulici 6 v Brně (viz Břečková – Staněk 2016, 26). Na moravsko-slezském pomezí však tato varianta čočkovitých láhví není zatím doložena.

3.4.8 Typ VIII – misky a talíře⁸⁹

V období renesance se v prostředí vyšších společenských vrstev při stolování začínají používat talíře a mísy, což dokládají i četná dobová vyobrazení. Přestože se nejstarší skleněné misky a talíře vzácně objevují již ve středověku,⁹⁰ v průběhu raného novověku ještě stále představují ojedinělý tvar dutého skla. Mnohem častěji byly tyto nádoby používány v provedení z jiných materiálů, především z keramiky nebo dřeva.

3.4.8.1 Typ VIII.1 – misky

Unikátním nálezem je fragment okraje pravděpodobně misky s polokulovitým nízkým tělem (nebo poháru s miskovitou kupou) z tmavě modrého skla, který byl nalezen na hradě Starý Jičín. Tato miska byla zdobena broušeným dekorem, jež se nepodařilo rekonstruovat. Podobné misky z modrého i nazelenalého skla, z nichž některé byly zdobeny rytím, byly vyzvednuty z vraku obchodní lodi, která se potopila v závěru 16. století u pobřeží dnešního Chorvatska, nedaleko města

Gnalić (*Lazar – Willmott 2006*, 43, 45, 60–61, plate 9: 1, 3). Vzhledem k malému objemu těchto misek je nepravděpodobné, že by byly používány k servírování pokrmů. Spíše mohly sloužit jako nápojové sklo, například k pití čaje. Misky a talíře z modrého skla jsou doloženy například v sortimentu skláren v Reichenau, kde se objevují i exempláře zdobené rytím diamantovým hrotem (*Tarcsay 2007*, abb. 158). Zlomky dalších misek z kobaltově modrého skla pocházejí z Vídně (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, fig. 100) a ze zámku v Człuchowě (*Siembora 2017a*, 158, ryc. 4g).⁹¹

V moravských renesančních souborech jsou skleněné misky doloženy například v Brně na Mečové ulici 2. Zde byla v kontextu 3. čtvrtiny 17. století nalezena miska z tmavě fialového skla s opakními bílými vlákny a miska z čírého skla s rytím rostlinným dekorem. Fragment tazzy z bezbarvého skla s rytím rostlinným dekorem pochází z Mikulova ze závěru 16. století až 30. let 17. století (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 96–97). Miska s nízkým válcovitým tělem je doložena v Bratislavě na Ventúrske ulici (*Lesák 2009b*, fig. 3:17). Také v Čechách je zdokumentováno několik skleněných misek (*Veselá 2003*, tab. 2: IX.6). Například na Staroměstském náměstí 460/I byla nalezena miska z nazelenalého skla bez dekoru a miska z opakního bílého skla zdobená malbou konvalinek (*Podliska 2003*, 24, 28).

3.4.8.2 Typ VIII.2 – talíře

Stejně vzácně se v renesančních archeologických souborech objevují skleněné talíře. Jejich užívání, případně výrobu v prostoru moravsko-slezského pomezí dokládá pouze zlomek z modrého skla, který byl nalezen ve sklárně Sklená u Pustých Žibřidovic (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 253, tab. 32: A511). Podle Dany Rohanové ale může vyšší obsah P_2O_5 , MgO a Al_2O_3 odkazovat na původ v západoevropských sklárnách, a do sklárny ve Sklené mohl být talíř přivezen spolu se střepy určenými k přetavení.

Další talíř vyrobený z kobaltově modrého skla byl nalezen na Mečové ulici 2 v Brně v kontextu 2. poloviny 17. století (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 96). Skleněné talíře jsou doloženy také v Olomouci (*Sedláčková ed. 1998*, 94) a Praze (*Veselá 2003*, tab. 2: IX.4).

3.4.9 Typ IX – víka/pokličky⁹²

Mezi ojedinělé skleněné nálezy patří víka či pokličky, které náležely většinou k luxusním pohárům, vysokým číším či dózám. Vedle nezdobených exemplářů se objevují víka zdobená rytím dekorem rostlinných

či geometrických vzorů, optickým dekorem nebo filigránem. Sporadicky jsou poháry s víky doloženy již v 1. polovině 16. století, například v Bratislavě nebo v Brně na Petrově (*Sedláčková 2007*, 210). Jedná se ale o výrobky benátských skláren. Častěji se víka či pokličky objevují až kolem roku 1600 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 187).

Doposud jediný nález tohoto tvaru dutého skla na moravsko-slezském pomezí představuje víko s profilovanou úchytkou s kulovitým zakončením, které bylo nalezeno při výzkumu domu Macáků z Ottenburku na Horním náměstí v Opavě (*Štěrbová – Pavelčík 1997*, 163). Víko s rytím dekorem a podobně profilovanou úchytkou jako opavský exemplář je známo z Rakouska z kontextu po roce 1574/1577 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 79, fig. 125).

Ani v dalších městech v českých zemích nepatří víka mezi běžné nálezy. Několik pokliček/vík různého provedení, mj. i s optickým dekorem nebo s vtavenými bílými nitkami, bylo nalezeno v Brně na Panenské ulici v kontextu 3. čtvrtiny 17. století (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 189–190). Starší víka z 1. poloviny 17. století pocházejí z Olomouce – Michalské ulice 4/207 a Pekařské ulice 9/492. Obě víka mají po obvodu prstenec, který vznikl zaškrcením stěny nádoby (*Sedláčková ed. 1998*, 66, 97). První je vyrobeno z lehce nazelenalého skla, druhé ze skla lehce našedlého a nese dekor rytý diamantovým hrotem. Další renesanční víka zdobená rytím pocházejí ze zámku ve Veselí nad Moravou (*Sedláčková – Rohanová 2015*, obr. 10: 10) a z Orlí ulice v Brně (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 188).

V Čechách jsou víka a pokličky doloženy například v Plzni na Dominikánské ulici 2 (*Frýda 2007*, tab. 9: 20, 12: 4, 16: 1), z Prahy – Ostrovní ulice čp. 125 (*Podliska 2003*, 24, 27) a z Pražského hradu (*Veselá-Žegklitzová 2009*, obr. 1: 1).

3.4.10 Typ X – laboratorní, lékárenské a hygienické sklo⁹³

Vedle skleněných nádob určených ke stolování či skladování potravin se v archeologických souborech objevují skleněné výrobky, které našly své využití v laboratořích a apatykách. Také v měšťanských domácnostech se setkáváme se sklem hygienickým a s nádobkami na skladování mastí a tinktur. Při dataci laboratorního a lékárenského skla se potýkáme se stejným problémem jako v případě lamp a skla okenního. Jedná se totiž o funkční tvary, které nepodléhaly módě a v nezměněné podobě přetrvaly celá staletí.

Provoz laboratoře či alchymistické dílny dokládají nálezy částí destilačních aparatur (alembiků, cucurbitů), baněk, křivulí, pipet a skleněných trubic. Své využití v laboratořích našly i láhve různých tvarů a velikostí. O provozu v alchymistické dílně a jejím vybavení si lze udělat představu například na základě malby Davida Tenierse mladšího z let 1640–1650 (obr. 44).

V apatykách i domácnostech našly využití i tzv. *albarella* sloužící k ukládání léčivých masť, tinktur a dalších lékárenských substancí. Albarella mívají vně vykloněný okraj a válcovité nebo vakovité tělo. Jsou doložena například v renesančních souborech z Olomouce (*Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005*, 181) a Strachotína (*Sedláčková 2001b*, 51, 63). Ve větším počtu jsou zastoupena v pražských souborech (*Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005*, 174, obr. 15: VI.1; *Veselá-Žegklitzová 2009*, obr. 4: 12).

Do skupiny hygienického skla lze kromě urinačních nádob (urinaly) a mucholapek řadit i nádoby hruškovitého tvaru s kruhovým otvorem a dlouhou tenkou trubicí, které sloužily jako odsávačky na mateřské mléko, jaké známe například z Prahy (*Podliska – Prokopová 2011*, obr. 7) a Brna (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 204). V oblasti moravsko-slezského pomezí však zatím nejsou doloženy.

3.4.10.1 Typ X.1 – laboratorní sklo – destilační aparatury, křivule, pipety

V analyzovaných souborech z moravsko-slezského pomezí je laboratorní sklo z 2. poloviny 16. a 1. poloviny 17. století doloženo pouze v Opavě. Na místě domu Macáků z Ottenburku na Horním náměstí (obr. 46: 1; *Štěrbová – Pavelčík 1997*, obr. 4: 9) a ve vnitrobloku Horní náměstí – Pekařská – Kolářská byly nalezeny zlomky trubic (obr. 46: 4).

Na Moravě byl větší soubor laboratorního skla nalezen v odpadní jámě u kuchyně minoritského kláštera v Brně, jež byla zaplňována kolem poloviny a po polovině 16. století (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 456–457, 460–461, fig. IX.Cb). Další zlomky destilačních aparatur a křivulí pocházejí z náměstí Svobody 9, Mečové 2 a Panské ulice 6 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 204–205). Kromě Brna je užívání destilačních aparatur doloženo na novokřtěnských dvorech v Pouzdřanech na Břeclavsku (*Sedláčková 2003*, 44, obr. 5: 1) a Strachotíně (*Sedláčková 2001b*, 51, 63, obr. 8: 563). Zde lze nález laboratorních skel spojit s provozovanou živností – lazebnictvím nebo vinopalnictvím (*Sedláčková 2001b*, 53).

V Čechách je laboratorní a technické sklo doloženo v Praze na náměstí Republiky (*Podliska – Prokopová 2011*, 126–128, obr. 6: 14–16) a v Nymburce (*Sedláčková – Brožková – Stará 1997*, 63–64).

3.4.10.2 Typ X.2 – miniaturní lahvičky

Drobné lahvičky byly běžnou součástí vybavení raně novověkých domácností v českých zemích. Vedle lahviček s kulovitým nebo hruškovitým tělem, které vycházejí ze středověkých tradic, se od 2. poloviny 16. století objevují lahvičky s válcovitým nebo čtyřbokým tělem. Ve zkoumaných souborech z moravsko-slezského pomezí byly miniaturní lahvičky nalezeny na několika lokalitách v Opavě a na Slezskoostravském hradě.

Ze slezsko-ostravského hradu pochází horní část lahvičky s cylindrickým tělem a nízkým hrdlem. Z podobné lahvičky s válcovitým tělem může ale pocházet i spodní část nádoby z nazelenalého skla nalezená v Ostravě při rekonstrukci kanalizační sítě. Početněji jsou lahvičky zastoupeny v odpadních jímkách v historickém centru Opavy (*Vadurová 2023a*, 218). Vzácným nálezem je čtyřboká lahvička s nízkým hrdlem vyrobená z kobaltově modrého skla, která byla nalezena v jímce 512 mezi Horním náměstím a ulicemi Pekařskou a Kolářskou (obr. 46: 2). Jedná se o dosud jediný exemplář tohoto typu v Opavě. Analogická lahvička ze sytě modrého skla je známa z Ústí nad Labem – Předmostí (*Cvrková – Černá 2007*, 82, 84, obr. 4B: 2).

Početněji jsou doloženy lahvičky s kulovitým tělem s vpíchnutým dnem a vyšším štíhlým hrdlem. Horní část takové lahvičky z lehce nazelenalého skla byla nalezena na Dolním náměstí 18 (obr. 46: 7). Kolem seříznutého okraje má ovinuté hladké vlákno. Lahvičky identického tvaru pocházejí z domu lékaře Matyáše Borbonia v Praze (*Huml 1995*, 42, kresba 4–5) a z Mečové ulice 2 v Brně (*Jordánková – Rohanová – Sedláčková 2014*, obr. P4: 5). V Opavě jsou podobné lahvičky doloženy na náměstí Osvoboditelů a Ostrožné ulici čp. 40 (obr. 46: 8–9). Na rozdíl od exempláře z Dolního náměstí není okraj těchto dvou lahviček ovinutý vláknem.

Miniaturní lahvička s cylindrickým tělem a nízkým hrdlem pochází z parcely 178 na Horním náměstí (obr. 46: 5; *Štěrbová – Pavelčík 1997*, obr. 4: 6). Další variantou jsou válcovité lahvičky či nádobky s široce rozevřeným okrajem, které se tvarem blíží albarellům. Dvě takové lahvičky z lehce nazelenalého skla byly nalezeny na náměstí Osvoboditelů (obr. 46: 3) a na

Obr. 44: Vyobrazení alchymistovy dílny kolem roku 1650.
David Teniers mladší, *Alchymista*. Mauritshuis, Hague

Ostrožné ulici 40 (obr. 46: 6). Lahvička stejného tvaru byla nalezena v Olomouci na Mahlerově ulici 15, ale je datována až do 1. poloviny 18. století (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 215). Ani v případě opavských exemplářů nelze vyloučit mladší dataci.

Lahvičky různých tvarů byly nalezeny ve Vratislavi. Z ulice Kazimíra Velkého pochází nejméně sedm miniaturních lahviček s kulovitým tělem a šest se štíhlým válcovitým tělem z nazelenalého skla (*Nowosielska 2004*, 74, ryc. 3: 3–4, ryc. 6: 7). Na Moravě jsou lahvičky zastoupeny například v souboru skla ze Strachotína, kde byly nalezeny jak varianty s vyšším štíhlým hrdlem a kulovitým tělem, tak s nízkým hrdlem a čtyřbokým tělem (*Sedláčková 2001b*, 51, 62, obr. 7: 298, 330, 344). Čtyřboké lahvičky z lehce našedlého nebo nazelenalého skla jsou doloženy v Olomouci – Mahlerově ulici (*Sedláčková ed. 1998*, 60) a na Mečové ulici 2 v Brně.⁹⁴ V Čechách jsou lahvičky různých tvarů početně zastoupeny v souborech z Plzně (*Frýda 2007*, tab. 2: 8, tab. 3: 6, 8, 19–20, tab. 5: 2, tab. 7: 2, tab. 8: 13, tab. 13: 13–16) a Prahy (*Krajč – Podliska – Sedláčková – Veselá 2005*, 174, 177, obr. 15: V.8–12,

obr. 18: IV.17–25; *Veselá-Žegklitzová 2009*, obr. 4: 11). Zlomky destilačních aparatur a skleněné lékárenské lahvičky byly získány ze zasypané studny na Václavském náměstí, kde stál dům lékaře Matyáše Borbonia z Borbonheimu (*Huml 1995*, 42), který působil za vlády císařů Rudolfa II. a Matyáše II. V suterénu domu čp. 837 byla zachycena i část lékárny.

3.4.10.3 Typ X.3 – mucholapky

Komfort bydlení v renesančních domácnostech zvyšovaly tzv. *mucholapky*, jak dokládají nálezy z řady měst i šlechtických sídel v českých zemích. Přestože jsou nejstarší exempláře datovány již do 15. století (viz kapitolu 3.3.16), větší obliby dosáhly až od 2. poloviny 16. století, kdy se objevují jak v provedení bez dekoru, tak častěji s optickým dekorem.

V souborech skel z moravsko-slezského pomezí lze rozlišit dvě varianty mucholapek, a to s výlevkou (varianta X.3a) a bez výlevky (varianta X.3b). Doloženy jsou v Opavě, Ostravě a na hradě Sovinci. Nejpočetněji

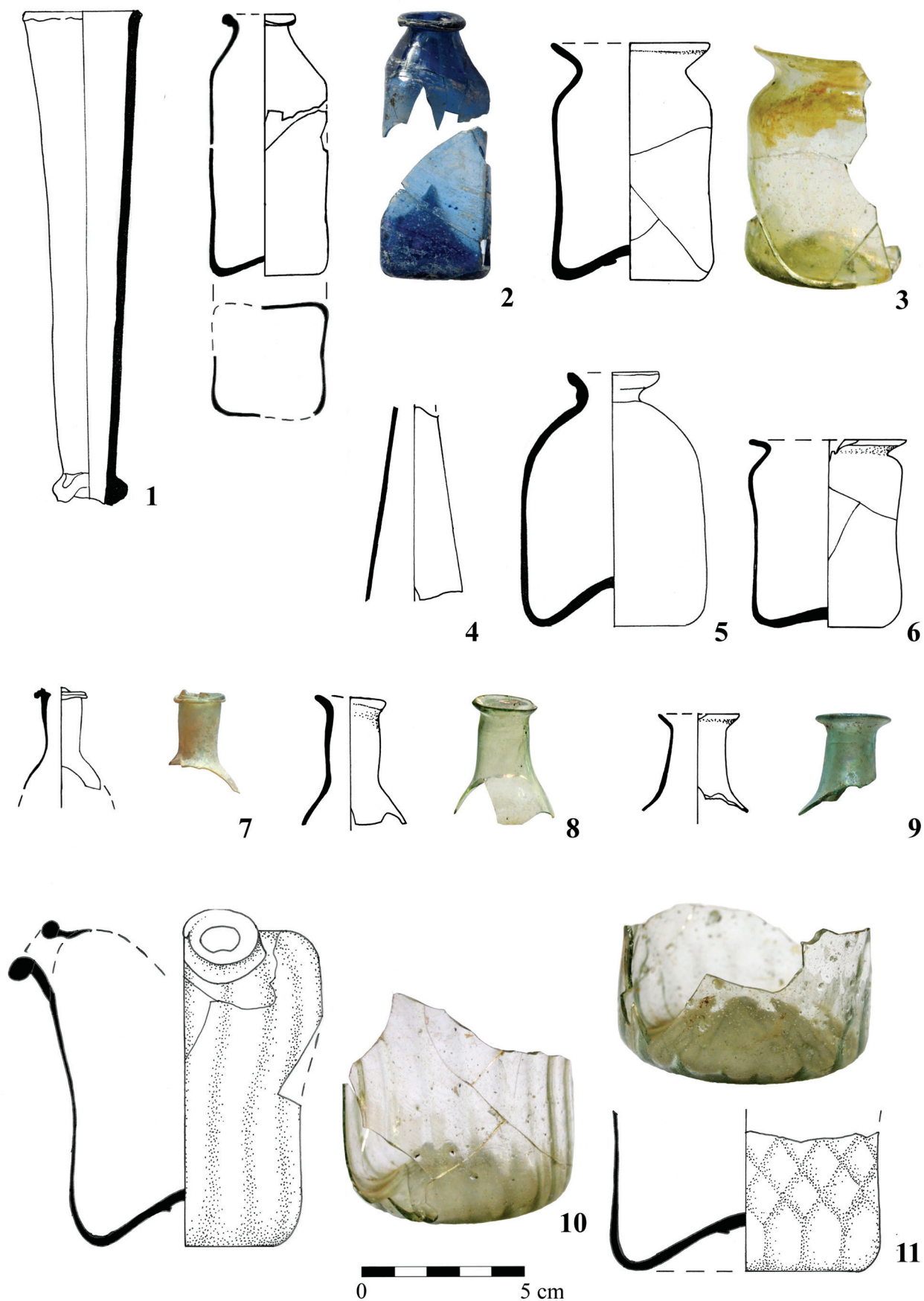
Obr. 45: Mucholapka. Opava – Dolní náměstí 18 (Vaďurová 2023a, obr. 23)

je zastoupena varianta s krátkou výlevkou umístěnou v horní části těla, ovinutou silným vláknem a s tělem zdobeným optickým dekorem žeber.

Nejméně sedm mucholapek bylo nalezeno v Opavě v jímce 512 ve vnitrobloku Horní náměstí – Pekařská – Kolářská (Vaďurová 2023a, 217–218). Čtyři z nich jsou zdobeny optickým dekorem jemných svislých žeber, zatímco pátou zdobí optický dekor v podobě mřížky. Užití tohoto dekoru je na mucholapkách ojedinělé (obr. 46: 11). U dvou exemplářů se povedlo rekonstruovat celý profil a určit tak původní výšku nádob, která činila ca 100 mm (obr. 46: 10; tab. 11: A21). Další dvě mucholapky jsou bez výzdoby. Téměř celá mucholapka se svislými žebry byla získána z Dolního náměstí 18 (obr. 45; Teryngerová 1997a, 72). Mucholapka měří ca 112 mm, výlevka se nezachovala. Soubor obsahoval ještě horní část další mucholapky se žebry a zkorodovaná dna dvou mucholapek bez dekoru. Mucholapky z nazelenalého skla jsou doloženy také v Ostravě na Kostelní ulici a na hradě Sovinci, kde se zachovaly fragmenty horních částí mucholapek bez výzdoby.

Na Moravě jsou mucholapky s optickými žebry i hladké doloženy například v Olomouci na Pekařské ulici 9/492 v kontextu 1. poloviny 17. století (Sedláčková ed. 1998, 97) a na Hrnčířské ulici. Další exempláře jsou známy z Brna. Na ulici Starobrněnské 2–4, 6 a 8 bylo nalezeno několik hladkých mucholapek,⁹⁵ zatímco z náměstí Svobody 17 pocházejí i zdobené exempláře (Merta – Peška – Sedláčková 2002, 363, inv. č. 66–1, 66–2, obr. 7). V Čechách jsou mucholapky s optickým dekorem žeber i bez něj doloženy například v Plzni (Frýda 2007, tab. 13: 17), na Pražském hradě (Veselá-Žegklitzová 2009, obr. 4: 10–11), v Chrudimi (Vaďurová 2023b, 495) a v Nymburku, kde byly nalezeny exempláře s výlevkou i bez výlevky (Sedláčková – Brožková – Stará 1997, 62–63).

Mucholapky bez výlevky zatím nejsou na moravsko-slezském pomezí v tomto období spolehlivě doloženy. Jediným nálezem, který ale nelze přesně datovat, je mucholapka z vnitrobloku mezi ulicí Mnišskou a Mezi Trhy, která již byla představena v předcházejícím období. Lze však předpokládat, že v souboru z Horního náměstí – Pekařské – Kolářské mohly být i exempláře

Obr. 46: Laboratorní, lékařenské a hygienické sklo. Opava. 1, 5 – Horní náměstí, parcela 178; 2, 4, 10, 11 – Horní náměstí – Pekařská – Kolářská; 3, 8 – náměstí Osvoboditelů; 6, 9 – Ostrožná 40; 7 – Dolní náměstí 18

bez výlevky, jelikož se dochovaly pouze dvě výlevky, ale mucholapek zde bylo nejméně sedm.

Mucholapky bez výlevky jsou však doloženy v řadě měst v Čechách a na Moravě, kromě již zmíněného Nymburka lze uvést například nálezy z Plzně (*Drahotová a kol.* 2005, 177, obr. 18: V.1–2; *Frýda* 2007, tab. 10:6) a Prahy (*Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá* 2005, 174, obr. 15: VII.3; *Veselá-Žegklitzová* 2009, obr. 4: 10–11). Užívání mucholapek dokumentují i dobová vyobrazení. Mucholapka bez výlevky je znázorněna na polici na vyobrazení sklenáře od Josta Ammana z roku 1568 (obr. 71).

3.4.11 Typ XI – lampy⁹⁶

Do skupiny technického skla patří olejové lampy. Stejně jako ve středověku, ani v raném novověku nepatří skleněné lampy mezi běžné vybavení měšťanských domácností, ale objevují se spíše v sakrálním prostředí.

Enormně početný soubor skleněných lamp byl získán z dominikánského kláštera v Opavě. V roce 1969 byla u východní zdi krypty Jana Vojska staršího z Bogdunčovic nalezena zazděná prostora s bohoslužebným nářadím, mezi nímž bylo i několik stovek až tisíc zlomků závěsných lamp (*Šikulová* 1971, 71).⁹⁷ Na základě den a rekonstruovaných exemplářů lze odhadnout minimální počet na 75 kusů. Nejméně dalších pět lamp bylo nalezeno roku 1972 v kapli a minimálně 11 lamp v roce 1986. Celkem tedy z dominikánského kláštera pochází přes 90 lamp různých variant vyrobených ze zeleného, nazelenalého, výjimečně z bezbarvého nebo hnědého skla (viz *Králová – Vaňurová* 2021, 18–21). Reálný počet bude ale mnohem větší, neboť soubor obsahoval stovky zlomků lamp, které nebyly kompletovány. Ve většině případů nebylo možné rekonstruovat celé tvary, protože se často zachovaly pouze okraje a dna. Jediný metrický údaj měřitelný u statisticky relevantního počtu lamp – 69 exemplářů – je průměr okraje (graf 2). Nejčastěji se průměr okraje pohyboval mezi 80–84 a 90–94 mm. Vzhledem k ustálenému tvaru a dlouhé životnosti lamp nelze jednotlivé exempláře blíže datovat. Z písemných pramenů však víme, že na počátku 17. století byla do kostela pořízena skleněná svítidla (*Štěpán* 2014, 116). Je pravděpodobné, že skleněné lampy byly v kostele k osvětlení používány již dříve a některé exempláře mohou pocházet i ze středověku.

Kromě dominikánského kláštera byly zlomky lamp nalezeny i na dalších lokalitách v Opavě, ale také v kostele sv. Martina v Bohušově a v kostele sv. Benedikta v Krnově-Kostelci. Lampy nalezené v prostoru

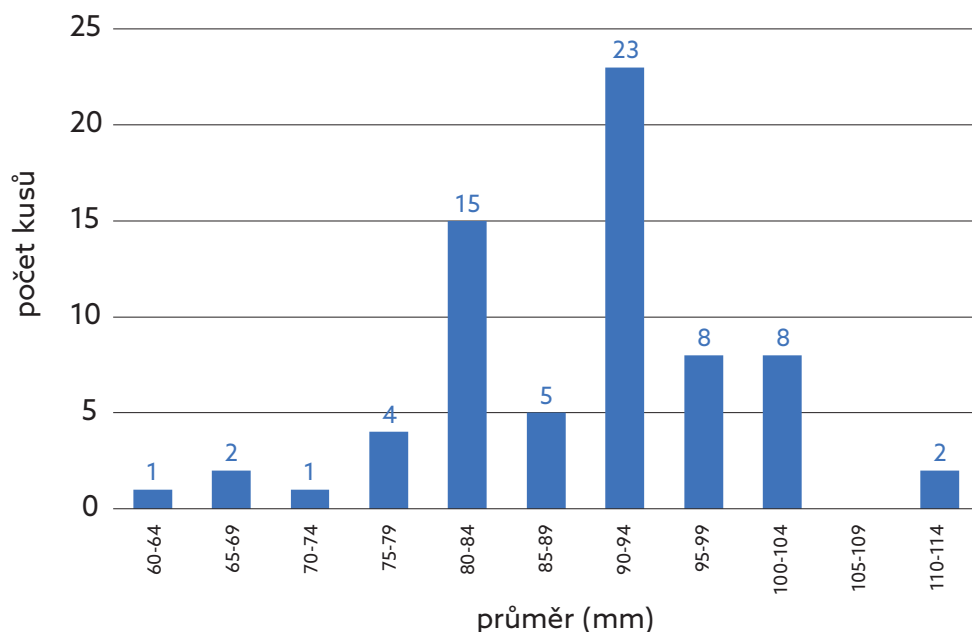
moravsko-slezského pomezí lze na základě morfologie rozdělit do pěti variant, které však většinou nejsou chronologicky citlivé (obr. 47). Výjimkou jsou pouze „pohárovité“ lampy varianty XI.5.

Variantu XI.1 představují lampy s válcovitým nebo mírně kónickým tělem a s odsazenou a výrazně užší spodní částí. Ústí lamp je otevřené, s vně vykloněným okrajem. Tato varianta je v našich zemích doložena již ve středověku a poměrně často je zobrazena na iluminacích a dobových vyobrazeních, například ve Velislavově bibli (obr. 11), Františkánské bibli a v Životopise sv. Hedviky (obr. 48–49; *Krása* 1990, 44, 76).

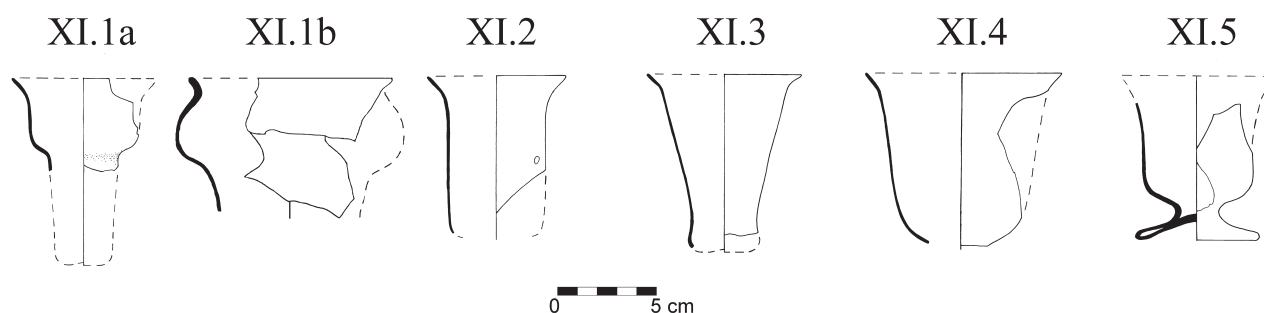
Několik desítek těchto lamp bylo nalezeno v kostele sv. Václava u dominikánského kláštera, kde byly spolu s lampami s kónickým tělem (varianta XI.3) nejpočetnější variantou. Většina byla vyrobena z nepříliš kvalitního nazelenalého skla, pouze několika exempláři byly zastoupeny lampy ze skla bezbarvého a jediným ze silnostěnného tmavě hnědého skla. Tato lampa však zřejmě pochází až z 2. poloviny 17. nebo počátku 18. století, neboť dříve se s nádobami z takto zbarveného skla setkáváme výjimečně. Další lampa varianty XI.1 vyrobená ze zeleného skla byla v Opavě zachycena v minoritském klášteře. Z lampy může pocházet i spodní část nádoby opatřená plnou kuličkou z tmavě zeleného skla.

Fragmenty 26 závěsných lamp různých variant byly nalezeny v kostele sv. Martina v Bohušově. Mezi nimi bylo i několik lamp s krátkým trychtýřovitým ústím, které přechází v klenuté tělo ve spodní části zúžené (*Sedláčková* 2011c, obr. 127, obr. 128: 1, 3). Na rozdíl od dominikánského kláštera je zde zastoupena i varianta s výrazně klenutým tělem, kdy průměr maximální výdutě přesahuje průměr okraje (obr. 47: XI.1b). Z podobné lampy zřejmě pochází i zlomek z Pekařské ulice v Opavě.

Lampy této varianty jsou doloženy i na Moravě a v Čechách. V Brně jsou tyto lampy, z nazelenalého nebo lehce zelenomodrého skla, doloženy v kontextu 2. poloviny 17. století až 1. poloviny 18. století například na Jakubském náměstí a na Josefské 7 (*Sedláčková – Rohanová et al.* 2016, 201). Mezi starší exempláře, z přelomu 16. a 17. století, patří torzo z bezbarvého skla z náměstí Svobody 9 (*Sedláčková – Rohanová et al.* 2016, 201). Další exempláře pocházejí z Olomouce (*Krajíc – Podliska – Sedláčková – Veselá* 2005, 181, tab. 22), novokřtenského dvora ve Strachotíně (*Sedláčková* 2001b, 51, 62, obr. 7: 345) a z augustiniánského kláštera v Prostějově (*Čížmář – Šmíd* 1999, 364). Doloženy jsou také v Německu (*Steppuhn* 2016, 193–195), Rakousku, Slovensku atd. (*Sedláčková – Rohanová et al.* 2016, 200–201).

Graf 2: Průměr okrajů lamp z dominikánského kláštera

Obr. 47: Varianty lamp z moravsko-slezského pomezí

Méně početně byly ve zkoumaných souborech zastoupeny lampy s vysokým téměř válcovitým tělem a vně vykloněným okrajem (varianta XI.2). Například v dominikánském klášteře byl spolehlivě identifikován pouze jediný exemplář, u něhož se navíc nezachovalo dno. Vysokých lamp s válcovitým tělem však pravděpodobně bylo původně v souboru více, ale kvůli špatnému stavu zachování je není možné identifikovat.⁹⁸ Z lampy s válcovitým tělem může pocházet dno nalezené v minoritském klášteře v Opavě. Dna tří dalších válcovitých nádob z nazelenalého skla a horní část lampy s mírně vykloněným okrajem byla nalezena i na náměstí Osvoboditelů.

Již dříve byly Hedvikou Sedláčkovou publikovány lampy z kostela sv. Benedikta v Krnově-Kostelci (*Sedláčková 2009a*, 172, obr. 62: 1–2) a z kostela sv. Martina v Bohušově (*Sedláčková 2011c*, obr. 131: 1–2), kde

jsou po dvou kusech doloženy i lampy této varianty. Na rozdíl od exemplářů z dominikánského kláštera jsou však lampy z kostela sv. Benedikta vyrobeny z bezbarvého skla.⁹⁹

Nádoby podobného tvaru jsou někdy považovány za relikviáře, urinaly (především středověké nálezy) nebo za lampy sekundárně použité jako urinaly. Renesanční nálezy jsou interpretovány jako „zavařovací láhve“ (*Sedláčková 2009a*, 175). Vzhledem k nálezovým okolnostem je pravděpodobnější, že sloužily jako závěsné lampy.

Lampy s kónickým tělem a vně vykloněným okrajem (varianta XI.3) jsou nejčastější variantou zastoupenou v dominikánském klášteře. Na této lokalitě lze rozlišit dvě subvarianty těchto lamp, které se mírně liší utvářením spodní části. První má kónické tělo, které se téměř plynule zužuje směrem ke dnu a nade

Obr. 48: Životopis sv. Hedviky, fol. 87v, 1353. The J. Paul Getty Museum

dnem je mírně zaškrčené. U lamp druhé subvarianty toto zaškrčení není. Nejčastěji jsou vyrobeny ze skla nazelenalého nebo světle zeleného.

V kostele sv. Martina v Bohušově byly nalezeny fragmenty trychtýřovitých ústí, které Hedvika Sedláčková řadí k lampám s kulovitým tělem. Tyto fragmenty se však výrazně podobají lampám s kónickým tělem z dominikánského kláštera (Sedláčková 2011c, 287, obr. 128: 4–5). V Čechách jsou závěsné olejové lampy této varianty doloženy například v souboru renesančního skla z Prahy – náměstí Republiky (Podliska – Prokopová 2011, obr. 6: 12).

Mezi vzácné nálezy patří lampy s kalichovitým tělem, rozevřeným ústím a zaobleným dnem (varianta XI.4), které byly několika kusy zastoupeny v kostele sv. Václava u dominikánského kláštera v Opavě. Větší torzo se zachovalo pouze z jednoho exempláře z lehce nazelenalého skla, jehož průměr okraje je 80 mm. K tomuto tvaru se zatím nepodařilo nalézt žádné analogie v publikovaných materiálech.

Zvláštním tvarem dutého skla, který mohl sloužit jako lampy, jsou tři pohárovité nádoby (varianta XI.5) z nazelenalého skla nalezené v kostele sv. Václava u dominikánského kláštera, v zazděné prostře

v Moravské kapli (obr. 47: XI.5). Tvarově shodná nádoba byla odkryta v kapli (sakristii) na jižní straně presbytáře. Všechny uvedené exempláře mají dutou patku a jsou vyrobeny z jedné baňky skla. Průměr patek prvních tří exemplářů je ca 65 mm, poslední má průměr 45 mm.

Z Čech a Moravy zatím nebyly publikovány žádné exempláře, zatímco v Polsku byly tyto nádoby poměrně rozšířené. V několika sklářských hutích z 2. poloviny 17. až 18. století je zde dokonce doložena jejich výroba (Olczak 1997, tab. 3). V Polsku byly používány od konce 16. do konce 18. století, a to především v kostelech a kláštorech, ale také na šlechtických sídlech, v měšťanském prostředí, méně často i na vesnicích (viz Siembora 2017b, 52). Polští badatelé dělí tyto nádoby podle tvaru těla na tři varianty: válcovité, tulipánové a zvonovité (Olczak 1997, 224), a podle způsobu utváření patky na dvě varianty: s dutým prostorem uvnitř patky a s plnou patkou (Ciepiela 1966, 249). Tato dělení ale nemají chronologický význam.

Jako příklad z církevního prostředí lze uvést nálezy z Góry Świętej Małgorzaty, kde bylo zachyceno minimálně 24 kusů těchto nádob (Siembora 2017b, 49–52).¹⁰⁰ Shodné exempláře pocházejí z Varšavy (Ciepiela 1977,

Obr. 49: Františkánská bible, fol. 260r, z iniciály F se Zachariášem v chrámu, 1270–1280.
Knihovna Národního muzea (Krása 1990, 44)

67–74; Wilczak-Dabrowska 2017, tabl. 8), Zámostí, Lublina (Kutyłowska 1981; 1999, 137–140), Sandoměře (Rubnikowicz 1996, 429–432) a Krakova (Ciepiela 1966), kde se také koncentrují u církevních staveb. Několik těchto nádob bylo nalezeno i na Dómském ostrově ve Vratislavi (Siemianowska 2015a, 209–210).

Jejich funkce není jednoznačně zodpovězena. První možností je, že se jedná o sklo nápojové. Vzhledem k častému výskytu v kostelech a kláštřích je připouš-

těno jejich využití při liturgiích, kdy v nich mohla být podávána voda a víno. Tomuto využití ale odporuje tvar ústí, které neumožňuje nalévání ani konzumaci tekutin. Druhou možností je, že nádoby mohly sloužit jako olejové lampy (Ciepiela 1966, 252). Tomu nasvědčují i nálezy okolnosti opavských exemplářů z kostela sv. Václava, kde byly tyto nádoby vyzvednuty ze zazděné prostory spolu s dalšími lampami a vyřazeným liturgickým náčiním.

Poznámky:

- 1) Například z Opavy je v práci evidováno 24 náleзовých míst podle lokace archeologického výzkumu.
- 2) Bohužel analýzy pro potvrzení této teorie nemohly být provedeny.
- 3) Číšky tohoto typu patří podle typologie H. Sedláčkové k typu IV.1.7 (Sedláčková 2010b, 363).
- 4) Dosud nepublikovaný materiál, uloženo v Muzeu města Brna.
- 5) K číškám zdobeným emaily viz například Krueger 2003; 2018.
- 6) Fragment z jámy 3/06 zdobí motiv ptáka, který je poměrně častý.

3 Typologicko-chronologické vyhodnocení dutého skla

- 7) Například z Aleppa v Sýrii (tzv. islámské sklo).
- 8) V Čechách jsou vzácné, známe je například z Prahy – Na Můstku 379/1 (*Žďárská 2014*, 116–117, obr. 90), z areálu Týnského dvora a z Mostu (*Černá ed. 1994*, 57–58).
- 9) Ve vrstvě datované do 14. století (*Kiecoň – Zezula 2012*, kap. 13.1).
- 10) Většina lamp má vykloněný okraj uzpůsobený k uchycení do kovové konstrukce.
- 11) Spolu se zlomky žlutého skla byly nalezeny i zkorodované fragmenty a dno čísky s taženými kapkami. Je možné, že pocházejí z jedné nádoby většího průměru.
- 12) Citace převzata ze *Sedláčková ed. 2019*, 162.
- 13) Datovaná do 14. až počátku 15. století.
- 14) Ve vrstvě spolu s čišemi českého typu se srpečkovými nálepy, nelze vyloučit dataci do 2. poloviny 15. století.
- 15) Zde tento nález představuje starší příměs.
- 16) Více viz *Břečková 2017*, 272, obr. 10, zde i další literatura.
- 17) Nově však byl tento způsob úpravy dna identifikován i na renesančních číškách s nálevkovitým tělem z Hradební ulice v Chrudimi (*Vadurová 2023b*, 484–487).
- 18) V porovnání s opavskou číškou má ale jiný poměr K_2O a CaO a vyšší obsah FeO .
- 19) Průměr dna čísky i s vláknem činí pouhých 40 mm.
- 20) V Čechách se s tímto dekorem setkáváme již v období 2. poloviny 14. století (například *Černá ed. 1994*, 88, č. kat. 108; *Žďárská 2014*, 54, 102).
- 21) Číše s optickým dekorem žeber je známá například z Prahy – U Radnice čp. 13–14/I ze studny datované do 16. století (*Žďárská 2014*, 104, obr. 100).
- 22) *Façon de Venise* je styl skla vyráběného především v 16. a 17. století na jiných místech než v Benátkách, ale s využitím benátských předloh a technik. Prestiž a obliba benátského skla byla v Evropě tak velká, že benátské výrobky byly napodobovány francouzskými, německými, nizozemskými, španělskými, anglickými i českými skláři. Výrobu skla v benátském stylu v těchto zemích často zahájili právě skláři přicházející z Benátek.
- 23) Uloženo v National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania [online]. [cit. 13. 11. 2020]. Dostupné z: http://v1.valdovurumai.lt/Istorija/Rumu_istorija.en.htm
- 24) [online]. [cit. 13. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.cmog.org/artwork/goblet-grotesque-decoration>
- 25) Již v roce 1473 město založilo sklárnu, která zde fungovala až do roku 1873.
- 26) Na základě nálezů mincí Zikmunda Lucemburského a Albrechta Habsburského.
- 27) Pohár zřejmě představuje starší příměs v odpadní jímce z 2. poloviny 16. až počátku 17. století.
- 28) Například číše s girlandami z Opavy – Kolářské ulice (*Sedláčková 2004a*, obr. 8: B1).
- 29) Za konzultaci děkuji D. Rohanové. Srov. *Kunicki-Goldfinger – Mester – Freestone 2013*.
- 30) Tato láhev je ale zdobena výraznými žebry.
- 31) Výroba láhví s miskovitým nebo trychtýřovitým ústím je doložena ve Visegrádu a Pomázu (*Gyürky 2003a*, 48; *Megyeri 2015*, tab. X: 62–63; tab. XXI: 172; *Mester 2003*, fig. 26).
- 32) Z téže nádoby pravděpodobně pochází i fragment ústí ze sousední jímky 504.
- 33) Zlomek výdutě s podobně utvářeným ouškem, které po připojení na výduť pokračuje v podobě nálepu, byl nalezen v Praze na Ungeltu. E. Černá zvažuje dvě interpretace: poutnická láhev nebo závěsná lampa (*Černá 2008*, 338, obr. 2: 3).
- 34) Tento typ láhví se vyskytuje v 16. až počátku 17. století (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 115–116).
- 35) Původně byla láhev datována do 1. poloviny 14. století.
- 36) Kutrolfy ale mohly mít i jinou funkci, například jako urinační nádoby pro ženy (*Ruizová 2008*, 30–31).
- 37) Termín mucholapka se objevuje až v současných archeologických a uměleckohistorických textech.
- 38) Malba emaily byla používána již dříve, ale čeští skláři si tuto techniku osvojili až v renesanci.
- 39) Letopočty se objevují i na keramice, například na habánské fajánsi. Dostupné online [cit. 29. 4. 2024]: <https://www.esbirky.cz/predmet/148401>; http://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.U_29246
- 40) Podle H. Sedláčkové se jedná o typ III.2 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 136–143).
- 41) Tzv. vilkumy (z něm. Willkommglas) představují reprezentativní vítací sklo. Často jsou na nich znázorněny erby s vročením, doplněné například o účastníky setkání či různá přání.
- 42) Bohužel bylo možné revidovat pouze část souboru, ale číše s emaily se nepodařilo dohledat.
- 43) Číše byla restaurována na VŠCHT v Praze.
- 44) Na zlomku z lehce našedlého skla se zachovala bordura z bílých teček a zbytky červeného emailu.

- 45) [online]. The J. Paul Getty Museum. [cit. 29. 4. 2024]. Dostupné z: <http://www.getty.edu/art/collection/objects/1037/unknown-maker-imperial-eagle-beaker-reichsadlerhumpen-bohemian-or-german-1599/?artview=dor16273>
- 46) [online]. The J. Paul Getty Museum. [cit. 29. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.getty.edu/art/collection/object/103RP7>
- 47) *Vetro filigrano con filli.*
- 48) J. Karel nález označuje jako pohár, ale jedná se o číši.
- 49) *Vetro filigrano a reticello.*
- 50) Podle H. Sedláčkové se jedná o typ III.1 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 121–124).
- 51) Kombinace optického a hutnického dekoru.
- 52) Vzorky A26 a A28, tj. číšky s optickým dekorem, se liší vyšším obsahem Al_2O_3 (kolem 4,5 hm. %) v porovnání se vzorkem A30 (číška hladká).
- 53) Například v Karviné.
- 54) Číška je vyrobena ze světle modrého skla, zatímco lišta je ze skla tmavě modrého.
- 55) Číška je uložena v muzeu v Českém Těšíně. Lehce fialové zabarvení je způsobeno manganem. Viz *Himmelová (b. d.)*.
- 56) Nálež pochází z vrstvy datované až do 2. poloviny 17. až 18. století.
- 57) Na Moravě se s nimi setkáváme na novokřtěnských dvorech ve Strachotíně a Pouzdřanech (*Sedláčková 2001b*, 48, obr. 2: 45; *Sedláčková 2003*, 39), ale také v Brně a Mikulově (*Jordánková – Rohanová – Sedláčková 2014*, fig. P7: 10; *Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 103, 119–120, 196).
- 58) Obě číšky mají průměr okraje ca 4,5 cm.
- 59) Číše pochází z vrstvy datované až do 2. poloviny 17. a 18. století.
- 60) Vrstva je datována do 17. až 18. století, ale sklo je starší.
- 61) V souboru byla údajně ještě druhá podobná číška z bezbarvého skla zdobená bílým emailem.
- 62) Ponořením žhavého výrobku do chladné vody a opětovným zatavením v peci vznikl krakelovaný povrch.
- 63) Soubor z Olomouce obsahoval i další nádoby z opakního modrého skla (viz *Sedláčková ed. 1998*, 72).
- 64) Podle H. Sedláčkové se jedná o typ IV (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 147–182).
- 65) V Brně se objevují pouze v souborech, kde postrádáme luxusní skleněné nádoby.
- 66) Z vrstvy datované do 2. poloviny 17. až 18. století.
- 67) Autoři příspěvku označují za poháry i číše na duté zvonovité patce a číšky. Přesný počet pohárů nelze stanovit, protože se podařilo revidovat pouze část souboru skla.
- 68) Motiv konvalinek se objevuje i na číších z Vratislavi, z ulice sv. Antonína a Kazimíra Velkého. Na jedné z nich je letopočet 1604 (*Nowosielska 2004*, 68, ryc. 9: 1–2).
- 69) Popsáno podle kresby z inventární knihy poskytnuté S. Břízou z Muzea v Krnově.
- 70) Původ exempláře z Biskupského náměstí hledá H. Sedláčková v Nizozemí.
- 71) Ve 2. polovině 16. století se dostávaly i do Bratislavy. Jeden pohár byl nalezen také v Olomouci (*Sedláčková ed. 1998*, 40).
- 72) Byly vyráběny nejenom v Benátkách, ale také v Nizozemí (*Henkes 1994*, č. kat. 46.4).
- 73) Nelze vyloučit, že fragmenty pocházejí z podobné subtilní číše se štíhlou nožkou, jaká byla nalezena v jímce 500 na Drůbežím trhu (viz kapitulu 3.3.8).
- 74) Podle H. Sedláčkové se jedná o typ III.3 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 144–146).
- 75) Typ II.1 podle H. Sedláčkové (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 99–104).
- 76) Podle H. Sedláčkové se jedná o výrobek domácích skláren z 1. poloviny 17. století.
- 77) V Bratislavě jsou doloženy i ve 2. polovině 17. až 1. polovině 18. století (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 106).
- 78) Až z 3. třetiny 17. století.
- 79) Podle H. Sedláčkové se jedná o typ II.2 a VIII (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 109–114, 208–215).
- 80) U menších exemplářů je možná jejich záměna s číškami, pokud se nezachovala horní část.
- 81) Byly vyfouknuty do čtyřboké formy.
- 82) Láhve se nepodařilo revidovat, jsou popsány pouze podle kreseb z archivu H. Sedláčkové.
- 83) Zde byly nalezeny i láhve zdobené pouze bílými filigránovými vlákny, stejně jako například v Brně na náměstí Svobody 9.
- 84) Podle H. Sedláčkové se jedná o typ II.3 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 114–116).
- 85) Podle H. Sedláčkové se jedná o typ II.5 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 118–120).
- 86) Výše uvedené nádoby jsou ale menší (průměr okraje 60–80 mm).
- 87) Podle H. Sedláčkové se jedná o typ VII.1 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 193–196).

3 Typologicko-chronologické vyhodnocení dutého skla

- 88) Hladítka v podobě masivních skleněných disků se na Moravě objevují již v 9. až 10. století v Mikulčicích (*Himmelová 2000*, 88). Mladší exempláře pocházejí ze 13. a 14. století z Tisové u Hradce Králové a z Olomouce (*Jordánková – Sedláčková 2005*, 132).
- 89) Podle H. Sedláčkové se jedná o typ Ib (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 96).
- 90) Například v Brně na Mečové ulici 2 (*Sedláčková ed. 2019*, 423–426).
- 91) Identifikováno jako nápojové sklo, vzhledem k drobným rozměrům nelze zařadit ke konkrétnímu typu dutého skla.
- 92) Podle H. Sedláčkové se jedná o typ V (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 187–190).
- 93) Podle H. Sedláčkové se jedná o typ VII.4 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 203–206).
- 94) Uloženo v MuMB, inv. č. 432 351, 432 400–432 402.
- 95) Nепublikováno. Uloženo v MuMB, bez inv. č.
- 96) Podle H. Sedláčkové se jedná o typ VII.3 (*Sedláčková – Rohanová et al. 2016*, 198–202).
- 97) Krypta byla zbudována v roce 1616 a sloužila k pohřbívání do první čtvrtiny 18. století.
- 98) Se stejným problémem se potýkáme i u lamp varianty XI.4.
- 99) H. Sedláčková je řadí do období baroka.
- 100) Autor označuje tyto nádoby jako „*Pucharki dzwonowate*“ a řadí je ke stolnímu sklu.